ДЗВОНИ

DZWONY
Nr. 5—6 LWÓW 1939

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 5-6
1939
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

9-ий РІК ВИДАННЯ

DZWONY, literacko-naukowy miesięcznik, **Nr. 5 — 6 r. 1939.**

ЗМІСТ

5—6 (98—99)-го числа за травень-червень 1939. р.:

	стор.
В. Гаврилюк: Лябіринт	133
Б. Лисянський: Місто	133
Н. Королева: Quid ist veritas: I. Рухи стихії	134
І. Гузар-Монцібовичева: Несповнені мрії	146
Ф. Лазецький: Криниця в сільському дворі (з чеської мови переклав *В. Королів-Старий*)	154
о. Ф. Мукерман, ЧООІ: Церква і сучасне невільництво (переклав *М. К.*)	159
о. Д-р Г. Костельник: Основи теїзму та атеїзму . . .	162
С. Лишкевич: До проблєми „католицька література" . .	168
В. Залозецький: Фашизм і корпоративний устрій . . .	178
А. Животко: Мовна боротьба в пресі Карпатської України (продовження)	193
Хроніка: Вистава Володимира Ласовського *(В. Залозецький)*	201
Рецензії: *Ю. Липа:* Вірую *(о. Г. Костельник)*. — *Е. Маланюк:* Перстень Полікрата *(М. Гнатишак)*. — *О. Лятуринська:* Гусла *(О. Чернова)*. — *А. Чекмановський:* Віки пливуть над Києвом *(Юар)*. — *І. Борщак:* Войнаровський *(М. Д. Д.)*. — *В. Мартинець:* Жидівська проблєма в Україні *(М. К.)*. — „Де срібнолентий Сян пливе"! *(В. М. Л.)*.	202

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.

ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.

ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1.80 зол., подвійне 2.50 зол.

WYDAJE WYDAWN. KOOP. „META". LWÓW, UL. JAPOŃSKA 7/II. REDAKTOR PETRO ISAJIW. DRUKARNIA NAUK. TOW. IM. SZEWCZENKI WE LWOWIE, CZARNIECKIEGO 26. TEL. 253-57.

ВИДАЄ ВИДАВН. КООП. „МЕТА". РЕДАКТОР ПЕТРО ІСАЇВ. ДРУКАРНЯ НАУК. Т-ВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ, ЧАРНЕЦЬКОГО 26. ТЕЛ. 253-57.

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 294-56. ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНКУ 117.

Володимир Гаврилюк

ЛЯБІРИНТ

Єство душі розколоте між обкладинками книжок
присиплеш протоколами (аптечний порошок);
Пілюльно так проґавив час на складній муштрі строф;
хоч правильніше розчавить було об стіл перо.
Частіш все так: розча́хнувся б. Газетою із віршів дхне.
Стаєш, хитаєшся. Крутіж. Віддалеки пегаз майне.
А в лабіринтах тьми де нерву заблукавсь Тезей
пряде Арядна ритмами тоненькі ниточки ідей.

Борис Лисянський

МІСТО

На безмірнім розклавшись просторі,
Мов широкий, тяжкий фоліянт,
Тьмяно никне в імлистому морі
Місто-велетень, місто-ґіґант.

Мов парадні, модерні вязниці,
Що пригарбали втомлений люд,
Пнуться вгору важкі камяниці —
Символ фікцій, ілюзій облуд.

Скільки сховано в кожному мурі
Людських ба́жань, і сил, і змага́нь,
Скільки вбили дахи́ ті похмурі
Молодих, запальни́х пориван́ь!

Скільки зжерло отеє каміння
У часі конюнктури та криз
Щастя радощів, се́рця горіння,
І надій, і зневіря, і сліз!

Скільки в тому новім Вавилоні
Полягло повних сили людей...
На його бутафорнім амвоні
Скільки згасло величних ідей!

І стоїть він, як привид химерний,
Сяє в ніч міліоном вогнів —
Мов той Молох, страшний, ненажерний,
Ввесь — брутальність, і пиха, і гнів.
. . . .
В бу́йних радощах, в схованім горі,
Мов фальшивий шкляний діямант,
Потопає в життєвому морі
Місто-велетень, місто-ґіґант.

Наталена Королева

„QUID EST VERITAS"*

І. РУХИ СТИХІЇ

— „Встань же, Господи, попереди їх, кинь їх на землю! І спаси душу мою від нечистивого мечем Твоїм!"...

Захоплений екстатичним поривом молитви, Єгонатан, скриб єрусалимського первосвященика Каяфи, на мить здеревенів. Його повіки, прозорі й бліді, як у птаха, впали й згасили палаючі вогнем чорні очі. Сухе, темне, аскетичне обличчя молодого писаря на хвилину стало маскою мумії, що нарешті знайшла відпочинок в мовчанці гробниці. І неначе дійсна мертва тиша зовсім охопила Єгонатана: цілком не чув галасу буйного життя, що аж пінилось і бурлило довкола. Не бачив, як всіма барвами й безліччю відтінів блищить, виграває, сміється під золотим дощем соняшних променів найкраще палестинське місто Тиберіяда — „східня перла в короні цезаря". Ще бо зрана залили всі головні вулиці незлічні натовпи своїх і чужих, місцевих і здалеку прибулих людей, завжди ласих на видовиська. Сьогодні ж урочистості в Тиберіяді мають відсунути в чорну тінь всі забави та гри, що від часів римського панування і в Палестині стали явищем звичайним. Привід же до святкувань — аби лише бажання! — знайдеться завжди. От і нині: це дарма, що починається тільки шіснадцятий рік панування Тиберія, та що подібні святкування відбуваються в десятиліття — decenіae. Можна й слід, не чекаючи зайво аж чотири роки, вже й сьогодні славити цезаря, коли в день вступу на престіл вірний цезарів слуга Ірод Антипа, тетрарх галилейський, подарував „своїй" Тиберіяді новий амфітеатр!

*) Ось тут починаємо друкувати цю нову повість — з часів Христа, з якої вийняток (VII. розд.) вмістили ми вже п. з. „З великих днів" у 3 ч. с. р. Сперта вона з одного боку на жидівській археольоґії, а з другого на еспанських та провансальських леґендах і апокрифах. Головна постать твору — Пілат Понтій, на якім зображена „драма типової людини", поставленої між двома маґнетами — тілом і духом. Читаючи цю повість, не слід забувати, що — хоч у ній ввесь час мова про події, звязані з життям Христа, й про особи, з яких деякі признані за святих, — проте все оповідання освітлене з погляду тодішнього поганина. — Ред.

Подарунок, дійсно, вартий імени великого цезаря. То ж і урочистості мусять бути варті Databases Іродового подарунку!... Вже давно по всій Палестині й далеко-широко довкола тільки й мови про красу, неймовірні розміри та небувалі вигоди нового амфітеатру. Він без сумніву затьмить славу всіх театрів і амфітеатрів римських провінцій, навіть і славнозвісного помпейського. Без сумніву також — ще вище піднесе в римській імперії значення збудованої Антипою Тиберіяди. Як же не святкувати відкриття того цирку?...

Рух і галас, поголоски й чутки про цілком нові розваги та щедрі подарунки „кожному присутньому“ пянять „на борг“ святкову юрбу. Забулось, на чий рахунок „дарує“ тетрарх і амфітеатр, і мясо, вино та солодощі. Не в голові юрбі, що своїм захопленням допомагає „мудрому ідумейцеві“ — Іродові здобувати нові ласки в Римі та відновляти прихильність неізраїльського населення Галилеї. Симпатіями ж гебрайськими, принаймні від народніх верхів — тетрарх журитись не потребує. Хоча й походженням ідумеєць і навіть син самарянки — доньки упослідженого народу, Антипа так ревно визнає закон Мойсеїв і виявляє таку прихильність до єрусалимського храму, що й головний первосвященик жидівський, обережний і твердий Каяфа, прилюдно називає Ірода Антипу „певним стовпом правої віри“. Ці ж слова густою запоною ховають перед очима вірних різні Іродові „помилки“, і супроти народу, і супроти віри, яких не хвалить навіть панівний Рим. Та ж... Рим — далеко, а тут — сьогоднішній „день ігор“ з наказу Ірода ось-ось почнеться небувалим ще в Тиберіяді показом на честь Тиберія...

Та не на те прийшов сюди Єгонатан, щоб прислухáтись до цих бурхливих святкових проявів життя в Тиберіяді.

— „В цій новітній Содомі й Гоморі!“

Не на те, „як меч у похву свою“, вклинився худий та кощавий Каяфів скриб в затінену нишу між колюмнами в сусіднім з цирком домі. Як донька Євфтаєва, вирішив Єгонатан принести себе в жертву для щастя свого народу. І на цю „мерзость Сенахерибову“, як в духу називав поганське свято, прибув він „не як грішник, що дивиться й зір очей своїх наповнити не може“, але, „як меч живий, що затис його в правиці своїй Господь-Саваот, володар боїв і смерти“.

— Ах, коли б уже швидче!... Коли б швидче!...

Набрав повітря в легені, але уста й горлянка просохли, як криниця, що в ній водне джерело спинило біг свій. Натяг повітря — й затримав віддих:

— Не дихав би цим повітрям поганським! Радніше вмер би удушений, але чистий від огид поганських!...

Та ж обовязок святий і служба Богові Живому привели його сюди й велять чекати, поки надійде хвиля, що зможе він виконати святий чин помсти.

І знову згасив Єгонатан в диші своїй нестерпне світло радісного дня заслоною прозорих повік і беззвучно шепотів молитви-псальми вузькими, щільно стисненими устами:

— „Встань, Господи! Спаси мене, мій Боже! Бо ти розбивав щелепи ворогам моїм, ти торощив зуби беззаконним!...“

З погордою відвернувся від урочистостей і замкнувся — немов у прохолодній келії — в глибокому мовчанні своєму, що приніс його сюди з Єрусалиму. Бо ж і патрона та пана свого Каяфу засвятив тільки частинно в свої пляни. Боявся, що не пристане на них „аж надто обережний“ старий первосвященик, призвичаєний іти тільки на те, що „певно й твердо вираховане“. А Єгонатанів плян занадто одчайдушний, тож мусів скриб піти на власне ризико. Спирався лише на силу правиці Всемогутнього. В жадній людині не шукав ні підтримки, ні помочі. Каяфі тільки сказав, що треба ж комусь — гідному довіря й наскрізь певному — бути в цім місці ганьби й прокляття“, щоб виплести з „багновища гріхів непростних“ густі, ба — найгустіші сіті, з яких вже не вимотається Понтійський Пілат, новітній „фараон-гнобитель Ізраїля“... І мудрий Каяфа згодився з довіреним своїм писарем, побожним слугою Господнім; послав його в Тиберіяду. Не знав бо він і не догадувався, що в душі своїй постановив Єгонатан:

— За всяку ціну вловити відповідний мент і, мов Ангел Мсти, як меч з руки Господньої, впасти тягарем смерти на безбожного гнобителя вибраного народу: вбити Пілата, прокуратора Юдеї! Ця жагуча думка світила одинокою провідною зорею Єгонатанові: за неї з радістю віддасть він — „новий Маккавей“ своє життя...

Непомітним рухом намацав пальцями правої руки тонке лезо затруєного кинджала, схованого в широкому рукаві гнідого сирійського плаща. То — свята мета — смерть ворогові! Одночасно великим пальцем лівої руки діткнувся перстня на правиці. Тут прихована жертва доброго сина свого народу: тільки легесенький притиск — і гостряк, стримуваний вражливою пружинкою, впустить в Єгонатанову кров отруту — вмить смертельну. І випустить вільну, горду, відомщену душу з його тіла — вже за життя до стану смерти умертвленого покутами й постами...

А настрій святкового ранку, опойніший за саме свято, підносився в юрбі спраглого міста.

Он вже пройшла сотня білих биків та двісті білих овечок, прикрашених стьожками й гірляндами, в супроводі тетрархової варти — невільників і невільниць. Он молоденькі дівчатка, гарні, мов танаґрійські статуетки, пронесли воскові смолоскипи... Он співають...

Але всі звуки покривають радісні вигуки:

— Xenia! — Дари... Дари привітальні!... До офіри жерці будуть роздавати їх народові як тетрархів привіт!...

— Apophoreta! — Пригостинні дарунки!

Радісні вигуки пролітають мов хмари ластівок над головами. В повітрі, вже з ранку палючому, схрещуються грецькі й римські похвали тетрарховій щедрості. Що виглядає з кошів печива та дрібних речей! Ще не знати, хто саме дістане дарунок, — та ж загальний радісний настрій піниться й грає, як іскристе вино, що пянить вже самим своїм шумливим виглядом, хоч би й у чужому келиху, з якого навряд чи й будеш пити.

— Най живе щасливий день!...

— Нехай він приходить сім раз на септиму (тиждень)! — як постріл виривається із загального крику верескливий, немов жіночий голос. Такий сильний і різкий, що аж близький до нього, ставний і — видко — неполохливий юнак з синьою квіткою за вухом — відкидається в юрбу, немов уколений шпичкою.

— Не-хай сім ра-аз... жи-ве-е — все тягне височенним тенором рудоволосий аматор видовиськ і святкових подарунків. З-під його малинової перепаски дротиками пролазить рідке, гойно намащене олійком спітніле волосся, а зелена туніка аж підстрибує на тілі.

— Не-хай жи-ве-е...

— Бодай скажи: щó саме „нехай живе“, Донате?

— Він і сам не знає, що... аби горлати!... — виривається протест. — „Жи-ве... жи-ве!...“ Хай би ліпше замість дарунків віддали нам наші грошенята, що таки ж не з кого, як з нас, повитягали на ці святкування! — кидає похмурий, вузькогрудий ремісник.

— А, правда! — підтримує старий селянин. — Ясна правда! Тикнуть нам потім горішків та медівничка шматочок... Ая!... Та ж таки ж за свої гроші ми й самі б знали, чого собі накупити... А то: лущіть горішки!... Як маленьким дітям!...

— А звісно: що вже беззубому — горішки?! — спалахнув — Не-хай жи-и... — але враз урвав: юрбою продирались „іродіяни“ — тетрархові прихильники.

— Місце!... З дороги!... Відступіть!...

Єгонатанове вухо несвідомо схоплює дзвінкий Донатів голос, а думка зіскакує на втерті рейки: — „Людина з таким голосом на щось придасться!“ — І мимохіть, своїм звичаєм, щоб нічого не промарнувати, не використавши для справи храму, скриб робить рух до диптихону: записати наймення завзятого аматора видовищ. Але вчас затримується: так було легко вколоти самого себе! І, нерухомий — тільки відзначає в памяті: — „Донатус!... До-на-тус!“..., — немов витискає букви цього наймення в мнякім воску писальних табличок.

— Їдуть!... Їдуть!... — знову заголосив „зелений“: вітав усіх і все. Радів щиро й щиро „бавився на всі“.

Але вибухи сміху та надхненні оклики згасило голосне гуркотіння високих колес. Увільненою вулицею посувались одна побіч одної три величезні бочки. До кожної впрягли по четверо осликів у ряд. Байдужі, вони помалу збивали високими копитами легку, вже перетерту юрбою куряву, що опадала враз поза

бочками, які „штучним дощем“ кропили середину вулиці. Жиди, що їх взагалі не було багато в натовпі, враз відступили аж під доми: їм не можна було проходити свіжо политою вулицею, бо ж в намоченій землі могли бути „змиті чари“!

— „Ідуть!... Їдуть!...“ — передражнювали захопленого Доната школярі.

Але вже на вулиці було нове видовище. Як на умовлений знак, з натовпу висипало шестеро хлопчаків. На честь святкового дня їх поприбирали в різнобарвні коротенькі туніки. Та ж, непризвичаєні до ніякої одежі, малюки почувались у ній зовсім незручно в таку спеку. Побачивши воду, не витримали і враз догадались: вишикувались лавою позад останньої бочки й повідгортали аж попід шиї свою нехитру одіж. Теплі цівки нагрітої сонцем води приємно лоскотали круглі, мов кавунчики, черевця вигадачів, викликали їхній верескливий регіт, сміх і задовілля всіх присутніх.

— Чи бач: виступають, немов у тріюмфі! — сміялись жінки, вказуючи на купальників.

— Немає тільки самого тріюмфатора! От би — на ту бочку, з дірчатим дном!...

— Посадовіть туди хоч ту „зелену папугу“... „нехай жи-ве-е“...

— Ах-ах!... О, боги!... Великі й малі!... — вищали дівчата, ховаючи від бризок поза людські спини новенькі сандали та святкові, з вишиваними подолами, туніки.

Сонце вже пройшло „calor diei“, пополудневу найвищу точку денної спеки, однак день став ніби ще паркіший. Небо дихало, як натоплена пекарська піч, і гнало до крамниць та шиночків-попін, а над ними кричали принадні написи:

— „Гріте вино“... „Снігом холоджене... медом солоджене вино“!

Вже не один встиг і перегрітись, не знать: грітим, чи охолодженим. Вже неодному вдруге схотілося їсти. А вулецею все посувались і посувались нові походи. Були тут і танцюристи: гістріони та міми, ішли музики й співці, твердо виступали бійціґлядіятори, проходили приручені звірі пустині“.

— Йдуть і йдуть, мов ті душі в пекло Тартар, що ніколи не скаже: „досить“!

— І невже ж таки вони всі вмістяться в цирку?...

А Єгонатан все стояв і стояв камяною статуєю в своїй схованці-ниші: „Дам тобі народи й кінці світу у володіння. Залізним жезлом розібєш їх“... — продовжував молитву беззвучними устами й палаючим помстою серцем...

Та ось знову голосно загукали іродіяни, й знову люди відплили до стін. Оточена блискуче озброєними леґіонерами, проваджена високопоставленими патриціями в лєктиках та великим гуртом молодих комонників, — наближалась до цирку колесниця. В ній струнко стояв і сам кермував чвіркою золоти-

стих, цяцькованих кападокійських коней син прокуратора Юдеї — Кай Понтій.

Не так давно жертвував Кай Юноні-Покровительці свою „золоту буллю“, ознаку дитячого й шкільного віку. Нині ж вперше в житті мав заступати на урочистостях свого батька-прокуратора.

— Слава молодому Понтієві!...

— Слава синові „Справедливого“! — залунали римські й грецькі вигуки.

Єгонатан опритомнів. І враз йому здолося, що сонце згасло, небо впало, а земля провалилась. Заскреготав зубами від болю й розчарування.

— „Так, марні?!... Марні всі його намагання!... Всі, так до найменших дрібниць обмірковані пляни: Пілат не приїхав! Які ж демони, яка сила Вельзевулова охороняє це „начиння диявольове“ — Пілата Понтія від праведної руки святої помсти?“...

Та вже не можна було нічого змінити...

Хитаючись, як „по рані від сонця“, й ледве пересуваючи раптово обезсилені ноги, Єгонатан обережно вимотувався з натовпу. Дратувався, що його страшна зброя затримує його, коли якнайшвидче хотів би бути сам, бо ж знав, що серед людей не витримає. Сльози безсилої, але шаленої ненависти підкочувались клубком і стирчали в горлі.

— „О, Боже Ісаака, Авраама та Якова — стогнав крізь заціплені зуби. — За віщо ж відвернув ти від народу свого обличчя своє?... Затьмилося журбою око моє: постарів я поміж усіма ворогами моїми?“...

Багато людей в Палестині знали й любили Кая, а звали його здебільша „багатим юнаком“. Любили за казкову щедрість, ідеально збудовану атлетичну поставу, за надзвичайну для його становища ласкавість і прихильність до кожного зустрічного. Вважали, що йому природа віддала все те, в чому відмовила твердому, як адамант, його батькові — Пілатові. Прокуратор бо, як правдивий „amicus cesaris“ і всіма признаний — „приятель справедливости“ — знав тільки самий неупростний закон і негнучку та невідкличну волю Риму.

Розрадований і вдоволений Кай Понтій приязно всміхався й ласкаво відповідав рукою на привітання. Тішився з прихильних вигуків народу, яким не погорджував; не вірив собі, що він — осередок уваги й захоплення люду. Та ж від такої слави може заточитись голова!... І Кай дійсно хитнувся, ніби хвилево втратив над собою владу. Але ж це тривало лише одну мить... Надмірна спека — й більш нічого! А може — від хвилювання й радощів? Бо ж, що не говори, а таки все, що є найліпше в світі, сьогодні належить йому! Ось — в цій хвилі — майже цезарська шана. А ввечері... — Кай оглянувся на свого найближчого приятеля Марцеля: — Таки ж дійсно він обіцяв, що сьогодні Кай вечерятиме з найгарнішою „Тиберіядською Квіткою“ — Маріям з Магдали, що її красу знає вся палестинська еліта! Та ж, чи

тільки палестинська?... Так от: молодість, сила і краса, шана і влада, приязнь люду і найгарніша жінка цілого краю... Все всміхається йому, все само йде Каєві в руку... Справді може заточитись голова!...

І таки заточилась знову. Немов колесниця наскочила на великий камінь на тій, так чисто виметеній і свіжо политій дорозі. Що ж це, зрештою?...

Незнана схвильованість, як хмара самуму, що вмить непродишною смугою затягає цілий світ довкола, раптово піднеслась в Каєвій душі. Так хитнулось серце, що забобонний неспокій аж випив кров з румяних юнакових щік, а довколишній ясний і барвний світ враз споночів і посірів. Одно з двох: або хтось із тих зависливих і, як фурії, злісних іродіян, говорячи по-жидівському, „тяжко вдарив його своїм оком“ та зурочив, або ж в цій хвилині сталось нещастя з батьком. І це — дійсно можливе! Надто бо небезпечний завжди, а нині — особливо цей вічно розбурханий Єрусалим, куди спішно виїхав прокуратор поладнати прикру справу — перенести цесарські знамена...

— Carissime!... Найдорожчий мій! Та ж ми вже приїхали... Амфітеатр!...

Це говорить Марцель. Кай міцною рукою спинив свої коні. Скочив на землю і знов неначе впав у сон: саме проти нього — багата лектика, а з неї виходить злотоволоса красуня! Та ж, яка красуня!...

— *Ὑπὲρ λόγον!* — говорять про неї, тобто, „понад всякий вислів“!

Почув, як опалюють його іскри, що сіються з синіх, як волошки, очей. Здається, що з них творяться крила, а серце розростається в-безмеж. Кругом — не земля, а — сяюче небо... Так, це — вона, оспівана „Тиберіядська Квітка“. Це вона зупинилась і чекає, покіль Кай — в цій хвилині найвища особа в місті — вступить до цирку, „як личить синові прокуратора Юдеї“.

Е, ні! Спочатку ввійде ця божеська краса! Це їй личить бути першою скрізь.

Прудким рухом Кай зриває свій дорогоцінний плащ і стелить Магдалені під ноги. Схилився в поклоні, чує глухий шум, немов від морського прибою, як за дитячих часів у далекій, рідній Таррагоні... Але той шум не заглушує чарівного, як ніжна музика, голосу Марії з Магдали, хоч і промовила вона ледве чутно, тільки для самого Кая:

— Дякую тобі, шляхотний пане!

Промовила і втопила його в погляді своїх волошкових очей, проходючи гідно й достойно, ніби по килимі, розстеленою тоґою „представника Риму“.

— Славно ти починаєш ігри! — закусивши сміх крізь зуби кидає Марцель. — Фавнівські вогники грають в його зіницях. — Але не хвилюйся: ще міцніших за тебе кидала в сніг і в огонь непереможна Магдаленина краса. Не соромся, друже!...

Це він — Кай буде соромитись свого свідомого вчинку, свого захоплення красою?!... З гідністю, майже з викликом глянув у бік поважних патриціїв свого почоту. Погідні patres conscripti дивилися з приязним усміхом, а може і з прихованою заздрістю: так бо чинить тільки цвітуча, буйна молодість, що в запалі готова стати на бій хоч би й з цілим світом. Та ж хіба нема за що?... Кай готов! Таки ж сьогодні він вже вдруге здобуває гідність мужа: батько признав його за гідного заступати себе й Рим, а оспівана і вславлена красуня вирізнила з великого натовпу достойних!...

Але ж і, справді, тут — він „заступник прокуратора", то ж геть з усякими сторонніми думками! Він напружить усі сили й виконуватиме тільки свої повинності!...

Набравши повні груди повітря, Кай поважно пробігає поглядом по важких контурах монументальної „спіни", що мов камяний півострів, розділила арену на дві частини. З мосяжного жертівника на передній частині спіни стеляться блакитні завої офірного диму. Це — палять тиміям перед великою статуєю цезаря Тиберія. Від спокійної міці по-мистецьки витесаних камяних брил, від монументальної статуї цезаря, такої ж могутньої, як і слава Риму, війнуло на юнака тверезою силою дійсности й серце мимохіть відчуло гордість — бути „першим громадянином Риму" — хай хоч і серед цих „варварів", що творили тут переважну більшість. Кай стис руками поруччя свого багатого крісла, немов би в тих блискучих левячих голівках містилися солодкі чари і їх треба було тримати щосили. Затримав свій рух і не обернувся до сенаторських льож, бо знав: за ними, десь в найпочесніших місцях амфітеатру сидить Магдалена. З удаваним зацікавленням підвів очі на пурпурове накриття, туго натягнене над льожею, мов шкура на тамбурині. Під ним, як густі тони, відірвані з низьких струн мандори, кружляли й голосно гули крицево-сині мухи. Неначе вони тільки й чекали Каєвого погляду: враз вхопили його й простою дорогою занесли до льожі за сенаторськими кріслами. І той зачарований погляд знову завмер у німім захопленні. Ні, це обличчя-мрія, ніби вирізьблене з рожевої мушлі і вправлене в золоту філіграну кучерів, дійсно ні з чим незрівняне!... Але нащо... нащо той божеський профіль так близько схиляється до вульгарного чорно- аж синьо-волосого юдея чи грека в жовтогарячому грецькому гіматіоні?! Не витримав: забув про незручність і запитав Марцеля:

— Хто то? Гебрай?

— Дуже багатий юдей, Абрамелех. Міський радник і сусід нової Магдалениної віллі під Єрусалимом. Ну, і — очевидно — впертий адоратор...

Кай наставив вуха: хотів знати все про того, що його обдарувала доля щастям сусідувати з Маріям. Та вже мову перейняв архитект Евенцій, будівничий амфітеатру. Кай з напругою опанував себе, повернувся до архитекта й слухав, але ж

зрозумів його слова аж тоді, коли Евенцій, перелічуючи дива Тиберіяди, сказав:

— Уже від одного погляду красуні Маріям увесь цирк прояснюється, а цілий світ перетворюється на святкову містерію.

Кай аж тепер помітив, що в архітекта напричуд мельодійний голос, і жваво запитав:

— Погляд — очевидно. Але, який вона має голос? — А самому грало в ухах оте чудове — „дякую тобі, шляхотний пане!“...

— Звук її голосу — відгук всіх струн ліри бога Апольльона. Бо ж то — голос чарівної й принадної Гелляди. Твоїй милості напевне ж відомо, що тільки батько „Тиберіядської Квітки“ був галилеєць...

— Ким був? — коротко й усічно, наслідуючи Пілата, спитав Кай.

— Власником кораблів, арматором у Тирі. Звався Теофіль. Мати ж гетери була грекиня. Мала незвичайну красу й винятковий розум. Одні кажуть: прийшла сюди з Мілєту, інші ж — ніби з Коринту, колиски грецьких мистців...

Кай все те чув ще в Цезарії, але з радістю слухав би знов і знов: може ж упаде в ухо якась нова подробиця! Але Евенцій мав прикру вдачу: його цілого захоплювали, мов дитину, ігри, обряди, фальшиві урочисті промови без жадного змісту, в заялозених виразах. А Каєві те все — таке нудне! І, немов навмисне, день розтягається до безконечности. Хоча б уже швидче надійшов вечір! Вечір, „що все приводить додому, тільки доньку від матері відводить“, як співає Сафо... Доньку арматора Теофіля...

Але, здається, правду говорив Каєві його улюблений вчитель, ніби у віршах надхнених поетів приховані чари. Справді: тільки що згадав вірш про вечір, — і немов би його прикликав. Чи то тільки так здається? Може знов найшла на нього якась затьма?... Таки ж тіні від синього велюму-намету, натягненого над ареною, не довшають ані трохи. Однак, що ж то робиться з самим тим велетенським велюмом? Он він надувся й бубонить від вітру. Гуде, дійсно, як бубон під пальцями, неначе й справді за цирком починається хуртовина...

А щасливий успіхом своєї вигадки архітект Евенцій аж виспівує Каєві у вухо:

— Це мій „штучний бурун“. Я вигадав його, щоб могти — представити морський бій. Зараз почнеться правдивий бій. А силу цього вітру твоя милість може легко вирахувати за звичайною формулкою: *п* — прудкість, *в* — площа вітрила, *р* — поступовий рух ґалєри. — Архітектів дорогоцінний стильос, оздоблений великим смарагдом, швидко заповнює числами навощені таблички до писання — диптихон. — Кількість рабів з міхами, що мають *х* респіраційної сили, зазначимо *пр*...

Та ж Кай, хоч би й хотів, не може схопити слів Евенцієвого викладу: все довкола топиться в оглухливому реві й тупоті

тисячоногої юрби, що таким способом виявляє своє признання й захоплення.

— Е-во-е! — летить вогненним смолоскипом з горішніх місць і мов протинає цілий цирк. Аж Кай невільно підводить голову й не може затримати молодого сміху: це ж рве повітря отой високий, кощавий, як тичка на квасолю, зелено вдягнений осібняк, що надвис саме над льожею Магдалени. Скриб-писар чи дрібний урядовець з довгими, безмязими руками, що не прозраджують ні ремесла, ні тяжкої праці. Його мокре, мов свіжо побарвлене, волосся перетяла малинова стьожка довкола великої, півлисої голови. А що він — в зеленій туніці, то скидається на живого побільшеного карикатурного ятлика. Але ж його „Е-во-е!“ — справді мов смолоскип запалює відразу цілий цирк, що враз починає страшний крик. Це похвала юрби на адресу Евенція. Бо ж його прехитрі прилади в короткій хвилині перетворили арену на широкий ставок, розбурханий „штучним буруном“ і покритий хвилями. З брязчанням зброї й плюскотом весел випливають на них правдиві галєри й уставляються до морського бою. Це — таки дійсна навмахія*). І не тільки Тиберіяда, навіть і сама Цезарея — місто постійного осідку прокуратора й тетрарха — ще ніколи не бачили подібного видовища.

За кермами галєр вже запінились хвилі, немов вдаряли б по них могутні хвости дельфінів. Звинними рибами, легесенько, без зусиль догоняють вони одна одну, збиваються до гурту й знову розпливаються, немов у жартобливому танку на поверхні води. Та вже сурма просурміла наказ, а у відповідь їй хмари стріл задзизчали в повітрі, немов невидна рука ґіґанта махнула над водою й закинула блискучі сіті. І враз перший улов Смерти впав у них і збагрив кровю. Її пурпура відбилася в очах бійців і заіскрилася в очах глядачів. Почався бій...

Пiняться хвилі плигаючи, мов білогриві Нептунові коні... Свистять стріли, плюскають весла, залізні гаки шкребуть облавки галєр , а все покривається криком бійців та репетуванням і пищанням глядачів. Багряні і сині шовкові вітрила надимають свої могутні груди, набираючи в них штучного Евенцієвого вітру, що його наганяють вкриті під велюмом міхи в міцних руках рабів. Це та „респіраційна сила“, те лише Евенцієві відоме „х“. Тільки ж мабуть Евенцій щось перерахував: міхи немов би ошаліли і „штучний бурун“ перетворюється в правдиву страшну хуртовину. Її свист і виття заглушує всі голоси бійців і глядачів. Ось падає вона скажено злісною хвилею та змітає, мов придорожній порох, і галас, і крики, і захоплення також... Цирк замовкає. Очі всіх присутніх розширені до останніх меж, а на розтулених устах — однаковий знак запиту. Дарма, що синій велюм невпинно поливали ззовні водою, холодили снігом, а зсередини звогчували ароматною дрібною росою, — всі присутні чують, як згущене повітря чавить їх, немов брила нагрітого

*) Навмахія (грецьке слово) = морський бій.

металю. І таки справді, в цирку неначе нема повітря, а присутні, замість дихати, ковтають розпалену пару...

Зненацька прокотився підземний гуркіт, а ввесь цирк здригнувся й затремтів, немов по ньому пробігли жахливі корчі...

Кай відчув, як під його ногами затріпоталась долівка й перехилилась навскоси. Чи ж він справді умліває? Він — Кай, найвитриваліший між однолітками в палєстрі?!*) Він, що його не тільки за кучеряву голову, але й за гармонійно розвинені могутні мязи всі палестинські товариші звуть „Малєаґром Риму"?!...

Але ж юнак не встиг засоромитися: нагло усвідомив собі... і хвилево остовпів. Саме тоді синій велюм над ареною напнувся й голосно тріснув, неначе розбилась розпалена ваза небесної блакиті. Велетенська безсила тканина звисла над цирком, мов прапор переможеного. Пожмакана й порозривана — вона тріпала краєм, ніби крилом смертельно зранений велетенський птах. А в роззявлений прорив влетів стовб піску й куряви. На глядачів посипалось дрібне каміння, а ніч — без вечора — вмить змінила паркий день... А в тій „єгипетській пітьмі", або ж, як тут ґоворили, в „сухій імлі", що налетіла з пустині буревієм, з тисячі грудей однодушно вирвались жахливі слова:

— Terrae motus!.. Рятуйте!... Землетрус!...

Хвилі з широченного басейну на арені плеснули з могутньою силою на глядачів, немов з ґіґантичної миски, що перелилась через край, коли її штовхнули сильним стусаном. Арена похилилась дійсно, як миска. І залила не тільки водою, а й несамовитою панікою вщерть, по вінця, цілий амфітеатр. Ще раз в різних кінцях застогнало одурілим шалом те саме страховинне слово:

— Землетрус!... Рух сти-и-хії!...

А вся людська маса зірвалась на рівні ноги, обернулась спиною до арени й перекочувалась хвилями до виходів. Топтала й душила передніх, але виходів не знаходила, бо вони були забиті. І знову цирк застогнав, але крики й вигуки вже не нагадували людських голосів. Ще раз в отвір роззявленого велюма гнітливою спекою дихнув „біс полудневий" — самум, що палить рослини й життям тварин гасить свою смертну спрагу. Фіялковий вогненний меч розсік темряву й немов палаючою стрічкою оперезав мармур Тиберієвої статуї. Камяний цезар хитнувся й легко, як перце, сторчголов кинувся у воду.

Навколо Кая шалів хаос. Змішались люди й речі. Люди немов би не могли керувати своїми рухами, а неживі речі ожили. Важкі бронзові триніжки, що на них по кутах прокураторової льожі палилися пахощі, раптово зірвалися з місця і в повітрі, в леті, кинулись у бій з мармуровою вазою. Вона розлетілась на дрібні скалочки від першого ж наскоку триніжків. Злива дрібних відломків та жевріючих вугликів впала на Кая. Голову

---

*) Палєстра — тодішня приватна школа, де виховували юнацтво фізично й духово.

огорнув огидний запах паленої вовняної тканини, що кожного приневолює прудко оглянутись і шукати причини. Але Кай не встиг роздивитись навіть, коли відчув пекучий біль на щоці, на плечі й уздовж руки: немов невидні пси кинулись на нього й кусали, де могли. Не міг зрозуміти, чому Марцель таким сильним рухом зірвав з нього частину святкової одежі — „туніки пальмати“ й перетворив її на безрукаву ексоміду раба, — аж він заточився й зашкутильгав у бік. Однак не відірвав своїх очей від постаті архитекта Евенція, що, мов викинутий з пращі камінь, пролетів біля його обличчя і стрімголов, неначе наслідуючи рух статуї цезаря, кинувся в басейн — арену. Кай з жахом бачив, як архитект влетів у водяну лійку, що крутилась чорториєм з боку штучного озера. Бачив, як ще мить Евенцій борюкався з хвилями, а з однієї ніздрі йому цівкою лила ясна кров...

— Збожеволів?... Рятує Тиберієву статую? — тьмяно проплило Каєвою думкою.

Але Евенцій уже зник, всмоктаний водоворотом. Ще мить у лійці крутилась, як памятка по ньому, червона смужка його крови. Та ж за хвилю вже не було й води: вона пішла в землю. Натомість посеред арени роззявилась широка розщелина. Ще перед хвилею такі грізні триреми й галєри, тепер лежали, як риби на піску, безсилі й нерухомі. А по їхніх боках гулко торохкотів камінний дощ.

— Світла!... Смоло-скипів! — що сили закричав Кай Понтій, прийшовши до тями. Вояки! Очистити проходи!

Але вже й без його наказу по різних місцях заблискали світляні квітки; щось горіло. І в тій заграві Кай доглянув широкий, чорний зиґзак прірви, що перетяла арени єдиним ковтком, випивши з них всю воду штучного Евенцієвого озера та проковтнувши мармурового цезаря і архитектове життя. Коли ж перевів очі на льожу Магдалени, — струснуло ще раз і скинуло, мов клунок, що випав з горища й летить, перевертаючись у повітрі, — отого, перед хвилею смішного й чудернацького „зеленого ятлика“, що виявляв так нестримано своє захоплення. Тепер він всією вагою свого, мабуть неважкого, тіла вдарився об камяний барєр льожі. Тільки цей образ нагадав Каєві цілком конкретно про смерть. Бо ж „ятлик“ — Донат, поки розбився сам, міг забити Маріям!...

— Маріям!... в смертельній небезпеці!...

Та думка, немов увільнена пружина, підкинула Кая. Вистрибнув зо своєї льожі — ось коли нарешті придались вправи палєстри! — й по лавах та кріслах, мов по купинах мочару, переплигував до льожі гетери. За Каєм стрибало кілька найближчих приятелів. Але варта зникла.

Коли вскочив у льожу, востаннє низькими голосами могутніх струн заграли підземні громи. Але, якби й знову затанцювала земля, Каєві було б уже все те байдуже.

— До Ґенезаретського озера! — широко розплющеною

зіницею розсвітилась його думка й вирвалась голосно назверх:

— На воді — безпечно. Не бійся, Маріям!...

І несподівано для самого себе юний атлєт повторив атавістичний стихійний рух своїх давновікових предків-квіритів, що на святі порвали сабінок.

Міцно тримав Магдалену на своїх грудях і, продираючись поміж втікачами, вирвався вже проріdженим виходом на вільний простір...

(Далі буде).

Ірина Гузар-Монцібовичева

НЕСПОВНЕНІ МРІЇ*)

Сніг падав легко з сірого неба і мряка стелилася на міські хідники. Ліхтарні блимали мрячним світлом. „Ще тільки листопад, і вже такий сніг!" — подумала Галина, відхиляючи завісу від вікна. Її трохи за повна, але сильна постать рисувалася виразно й чітко у світлі, що падало крізь вікно з улиці. Вона відвернулася і сіла знову при бюрку, де лежали зшитки, що їх мала поправити на завтра. Мусіла поспішати. Нині мала спеціяльно багато праці, рано в школі, пополудні на шкільнім концерті. Вона не могла його пропустити, це ж листопадові дні...

Галина ще раз встала, хотіла передягтися в домашній одяг. Дбайливо складала святкову сукню до шафи. При дзеркалі поправила свій темний, коли ближче придивитись, трохи сріблистий волос, одначе не дивилась довше, ніж було треба — не була цікава. Час, коли її красою захоплювались і робили їй водночас закид, що вона за поважно, майже по монашому себе держить, вже давно минув.

Тому двадцять ще й з вершком літ дивилася на неї з цього дзеркала молода дівчина. Одні очі, вже тоді поважні, залишились ті самі. Обличчя покрилось тепер легкою сіткою морщин, довкола уст поглибилася риса резиґнації і свідчила про людину, що її серце знайшло вже правдиву ціль життя та зуміло відкинути марноту як кукіль від збіжжя. Така втеча перед світом дивувала, а то й смутила її батька.

Так якби нині бачить його. Він закликав її до себе на важну розмову.

Батько сидів над книжками і його запале обличчя, освітлене яскравим заходячим сонцем, вбилося їй так добре в память, що сьогодні ще стоїть це дороге їй лице мов живе перед нею. Світло й тінь моделювали ніжно високе батькове чоло і вузький, трохи згорблений ніс. Журливі очі дивилися на неї, повні доброти. Їй здавалось, що в них читає якби прочуття недалекого вічного життя і жаль стиснув її серце, бо вона таки рішилася була покинути його й піти в манастир — а він їй того не боронив. Тільки похилив свою голову, якби клонився перед вищою долею, коли йому сказала:

---

*) Це початок окремої повісти. *Ред.*

„Ні книжка, ні чужий вплив не розбудили в мені бажання жити духовним життям. Бог вложив мені його в серце". Вона так боялася, що покине проти батькової волі дім! Яка вона рада і дякує Спасителеві за милосердя, що схоронив її перед непоблагословленим кроком. Ця хвилина залишилась ще по довгих роках в її душі, немов зелений острів, затоплений у морі, але прикритий глибокими тінями. Вона відшукує його, як якого веселого свята, серед тяжких днів.

Галина мала студіювати, щоб осягнути диплъом — це була батькова вимога. Аж опісля могла посвятитися свому званню серед шкільної молоді, оточена монашими мурами. За проводом батька, що був славним ученим, вчилася до іспитів.

Ось тут в тій шафі стоять рядами батькові книжки.

„Чомусь сьогодні заворушились мої спомини! Чи то тому, що так гарно деклямувала нині її учениця »Роковини«?"

„До праці!" — промовила Галина рішуче і вже сиділа схилена над зшитками. Тиша — тільки скрипіло перо.

На малім столику, біля тапчана, накрила Ганька до вечері. Ганька, ця вірна душа, дбала про неї, як про рідну дитину, бо знала Галину від малої.

„Я вже скінчила" — відітхнула і дбайливо поскладала зшитки на один стос. Сиділа при вечері і розглядалася вдоволено по кімнаті. Що довше тут мешкала, то більш подивляла свою зручність, що зуміла так добре розмістити в малій кімнатці всі потрібні і дорогі для неї речі. Свобідно годі було тут порушатися, особливо при відчинених дверях великої ошкленої шафи з книжками, цієї її гордости, як колись батькової, бо між ними були й такі цінноші, що їх позавидував би найбільший книголюб і збирач книжок. На деяких книжках по краях виднілися замітки її батька, людини, що була для неї чимсь найвищим.

Батько тихцем тішився своїм скарбом. Ще дві особи ділили його радість: Галина і Ярослав, що для них його слово було євангелією, його признання — щастям.

— Славку, — говорив часто — ти не тільки мені дорівняєш, ти мене переженеш, і це моя мрія, щоб ученик перевищив учителя. Тільки тоді можливий поступ. Спирайся на традиції і твори нове культурне добро.

Галинин батько, славний учений, історик і археольоґ, заопікувався одним своїм учнем, Ярославом, що був сиротою і намагався власними силами скінчити університетські студії. Професор побачив, як хлопець занепадає на здоровлю. Шкода йому стало многонадійної сили. Він зробив його своїм асистентом і часто просив до себе. Учитель і учень зжилися і Славко став членом родини.

Галина і Славко були обидвоє спосібні, мали ті самі духові заінтересування, з однаковим завзяттям працювали. Вона любила його, мов брата, а він, поважний, замкнений в собі, не мав перед Галиною таємниць та вичитував з її лагідних розумних очей повне зрозуміння.

Для завершення студій поїхав до Відня, маючи степендію, яку батько виставався для нього. Веселий настрій перемінився раптово у смуток. Розлука, що видавалася для них спершу легка, залишила

в їх серцях тугу. Галина осталась сама. Батько не розумів її аскетичних нахилів, однак не супротивився її плянам, думаючи, що це химера, яка так скоро розвіється, як налетіла. Славко любив Галину, однак земними думками не торкав теж її тихих дівочих ідеалістичних поривів і чистих мрій. Він, що все жив серед кипучої праці, в лихі дні для себе сидів задумано. Руки його звисали бездільно, спокій його душі розвівався. Це були дні, коли все, навіть його праця, видавалися йому без змісту, життя — тягарем. Але себе перемагав. „Чи я маю тому заломитися, що ця ніжна дівчина жертвує своє життя не мені, а ідеї? Чи я маю стати малодушним еґоїстом?" Затискав зуби і писав такого листа, що Галина крім приязні і запалу до праці вичитати нічого не могла.

Однак прийшла хвиля, коли вона мала довідатися про його найглибші думки.

Зима добігала до кінця. Весняний подув зворохобив потоки й річки, настроїв пташню до веселого співу, а ліси зашуміли могутньо. Саме тоді приїхав до Львова Євген Семененко, славний скрипак з Великої України, що вертався зо світового турне.

Передові часописи принесли вістки про нього та про його творчість і тріюмфи у музичнім світі.

З жадобою очікували його виступу музики, з цікавістю — ляїки. В концертовій залі, заповненій вщерть, сидів пан професор Аретович зо своєю донькою Галиною, що мусіла, хоч як спершу випрошувалася, товаришити свому батькові.

На естраду вийшов мистець звуку і всі замовкли на мить, щоб тим гучніше вітати його оплесками. Його сині очі дякували холодно за привіт, і в поклоні можна було доглянути деяку здержливість. Його постать, середнього росту, наказувала слухачам підпорядкуватися.

Мистець — небуденна людина, бо вічно багата, його скарбниця ніколи не вичерпується, кожний може брати, скільки захоче.

Семененко заграв. Є люди, що бережуть на дні своїх погаслих сердець камінням прибиті образи давньоминулого, коли вони були ще добрі й невинні. Скрипкові тони, що їх майстерно й шляхетно вичаровував Семененко, розсували, мов звуки Орфея, ґрехоти й каміння, що давили душу. Душа легко підіймалась у незнані досі висоти і здавалось їй — вона теж тон у симфонії, що нею дзвенить вселенна.

Слухачі збудилися з жалем із цього сну, що вичаровував їм знаний, однак вже далекий для них світ.

Душа мистця вернулася з засвітів і в тій хвилині спочили його поважні й самітні очі на молодій дівчині. Вона сиділа в першім ряді проти нього коло старого пана, що нагадував своїми рисами античні погруддя.

Галина дивилась на нього з цілим проблиском невинности і непорушно горіла ціла якимсь святим захопленням. Трохи іронічно відвернув від неї очі і зараз же своїм зором знову пошукав цієї чарівної дівчини. Він зрозумів мову її очей: це щастя, що його відчуває серце, коли наповняється шляхетним гарячим захопленням. Якась загадкова сила опанувала його і він почав грати.

Неначе лагідний місяць зійшов її образ в його душі, бо вже не бачив її, затоплений в тонах, що у них будився безсмертний Бетговен.

Перед Галиною виринула гора, і стоїть ще на пів пяна соняшним світлом перед місяцем, що саме сходить над її вершком. Вечір вже обіймав її, але світляний вершок висів ще у темряві, неначе зоря між зорями. Десь тайком журкоче джерело і де-не-де, торкнене вечірним блиском, рожевіє...

Коли Семененко ввійшов до суміжної з естрадою кімнати, чув за собою оплески, мов бурю. Багато людей хотіло йому представитися і він ледве оборонявся перед надто цікавими.

Вже оточили його знайомі.

— Ми чекаємо сповнення приречення — промовив до Семененка його приятель, професор консерваторії Бандурко.

З полегшою відітхнув, коли сидів з приятелем у дорожці.

— Що то за добродій сидів в першому ряді з такою гарною панночкою? — запитав Семененко.

— Це мій свояк з дочкою. Якщо бажаєш, можемо піти завтра до них. Напевно раділи б дуже. Що четверга сходяться у нього учені й мистці.

Тому, що Галинина мама померла, мусіла вона сповняти обовязки господині дому. Вітальня в їх домі гомоніла розмовою гостей.

Галина сиділа коло Катрусі, дочки професора Бандурка. Катруся, висока, майже суха білявка, рецитувала з великим самозадовіллям вірш власного укладу і дивилась при тім кокетерійно на сусідне крісло, де сидів молодий маляр С. Він говорив зо своїм старшим по фаху товаришем, а цей майже сердито критикував образи з недавньої вистави.

Нараз змінився голос Катрусі і вона нахилилася ближче до Галини.

— Семененко прийшов! Він вітається якраз з панями! — Галина сиділа відвернена від дверей і не бачила, що діється в попередній кімнаті. — Знаєш, як він поводиться — без сліду кокетерії — шептала далі Катруся.

Галина зарожевілася, коли почула несподівано слова батька:

— Галино, я привів дорогого нам гостя.

Побіч батька стояв Семененко, що вклонився їй глибоко. Так їй ще ніколи ніхто не кланявся. Її трактували досі як молоду панну, що мала екзальтовану ідею вступити до манастиря. Панна Катруся заговорила радісним щебетанням до Семененка.

— Маестро, ви своєю музикою всіх зачарували на останнім концерті! — Вона зальотно усміхнулася.

Такі похвали видавалися йому банальними і він тільки легко склонився. Катруся незадоволена тим, що збудила таке мале заінтересування своєю особою, звернулася до молодого маляра і вони перейшли, живо дискутуючи, у другу кімнату.

Галина й Семененко стояли самі напроти себе і дивилися собі в вічі. Вона запиталася:

— Чому ви панні Катрусі нічого не відповіли? Вона казала,

що ви, будучи у її батьків — панства Бандурків, з нею довго говорили. Вона може бути ображена, бо ви не втішилися її похвалою.

— Я не вмію удавати, ані не люблю підхлібств.

— Коли це не підхлібства, а правдиве захоплення.

— Бачу, що ви теж зачинаєте хвалити словами, хоч думками... — сказав жартом, але його очі виявляли щось інше і в своїм захопленні бачив її в проміннім сяєві. Збентежена, спустила очі.

Від вчора переслідує її його зява і навіть не дає їй молитися так, як усе, у самозабутті.

— Я говорю щиро. Маєте велику ласку від Бога, цю вашу музику, — промовила нарешті.

— Я відчув Божу ласку так близько, як ніколи. Це було на концерті, коли мені здавалося, що я порушив струну у вашім серці і вона відізвалась рідним звуком.

Вона, червоніючи, хотіла заперечити, але він продовжав:

— Ми, з Великої України, щирі, тож даруйте мені, коли скажу, що щастя для мене це ваше зрозуміння для мого мистецтва.

Поки Галина вспіла відповісти, оточили їх присутні гості і просили та мучили Семененка, щоб він заграв.

Він ледве відпекався, мовляв, не має своєї скрипки, а на іншій грати не буде.

Гості ще якийсь час гуторили і поволі розходилися додому.

Коли Семененко відходив, сказав Галинин батько:

— Будемо дуже раді, якщо перед від'їздом зайдете ще до нас.

Семенко з усміхом запитався.

— Чи вільно мені прийти? — і це питання звучало як запевнення, що прийде, і воно відносилось до однієї особи — Галини.

Гості відійшли, а в кімнаті залишився тільки професор Бандурко зо своєю дочкою Катрусею. Він приятелював із Семененком, коли їздив до Києва в наукових справах і там припали обидва собі до вподоби. Професор оповідав: Семененкові батьки були багаті поміщики з Чернігівщини. По їх смерті став досить багатий і міг посвятитися тільки музиці. Тепер здобув собі славу виступами у загграничних містах і вертається додому.

Катруся звернулася до Галини, що сиділа при малім столику і махінально обертала листки в альбомі.

— Він, здається, спеціяльно тобою заінтересувався.

— Ти все щось таке бачиш, чого нема. Зрештою, зо мною ти не повинна так жартувати, ти ж знаєш...

— Але ж знаю, дорогенька, ти незабаром відречешся зовсім цього світу. Однак, хоч ти свята, то якраз тому ти не могла бодай сховати свого захоплення... Чи ти знаєш, що він, моя кохана, вільнодумний? — запиталася Катруся притаєно і очі їй глумливо заграли.

— Звідки ти можеш це знати?

— Це всі знають. Зрештою, сам мені признався, бо з цим не ховається.

„Хто так грає, як він, не може не вірити в Бога — подумала Галина.

Коли Катруся не дочекалася відповіді, сказала:

— Ти повинна його навернути — і злісно приступила до свого батька. — Татусю, ходім вже додому!

Галинин батько відпровадив гостей до передпокою.

Галина легко зідхнула, що могла бути нарешті сама.

У своїй кімнатці клякнула і почала молитися за нього. Їй здавалось, що так молилася завжди за тисячі інших, що потребували молитви.

Легкий сумнів заворушився в її серці, але вона його цілою силою відперла і жертвувала всю радість, що їй мала ще колинебудь припасти, для нього.

Не хотіла чути, але все таки причувалися їй проти волі його слова: „Чи можу прийти?". Вона хотіла його образ відсунути від себе, але не могла. Дивна веселість обсотувала її душу. Їй здавалось — вона стоїть на хиткім човні, що посувається безвільно у сонцем залиту морську далечінь. Схаменулась і відвернулася від принадної візії. „Боже, не дай, щоб я Тобі спроневірилася! Я піду тою дорогою, що Ти мені її вказав, однак його зроби щасливим!"

Сама не знала, чому так молиться. Різні супротивні собі голоси розбурхали душу. Перед собою бачила досі ясно тільки одну дорогу самовідречення, що нею має йти ціле своє життя. Тепер стає на тій дорозі щось для її серця незрозуміле і спинює дальший хід.

Так не розібравшись у своїх мріях, що витворили вкінці якийсь дивний, радісно болючий хаос, заснула.

Ввижалися їй гори. Вони закрилися чорною наміткою, мов престоли, що при них прийдеться відправляти панахиди. Стрімка дорога тягнула її за собою, прикувала до себе. Нараз відірвав ранок сіті ночі від землі і кинув на вівтарі свої церковні прикраси, квіти. Тепер несподівано почула, що всі кущі і квіти відізвалися різноманітною, але як гармонійною оркестрою! Серед того могутнього шуму чула виразно звуки його скрипки.

Опісля все примеркло.

Вона збудилася вранці з болем голови.

Одного ранку батько був дуже веселий. Давно таким не був. Галина стала мовчки при дверях і, коли він її до себе прикликав, поцілувала його руку. Він погладив її волосся.

— Галино, пан Семененко прийшов перед хвилиною і просив мене, дозволити йому з тобою поговорити. Він чекає в сальоні.

— Зо мною? Тільки що вчора був у нас — запиталася і жар покрив її личко.

— Як собі цього бажаєш, то я готова — додала по хвилі.

Галина поспішила до світлиці з серцем, що своїм стукотом відбирало їй віддих. Він зірвався з крісла.

— Для нас це велика радість побачити вас ще раз у себе — промовила з несвідомим вибухом радости у голосі. Вони сиділи проти себе і якийсь мирний настрій обняв їх.

Вона за нього молилася. Він поїде далеко від неї, може не побачуться вже більше, але він буде щасливий, бо вона вірила, що Бог вислухає її молитви.

— Чи дозволите мені поговорити щиро з вами? Дивна буде видаватися вам моя мова, однак може мене зрозумієте, як тоді, в концертовій залі, коли зустрілися наші очі...

Вона не відзивалась; він продовжав:

— Ваша душа показалася мені в лагіднім світлі чистоти й сили. Мені здавалось, що я віднайшов когось рідного, що з ним розлучився і стрічаю знову ненадійно.

Її уста дрижали.

— Ви помиляєтесь...

— Пригадайте собі, панно Галино, чи ми не говорили зараз як добрі знайомі, що мають до себе повне довіря? Ви, що любите правду, мусите мені відповісти!

— Здається, що так було — промовила тихо.

— Галино, — хотів неначе відкотити ще один тяжкий камінь від себе — я мистець, я люблю свою свободу, однак приходжу нині до вас, щоб її вам принести в дарі.

Його святкова мова й тон переповнений почуванням приневолили її схилити голову. Якийсь тягар лежав на її повіках і вона нервово сіпала хустинку.

Він перехилився через стіл, щоб заглянути їй в очі.

— Чи можу вірити, що моє почування збудить у вас відзвук?

— Я вірю, що Бог мені вас післав, щоб згадка про вас розсвітлювала мені самітню дорогу, якою йтиму. І ви, як мистець, маєте теж перед собою самітню путь. Бог і мистецтво жадають цілої душі. Хто хоче їм віддатися тільки частинно, ломиться.

Галину прошило нагально якесь світло, неначе блискавка — темінь. Вона непохитно знала, що має сказати.

— Тому мусимо ми, хоч собі такі рідні, остатись для себе далекими.

— Може будете мене потішати, що зустрінемось в небі, може маємо нині зректися себе для непевного завтра? — промовив з гірким усміхом. Лицем його пробігло дрижання. Він переміг своє схвилювання. — Не домагаюсь нині рішальної відповіді. Галино, тепер я мушу відїхати, однак я приїду за рік по вас. Може тоді дістану іншу відповідь, прихильну для себе.

В його голосі звучала тепла просьба.

— Своє слово я вже заставила — промовила повільно й твердо.

— Галино, ви себе самі обманюєте! Ви ще за молоді. Чи ви подумали, що через вас двоє людей буде нещасливими?

Лагідно подивилася на нього і промовила переконливим голосом:

— Коли людина потрапить зректися свого щастя для ідеї, аж тоді осягає повне щастя. Богдане, не всі люди Богом вибрані сповнити таку високу місію, як ви.

— Де ви таких думок набралися? На що Богові здалося наше самовідречення? Чи приємно Йому дивитись, коли люди нещасливі? — запитав її з болем.

— Це смертельний гріх, так говорити... — вона поблідла.

— А чи це не гріх забивати свою любов? — відповів.

— Богдане, — промовила з просьбою в голосі — не забувайте, що нам наказує Христова віра чинити. Нераз ми спалюємо свої земні бажання на жертівнику ідеї і з попелу наших страждань родиться нам нове, досі незнане щастя й пориває нас у високі простори, мов Фенікс.

— Чи всі побожні мають таке тверде серце, як ви? — запитав її, дивлячись на образ, що висів над її головою і представляв грішницю Магдалину у стіп Христа.

— Я не можу йти з вами, пане Богдане, але ви могли б мене зрозуміти. Чи ви не зрозумієте? Дорога до величі — самітня.

Під час останніх слів підвівся Семененко.

— Тяжко говорити з жінкою, що студіює фільософію — сказав глумливо. — Прощайте, може за рік... не докінчив речення, вклонився і покинув кімнату.

Двері замкнулися за ним. Ще почула за хвилю батьковий голос та кілька відірваних слів, а опісля все замовкло.

Її серце з болю скорчилося. Може вона надто твердо говорила до нього? Потішала себе. Якщо він її любить, то напевно відчуватиме, що вона теж терпить.

При обіді читала з батькових очей якби розчарування, але він не говорив їй нічого. Якась невидна тінь стала між донькою і батьком.

Решта дня посувалася повільно. Чогось гарячково очікувала, ніби мало ще щось несподіване й важне статися. На голос дзвінка її серце завмирало, а коли почула, що це тільки якийсь жебрак, проходив її тіло електричний струм; вона обезсилено спиралася на крісло.

Ввечері клячала перед хрестом у молитві, щоб Бог поміг їй бути сильною в своїй жертві, що мала бути й для нього корисна; щоб вона могла опертися очам, що вона їх усюди бачила перед собою; щоб не чула голосу, що так її зворушував. А може вона мала йти за тим голосом? Може якраз вона для нього призначена, щоб повести його до спасення й величі. Вкінці вона не уміла розрізнити між голосами, що шептали в її нутрі. Чи це його голос, чи це голос Христа?

Якийсь сумнів вкрався в її душу. З його очей світилося таке сильне переконання, що вона належатиме йому...

Другого дня вранці йшла міським городом до університету. Нині ввечері мав Семененко відїхати. Коли б вона могла його ще раз зустріти!... Але знову відсувала цю гадку від себе. Ще перебути цей день! Коли вона буде знати, що його більше не побачить, що він не в тім місті, де вона, то може їй стане легше. Довкруги неї палахкотів день радісним життям. Ішла між квітниками. Вітер роздмухував полумя маків і туліпанів. Ворушилось знов тихе бажання: „Моє серце було б спокійне, якщо б мені було пощастило разстатися з ним у мирі, а не в гніві та жалю”.

Це її бажання мало сповнитися. Там, на роздоріжжі, біля алеї, побачила сильветку, що нагадувала його. Вона прискорила кроки.

Семененко йшов з якимсь паном і його перепросив, як тільки побачив Галину. Він став перед нею. Тінь глибокого смутку врилася в його обличчя.

— Я саме хотів ще піти до вашого батька, щоб з ним попрощатися. Дозвольте й собі ще раз сказати „До побачення". Його голос звучав рівно й сильно.

Галина мусіла цілою силою запанувати над собою, бо коліна угиналися під нею.

Бліда і якби розгублена запиталася: — Отже ви їдете?

— Всього добра бажаю, панно Галино!

— До побачення — сказала тихо.

— За рік? Ви тоді, може, не будете зачислятись до світських людей... Його очі спочили на ній довгим, сумним зором. Вона не могла нічого відповісти, бо відчувала, що одно слово з її уст — і вона розплачеться.

Так вони розпрощалися. При прощанні поцілував її руку. Мимохіть приложила її до лиця. Він вже був далеко.

(Далі буде).

Ф. Лазецький

КРИНИЦЯ В СІЛЬСЬКОМУ ДВОРІ*)

Як гарні ті грудневі ночі, коли небо — ясне, повітря — морозне та чисте, мов кришталь, а земля припорошена дрібним, іскристим снігом. Повний місяць пливе зеленавими глибинами небес, де все розпалене світлом обітниці про готування великих речей на небі й на землі. Синьожовтий серпанок облягає стріхи й дерева: то місяченько хоче все приоздобити на надзвичайний прихід.

Як справді гарні ті грудневі ночі, коли яблучка на сільських горищах аж блищать білістю, жовтістю, золотом і королівським кармазином, а на міста осідає великий спокій.

Які ж гарні ті грудневі ночі, що в них виснажений подорожній входить під стріху сільської хатини й ляже, втомлений, на солому в хліві, з якої виступає золотистий аромат жнив, а кожна стеблинка кидає блиски на шерсть корів, теляток і коней — з великими очима, сяючими вогником, подібним до місячного світла, бо ж вичаровує його сам місяченько в очній зіниці...

Це — доби великого миру й глибоких роздумувань. Перед нами розгортається минуле, згадуються пригоди, що доглянемо аж в глибинах колишнього, немов різноманітні проміння того невидкого сонця, що має освітлювати нам чималий шмат і прийдешнього шляху. Шляху, що ним помандруємо далі, щоб колись, нараз, по

ґ

*) Подаємо нашим читачам зразок модерної чеської белєтристики, що з успіхом намагається сказати по новому нове слово. Одночасно з приємністю констатуємо, що наша література ще раніш уступила зо шляху, досі фаворизованого більшістю чеських письменників, що намагаються давати переважно так званий „суспільний роман" та новелю, в якій з фотоґрафічною докладністю змальовують „усе, як було" в буденному житті.

Подане оповідання взяте за дозволом автора з найліпшого чеського літературного місячника „Люмір", що вступив нині в 65. рік свого плідного існування, маючи за своїх співробітників найвидатніших представників нинішнього чеського Парнасу. Незабаром дамо докладніший огляд новітньої чеської літератури. — Редакція.

довшому часі, там — в будуччині — спіткатись назавжди з тим ясним сонцем!...

Однієї такої ночі, саме за кілька день перед Різдвяними Святами, коло другої години, раптово збудив мене з твердого сну голос моєї матусі. Цілком ясно я почув, як покликали мене ті солодкі уста:

— Франце!...

Сказала цілком зблизька, але ж тільки один раз.

Схвильований, зірвався я на рівні з канапи, що на ній спав, і ходив цілу годину по покою, наповненому, неначе келих, чистим, іскристим світлом місяця, що пропливав високо над міськими дахами саме перед моїм широким вікном. Аж коли вже почало тремтіти моє тіло з холоду, знов положився я на канапку й ще в півсні зачув три годинні удари з церкви святого Вацлава, немов звідти тихенько тричі прокукала зозуля...

І от, стою я в подорожнім одягу, перед ворітьми нашого сільського двору. Це — саме по жнивах. Доба, коли все на хвилю відпочиває. Коли оповіщено спокій, який приходить із країв, що лежать поза небом і землею.

Так само і я прийшов з мандрівки по далеких країнах, куди перед давніми роками саме з цих воріт виїхав був за щастям на коні неокульбаченім, на коні незагнузданім, але за те з острогами золотими й з голосним бичем. Батько, правду кажучи, дивився на це залюбки і в духу був гордий, що породив сина, який іде в світи. Колись і сам він мав завзятости та задерикуватости, гордости, відважности й бажання бою в крові більш, як чогось іншого. Вистачило б того й на трьох таких парубійок, як я. Коли розлучався зо мною, був схвильований, хоча й нічим назовні того не виявив. Не давав мені багато рад, але в його очах міг я виразно прочитати:

— „Хоч як буде тобі скрутно, ти все їдь далі. Хоч кров з носа! Коли ж схарапудиться твій кінь, держися в нього на шиї, чи на хвості — то однаково, — залежить тільки на тім, щоб витривати всяку дику їзду. Добрий козак) зуміє їхати й на самому чорті, бо ж і на того приходять такі хвилини, коли його можна укоськати. Якщо ж впадеш, чи зломиш собі вязи, чи дуже потовчешся, завжди мусиш взяти це на свій рахунок. Отож, дивись, не зроби мені осудовиська!"*

В тих кількох реченнях, що я сам вичитав з його обличчя, була мудрість старого хлібороба й досвідченої людини, що скоштувала хуртовини і стала, мов криця, спробувавши на собі негоди часу та зазнавши боротьби із землею на гористій площі, відкіль кожне зеренце добувається тяжче, як золото. Досвід буває короткий, але, коли щось повторяється, то врізується глибоко аж у мясо.

Я бачив, як мати, протягаючи якнайдовше прощання, тяжко втримувала сльози, хрестила мене, випрошуючи тим знаком благословення мені з неба, підтримку в чорні дні та охорону від злого товариства. А коли вже віддалений, на закруті, я обернувся, то побачив батька, як він дивився на мене з-під руки, притримуваної над бровами. Був це рух, що свідчив про клопіт і побоювання, але ж

---

*) В тексті — „козак".

було в нім також щось і надійного — приготований рух руки до того, щоб кожної хвилини підтримати падаючого. І завжди бачу його з тією піднесеною рукою, бачу позад себе, як певну опору, на яку, коли треба, все можу покладатися.

Батько мав рацію. Їздив я, доки стачило сили, часом — і на коневій спині, інколи — й на його шиї, а іноді, то й на кінському хвості. Їздив, упав і тяжко потовкся. Але ж могло б те все бути куди гірше. Адже дехто тільки вилежує на печі боки, однак також спаде з печі, а другому ж — дивись — поведеться коня втихомирити. Та ж є й такі, що їхньої шкапи й срібними острогами не примусиш до скоку. Але ж ні мій огир, ні я такими не були. Щоправда, кінь скинув мене — свого пана, та ж не знать з якими вихорями гонить ще далі навперейми...

Все те живо зароїлось тепер в моїй памяті, як я спинився перед рідними ворітьми з острішком. Назовні все було однаково, як і раніш, як колись бачив я те все щодня і як воно відбилось у моїй памяті. Тільки хіба ворота були трохи справлені й вилискували новою темнозеленою барвою. Над камяною стінкою під вікнами ріс мох та всякі зела, а на каштані ліворуч воріт — жовтіли налиті плоди, загорнені до промічастих шпичок, немов в німбі. Дерево трохи зміцніло в стовбурі, але також поширило свою шапку далеко над краєм доріжки. Верх дому й стіни блищали білістю в погожім передосіннім пополудні.

В тім часі на сільському майдані не показалась жадна жива душа. Було то для мене дуже доречі: моя запорошена одіж, подрана терновими колючками, поміж яких я мандрував межниками та польовими вибоями, казали мені оминати цікаві погляди, які напевне й у такому обірванці могли б пізнати, що я був сином цього краю. Мені дуже хотілось їсти, палила спрага, бажав я відпочити під дахом рідної хати, тужив за ковтком холодної води або за шклянкою свіжонадоєного молока та скибкою сільського хліба. Але ще більш прагло моє серце близькости батьків, братів та сестер, прагло їхніх ласкавих слів.

Поклав я руку на клямку бічної хвірточки, яка нібито була засунута засувом з двору. Дарма кілька разів постукав я у ворота, — з дому не озвалось найменше шамотіння. Тільки й того, що моє стукання злякало білу кітку з півчорною головою та з двома темними, більшою й меншою, плямами на спині. Мигнула на пристрішку над ворітьми, зелено блискала очима й враз зіскочила — перестрашена — мабуть на стріху клуні, що спадала до двору.

Не було іншої ради, як самому відчинити хвіртку. Я витяг з кешені ножика, просунув лезо в щілину між дошками й помалу відтяг засув, цілком так, як робив це колись давно, — аж нарешті по довгому зусиллю повелося мені відчинити хвіртку. Тоді з сільського двору повіяло на мене почуттям радости й волі, відразу відвіяло все, що налягло на моїй душі, подібне до тієї верстви пороху на моєму плащі. Лихо, розчарування, втома, боротьба, суперечки, втрата приятельства й болючого кохання — все те враз закрив сяйливий завій тієї миті, запона золотистого світла, а під ним минуле заграло веселковими барвами. Насолода й аромат падали з небесного склепіння на моє обличчя й розливалися по цілій моїй істоті

глибоким зідханням спокою. Далекі простірні далі, що завжди мене так підманювали й до яких я зайво намагався вступити, нині мов у круглому дзеркалі скупчились тут, на тій невеликій площині сільського двору, де з кожної речі дихали гарні враження мого дитинства. Я почував себе паном на кришталевій горі, паном, що стоїть на порозі свого замку й через замкові мури, палаючі тисячами відблисків заходу, оглядає край, залитий аж по небеса пообіднім спокоєм вже близької осени.

Вітаю тебе, замку мого дитинства! Вітаю тебе, доме батьківський! Царство моєї неньки! Саде, що нагадуєш рай!...

На дворі було досить неприбрано. Був тут непорядок, що звичайно буває по сільських дворах при кінці жнив. Той милий непорядок, що увільняє та оздоровляє недужу фантазію людей, які не знають нічого, крім рівних вулиць міста, де уставляються безвиразні, неласкаві доми, вигадані архітектурою непоетичного розуму останнього часу. Поза тим було тут все чисте, там і тут світило розтрушене стеливо соломи з колосками, викльованими курми. Гноївня перед хлівами була повна обірнику, а напроти, вподовж будов сусідових, під трьома недавно посадженими горіхами та старими сливами біліли залишки деревних стосів, що тут звичайно стояли від зими аж до глибокого підзимку. Ах, як мало змінилось тут від моїх дитячих літ! І тільки тепер я це зрозумів вперше: мир над двором був мені такий солодкий і ласкавий, як материні обійми.

Не знаю, який саме був день тижня. Але ж той спокій, особливо ж — те сонце, що в неділю завжди світить далеко урочистіш, ніж в будні — про це, якщо б ви могли розуміти, міг би вам дуже багато розповісти селянин, вертаючись додому з ранньої Служби Божої! — Той освітлений спокій пригадував усьому створеному, що тоді було свято. Крізь розчинені наростіж ворота в клуні було видно на загумінку вже зораний лан, фіялковий, мов єпископська мантія, позолочений сонцем, що схилялось до заходу. За полем в далині вставали блакитнаві горбки з пругами ріллі, конюшинників та бурячиння. Цілий той хвилястий край нагадував собою льняну тканину з прекрасними, лагідно згармонізованими взорами. А там, аж в найдальшій далині, за широким, лише за ясних днів видним подолом Моравської Брами, підносились, немов блакитні лілеї чи райські ворота, — Бескиди. Їхні узгіря, збігаючи до річки, були засіяні селищами, відкіль з-під синьо-сірих дашків висвічували біляві стіни, тихі містечка з городищами та замками, й міста, а над ними підносився могутній дим.

Немов у цій чудовій країні був таємний відблиск небесного Єрусалиму! Так щасливо почував я себе радісною дитиною в обіймах цієї землі, що її тисячобарвне обличчя, змальоване найвищим мистцем, відбивало велич і красу. Заспокоєний, я прислухавсь до її співу; щоб його зрозуміти, треба йому піддатись. А моє серце відбивало ту пісню так само прудко, так само ясно.

І ось... під камяною стінкою, що відмежовує наш двір від сусідського, затіненою трьома сливами, там, де стоїть криниця з холодною водою, якою впродовж довгих поколінь гасив свою спрагу увесь наш рід, — побачив я гурток людей. Сиділи колом біля деревляної цямрини і жваво розмовляли про щось радісне, як це

можна було пізнати здалеку по їхніх рухах, хоча й не чути було жадного слова, дарма, що я намагавсь почути. Були там діди й бабусі, діти й дорослі мужі, жінки й дівчата, люди, яких я ніколи перед тим не бачив, хоча їхній вигляд був мені дуже знайомий, неначе я зустрічався з ними багато разів. Коли я на них так дивився, то здавалось мені, ніби я бачу все те саме обличчя, тільки неначе трохи з іншого боку, з іншої віддалі та в іншому світлі.

Ті всі дідугани, що там сиділи, мали волосся, мов саме срібло, таке блискуче, щоб аж сліпило очі; бабусі мали голови, вкриті білими хусточками, а одягнені були в довгі складчасті спідниці, що допадали майже до землі, та в тісно запнуті юпки, що надвисали аж на боки. Всі мали на обличчі ніжні покривала, неначе виткані зо світляного тканива, й що менче були мені знайомі, то густіший мали на собі завій. І побачив я, як найстарший дідуган нагнувся над криницею, відкіль коли-не-коли дихав спокійний холодок аж на моє розпалене обличчя. Дідуган витяг з криниці великий глиняний жбан. Той синій жбан з двома великими жовтими квітами, подібними до ромену, а довкола крисів, де прикладають уста, мав білу обрубу. Витягши воду, напився перший сам, а потім подав жбан жінці, що сиділа коло нього, а та передала посудину іншому, аж з неї напились усі — від найстаршого до найменшого. Останнє — було це дитинча, навіть не двохліток — марно намагалось піднести до ротика важкий посуд. Поставило на землю, стало проти нього наколіна й, нахиляючи до себе, могло, зрештою, напитись також. Гарна й зворушлива була та мимовільна молитва наймолодшого з цілого роду, який клякнув, щоб віддати подяку за дарунок життя, що одночасно було й дякою в імені всіх інших, напоєних з одного джерела.

Я відчував велику спрагу, що все більше наростала, поки жбан переходив від уст до уст. Вже наперед міг я напевне вирахувати, що води в жбані не вистачить на всіх і що мені її забракне. Але ж, коли напилась дитина, жбан залишився однаково повний, як тоді, коли його витягнули з колодязя. Кришталева вода мало не перетікала через вінця, і в ній відбивались блакитні та срібні, спокійні глибини небес. Над цілим тим затишком хилилась галузина старої сливи, обважніла плодом, вкритим вже синявим налетом. З дерева майже при кожному подуві вітерця відкривався жовтавий листочок, великими колами, легко й нечутно спадав на землю, на голови й одіж розмовців, або й в глиб самої криниці.

Вже я хотів був зробити крок, просунутись між усіма постатями й узяти в руки жбан. Але в тій хвилині помітив, що одне місце в колі було порожнє, хоча дехто з присутніх переходив один до одного, взаємно про щось таємне розповідаючи: старі дідугани — цілком маленьким дітям, діти — дорослим жінкам, — роблючи при тому загадкові рухи, з яких не міг я нічого зрозуміти. Мені видавалось те якоюсь дивовижною ґеометрією, назавжди для мене загадковою, бо ж до неї не мав я ключа. Але те порожнє місце було там, саме біля тата, вже значно постарілого й посивілого, з просвіченим обличчям, немов він нахилявся все ближче й ближче до сонця. Було те місце збоку моєї мами, тихої й скупченої в своїх думах, як ластівка перед вечором. Біля неї сиділо три прекрасні дівчини з бі-

лими й ніжними личками, з волоссям густим, золотистим, що спадало їм на рамена, додолу аж до землі, немов незвичайно довгі колоски пшениці. Довкола шийок мали комірчики з мережива такого тонкого, ніби хмарки на ясному небі, а їхні пояски були такі ніжні, як стеблини лілей, блакитні ж шати з білим та рожевим спливали по їхніх тілах аж до пят, до золочених черевичків.

Спершу я був дуже розрушений, коли там побачив тих чудових дівчат, був я розхвильований їхньою красою й недоторканістю, — і ніяк не міг згадати, хто ж були ті шляхотні істоти. Аж нарешті розсвітилось мені в памяті: та ж це — мої три сестрички, що повмирали швидко по своєму народженні! Скільки разів порядкував я їх могилки на сільському цвинтарику, що тулився, мов отарка овечок, довкола біліючої церковці в затінку старих, мудрих лип!...

На другому боці того порожнього місця сидів мій найстарший брат. І ось я зрозумів, що те місце належиться мені — й нікому іншому на світі.

Та ж в ту мить, як я тільки те собі усвідомив і спрямувався до криниці, щоб сісти поміж присутніх, всі враз встали й, раніш як я встиг щось помислити, без слова зникли...

Зникла також і криниця, і синій жбан з жовтими квітами та білою обрубою, — а мені залишилась... стара спрага та вигляд з воріт стодоли, що ними вийшов був я на гумна, туди до ланів. І пішов я далі, все далі поміж верхи й копці, де в останніх проміннях сонця миготіли селища й білі міста, між ті горбки, що ними звивається стежка до блакитнопрозорого крайнеба, де блимало безліч золотих і фіялкових тіней, — одиноких приятелів та свідків дивовижних мандрівничих пригод.

З чеської — *В. Королів-Старий.*

о. Фридрих Мукерман, Ч. О. О. І.

ЦЕРКВА І СУЧАСНЕ НЕВІЛЬНИЦТВО

Цивілізоване людство осудило невільництво. Шлях, що довів до цього, був довгий, повний колючок, стрімкий, закарлючкуватий. Так! Це сутнє надбання сучасної культури. Католицька Церква поклала тут свої безсумнівні заслуги. Лист св. Павла до багатія Філемона; кардинал Лявіжрі бореться проти невільництва з допомогою Льва XIII. Той сам дух і тут і там.

Рік 1889/90. Брукcельський конґрес проти невільництва. Обєднані в ньому держави ввели закони проти торговлі невільниками. Ніколи, ніколи не було б до цього дійшло без співучасти християнства! На жаль, ті закони ще не обовязують у всіх частинах світу. Явно вже не існує невільництво, зате воно є ще тайне. Це може здійснитися аж тоді, коли християнська ідея громадського ладу рішатиме про суть сьогоднішнього законодавства у всіх країнах. Бо невільництву може покласти остаточний кінець тільки та сила, що дала початок боротьбі проти нього!

Не забуваймо ж, що саме тут, у тій ділянці, проявляється оригінальність християнської ідеї. Таж ще Арістотель вважав невіль-

ництво за зовсім природне право. Як йому далеко до слів св. Павла у першому листі до коринтійців: „Бо покликаний в Господі невільник, сей визволенець Господа. Так само і покликаний вільний є невільником Христа”.

Тільки християнізм в силі перемогти невільництво. Докази на те дає у найновіших часах розвиток тих господарських і суспільних відносин, що не відбувається під зорею християнської любови і справедливости. Візьмім наприклад розвиток капіталізму у його неуговканій добі тоді, коли його гнала своїм батогом жадоба чистої наживи. Тоді то нераз розцвітало негідне людини невільництво праці. Воно нераз щодо твердости не різнилося від того давнього, коли то людину вважали за чиюсь власність. Всі спроби покінчити з тим невільництвом праці, що їх робили нехристіянські або протихристіянські ідеї, залишилися без успіху.

Мільйони бідних, стомлених людей надіялося спасення від марксизму. Та він заломився. Так! Це така подія сучасности, що від неї всі найбільше стрепенулися. Недавно помер такий Кавтський. І саме над його могилою можна було задуматися, що це сталося з тією ліберальною антихристіянською теорією, що своїм завданням поставила оборону сучасного невільника праці. В дійсності то її протихристіянізм нерідко змягшувала загально прийнята етика!

Не кажемо цього тому, щоб радіти із чужого нещастя. Той занепад відбився у першу чергу не на тих, що ще мають земні багацтва, але якраз на тих, що гремлять своїми кайданами. Їх дуже скривдили. Крім цього їм видерли їх християнізм. І вони опинилися у безнадійності.

Тепер вони бачать, що то з ними буде. Повстають нові системи, що рішили знищити до коріння всі ті права і свободи, що за них кипіла важка борня від десяток літ.

Ось тут ми дійшли до таких справ, що їх майже ніхто не схоче назвати справжнім іменням. Також і тут про ті справи можна тільки згадати, бо ж багато державних і церковних кругів не хоче про те знати. Представники найрізнородніших політичних систем були між собою у зворушливій згоді, майже єдналися-браталися. Були такі події. І вони дають багато, багато до думання. Те братання мабуть на тому спирається, що їх єднають спільні інтереси, що їм треба разом іти проти працівничої кляси. Так! Тут ціла найдрастичніша правда тієї згоди! Але цю солідарність, таку підозрілу під моральним поглядом, прикривають протибільшовицьким параваном... Це вже один з проявів міжнародного презирства, це вже буденне явище. Коли б ті круги дійсно хотіли поборювати більшовизм, то вони ішли б в імя Христової віри. Та їм про те ані сниться!

Тепер мусимо розкрити жахливу тайну. Зрештою, її загально вже знають. Новий світогляд колєктивістичного тероризму находить явних і тайних прихильників також і там, де цього не треба було б очікувати. Тут належать передовсім усі ті, що до сьогодні нахабно підтримують все, по чім можна сподіватися саботажу всіх дійсно робітничих суспільних рухів. Енцикліка „Diviui Redemptoris“ виразно згадує також і католицьких підприємців, що у церквах їх патронату зуміли поробити такі перепони, щоб у них не відчитали енцикліки „Quadragesimo anno“.

Далі ідуть ті круги, що в дійсності не обороняють капіталістичних інтересів, але відчувають безмежний страх перед пролєтаріятом, якого навіть не знають. Те незнання з одного боку їх виправдує, але з другого робить їх небезпечними. Хай тільки якийсь молодий духовник або політик виступить в обороні не знати як слушних інтересів робітничої кляси. Зараз же заревуть хором: півбільшовик!

Кажуть, що расизм зі своїм державним тоталізмом знесе ті всі журби. Частинно під примусом, частинно добровільно, залишають люди суспільні питання на боці і часто співчувають несвідомо системам, принципіяльно ворожим людству. І доходить до цього, що аж напр. такий кардинал Фавльгабер мусить прилюдно виступати і боронити з проповідниці найпримітивніших прав людини. Питання суспільні та релігійні вяжуться з собою. І той, хто хоче поважної суспільної ідеї в християнському дусі, той не може собі дати ради з поборюванням антихристіянізму.

Знаємо багато великих промисловців, що серйозно спомагали симпатією, а передовсім грішми, початки терористичних систем. На жаль, як скоро переконалися, що у дійсно тоталістичній системі гнет ніколи не обмежиться тільки до гноблення однієї кляси. Запізно прийшов жаль, запізно прийшло зрозуміння, що у наших часах питання клясовости і расизму знову подекуди стало проблємою людства. Іде просто про те, чи людину слід трактувати як невільника, чи ні!

Терористичний колєктивізм, без огляду на те, з якою він вяжеться ідеольоґією, ставить загал вище одиниці. Той загал висувається у тій системі на те місце, що його християнська культура зберігає виключно і тільки для особовости одиниці. У той спосіб відібрали підставу буття правам особовости. І ось християнізм опинився віч-на-віч з невільництвом, виправдуваним тими самими „природними правами", що їх визнавали Арістотель і поганство. Якась пошесть запанувала у ширенні цього невільництва; його ріст може відбуватися тільки в міру, як відступає християнство.

Новість цього процесу — погорда до людства і заковування в кайдани невільництва. Всі ті, що не добачують тієї новости, що мають звичку кидати на такі неприємні речі завісу філістерського християнства, всі вони задеревіють від жаху, коли розідреться та завіса.

Тим часом відхристіянізуються нові і великі краї. Тоді не буде можна розглядатися за силою, що мимо своєї божеської потуги потребувала віків на те, щоб принаймні зверху усунути невільництво зо світу.

Тим, хто це бачив, був передовсім покійний Папа Пій XI. Низка великих енциклік це — цілість. Особливо в енцикліці „Divini Redemptoris". покійний Папа зясував звязок питань політичних і суспільних з релігійними з просто візіонерською могутністю.

Борімося в імя Боже в обороні людини, якій нинішні терористичні системи знову накладають ярмо невільництва. Це буде новий похід на Голготу, це ще раз здійсниться спасення людини. Так! Похід на Голготу, віднова жертви, що спасла світ!

Переклав *М. К.*

о. Д-р Г. Костельник

ОСНОВИ ТЕЇЗМУ ТА АТЕЇЗМУ

1. Перед природою люди це тільки малолітні учні, що силкуються силябізувати її азбуку. Навіть примітивна душа простолюддя, хоч вона тільки „здалека" приглядається природі, відчуває й розуміє, що природа це велика тайна, твір безконечно мудрого Бога. Віра в Бога, загально питома простолюддю, власне свідчить про таку, а не інакшу, реакцію душі простолюддя на природу. А що більше людина вглиблюється в природу, то повніше виступає перед нею мікрокосмічна й макрокосмічна структура природи, то ясніша й більш вдаряюча стає для неї думка, що люди це тільки малолітні учні перед природою та що це відношення ніколи не зміниться, що не може змінитися, бо Розум, який є автором природи світу, безконечно перевищає наш людський розум, цю тільки одну „іскорку" того первісного, вічного Розуму.

Це аспект, питомий релігії. Хто піде тим шляхом думок, не може не дійти до віри в Бога. А хто збочить з того шляху, не може встоятися при вірі в Бога. „*На початку було Слово*" (Йоа. 1, 1), *був Льоґос, Розум, була Мудрість, а всі дальші етапи й фази світу це творчі вияви того первісного Розуму.* Таким способом стає перед нами світ, *льоґічно великий у собі*, та зате людина маліє: вона має над собою абсолютного Пана, свого Творця, якому повинна служити, Його волю досліджувати й сповняти. Перед віками висказав пророк це наше відношення до Бога у формі порівняння горця до його творця: „Невжеж скаже робота про того, що її зробив: Не зробив мене? Та чи скаже зліплення про того, що його зліпив: Не розумів?" (Іса. 29, 16).

Така свідомість приносить для людини з одного боку упокорення, непевність і страх; а з другого боку радісні й потішальні вартості, як надію на відпущення гріхів, на поміч Божу, на щасливе друге життя. Християнська віра підносить людину до ряду „синів божих", та це тільки умовні вартості, на які треба собі заслужити — звичайно тим способом, що треба відрікатися від теперішних приємностей у надії на майбутні.

Очевидно, цю релігійну психіку можна незлюбити та шукати собі такої, де радість земного життя була б повна і незалежна, де людина була б „сама своїм паном", свобідна в бутті — без небесного Пана над собою, без Бога й без чорта, без неба й без пекла.

Чи можлива така психіка? Квестія обертається передовсім довкола можливости *льоґічного* обоснування безрелігійної психіки. Нехай собі хтось буде скептиком чи аґностиком, то це його розум каже йому бути скептиком чи аґностиком. На нижчому духовому ступні, де ще нема фільософії, де розгін думки людського „я" ще не може вискочити з рейок інстинкту, годі витворити „ліберальну" безрелігійну психіку. Однак можна витворити її на вищому духовому ступні, де думки вже вискакують з рейок інстинкту, де творяться фільософічні світогляди. Це безспірні факти, що простолюддя саме з себе, без чужої аґітації, ніде й ніколи не витворило атеїзму, але завсіди жило релігією; а безрелігійність з усіма своїми

ступнями й формами зароджувалася й приймалася між інтеліґентними кругами.

2. Реліґійна психіка приймає, що *Розум є a priori в бутті*, себто перед усякою еволюцією в світі. Безреліґійна психіка мусить той лад вивернути й приймати, що *розум у бутті є a posteriori:* на початку не було розуму, розум це вислід еволюції й комбінації природних сил. Себто *буття під льоґічним поглядом спершу (a priori) було менше* (марніше, менш багате), *ніж опісля (a posteriori).* Атеїсти шукають усяких льоґічних стежок, щоб дійти до тієї думки, бо без неї атеїзм неможливий.

Але для простолюддя саме та начальна думка атеїстів це перегорода, яка не дозволяє йому перейти в сферу безреліґійности. Якщо буття під льоґічним поглядом спершу було менше, ніж опісля, то причина світу менша, менше багата, ніж світ, або взагалі: *причина менша, ніж наслідок — а це льоґіка виключає.*

Щоправда, примітивна душа того висновку не проводить у тій формі, яку ми подали. Та воно на те саме сходить, коли примітивна душа, бачучи в природі доцільні, мудрі конструкції, висновує, що це не могло *„само з себе"* повстати. „Само з себе", себто: без достатньої, відповідної причини; а для *мудрих* конструкцій мусить бути *мудра* причина, бо якщо б причина не була мудра (розумна), то наслідок був би більший, ніж причина — а це неможливе.

Цей висновок для природнього розуму такий зобовязний, як 2 х 2 = 4, тому він ніяк не може перескочити його. Але фільософічно освічений ум уміє слабшу рацію зробити сильнішою", *τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν* як це сказано про грецьких софістів. Всі софізми полягають на фальшивих зіставленнях. Фільософічно освічений ум роздроблює явища світу і наново їх складає. Ясна річ, притім він може помилятися — фальшиво складати роздроблені явища. Так у нашім випадку він зверне увагу на те, що людина спершу, як мала дитина, не має розуму, а потім набуває розум, і то залежно від досвіду та освітньої праці над собою. З того фільософічно освічений ум виведе загальне правило: що розум це ніби щось таке, що еволюційно можна набути. Отже причина світу ніби могла не мати розуму, а розум все таки міг еволюційно розвинутися в природі.

Не треба аж силкуватися, щоб видвигнути просто руйнуючий закид проти того міркування. Воно не розрізняє між „вродженим розумом" (розумовим талантом) та між „набутим пізнанням". Вроджений розумовий талант між земними сотворіннями має тільки людина і саме тому вона спроможна поступати в розумовому пізнанні. Звірята не мають вродженого розумового таланту, тому й не можуть здобувати собі розумового знання. Звідки ж у людини взявся розумовий талант?

Рахункову машинку може видумати тільки така людина, що сама вміє рахувати. Отже анальоґічно розумовий талант, вроджений людям, цю свого роду „машину думання", могла видумати та людям передати тільки така творча причина, що й сама має розум.

Одначе безреліґійна психіка, коли вона вже вироблена, коли вже має характер твердої віри, не так легко скапітулює хоч би й перед найважкішими доказами. Це вже така вдача всякої твер-

дої віри, що вона при свому залишається „до загину". Тут приходять до слова також чуття та воля, що обмежують і засліплюють розум, накручують його „на своє".

Кожна річ у природі така багата на свій зміст та на свої звязки, що вона, коли щораз глибше призадумуємося над нею, веде нас у „*заслонену безконечність*". Тому кожна людина, бодай сама перед собою (у своїй душі), може обороняти свою віру ось таким загальним міркованням: Закиди, що їх підносять проти моєї віри, хоч вони декому й видаються дуже поважні, в дійсності нічого не значать, *бо природа у своїй, для людей невідомій, безконечності певно виправдує сама мою віру;* якось воно мусить годитися з моїми поглядами, хоч я й не можу задовільно відперти всіх закидів проти моїх поглядів; але які ж людські погляди без усякого закиду?

Історія земного орґанічного світу така, що спершу існували примітивні істоти, потім щораз досконаліші, на кінці зявилася на землі людина. Це не стоїть ні в якій суперечності з вірою в Бога. Найкращий свідок на те — св. Письмо, яке так само говорить про те.

Знаємо, як безреліґійна психіка той факт накручує на своє. Еволюційна теорія Дарвіна виводить вищі орґанічні істоти з нижчих зовсім *механічним способом*. Орґанічні істоти в боротьбі за існування здобували собі щораз краще (багатіше й доцільніше) вивінувану природу. Так розвинулися всі породи орґанічних істот. Всі вони ніби *самі собі здобули свою природу*, самі себе зорґанізували, щораз краще приспособлюючись до своїх умовин життя. Отже доцільність, що є в природі, ніби це не вислід розуму, розумового пляну, вложеного Творцем у природу, але вислід принагідної диференціяції природних сил. Себто, ніби розум у природі є a posteriori, а не a priori. Дарвін і видумав свою еволюційну теорію саме в тій цілі, щоб доцільність, яка так світло виступає в орґанічному царстві, зобразити як вислід a posteriori. Щоправда, вже й він сам мусів раз-у-раз підносити закиди проти своєї теорії, яких не вмів розвязати, та рятувався „заслоненою безконечністю" (довжезні віки земного життя, всякі зміни й конюнкції в земному житті і т. ін.).

3. До атеїстичного світогляду можна дійти також „бічними стежками", без доказування, що розум у бутті тільки вислідний, а не матерній. *Субєктивісти* вчать, що все наше пізнання справджується тільки в обсягу нашої власної свідомости, а зовнішній світ (якщо він існує) для нас зовсім недоступний; *сензуалісти* вчать, що тільки наші змислові зображення мають обєктивну вартість; *емпірики* всяке наше обєктивне пізнання зводять на досвід. Усі вони залюбки є аґностиками в реліґійних квестіях, схиляються до атеїзму, а всякі поняття про Бога вважають за антропоморфізми.

В дійсності ні з субєктивізму, ні з сензуалізму, ні з емпіризму вповні льоґічно ще не виходить атеїзм, тільки аґностицизм (не знаємо, чи Бог є, чи його нема). Але ж при тих світоглядах атеїстична психіка вже *може жити, бо віра в Бога тут позбавлена льоґічної конечности*. Найрадикальніший атеїстичний світогляд — це матеріялізм, що приймає тільки механічні звязки речей; всякі доцільні,

плянові, розумні, мудрі конструкції в природі це для нього тільки „щасливі випадки"; отже розум у тому світогляді це щось типово *a posteriori,* що не має ніяких таких своїх чинників *a priori,* які простолінійно вели б до його витворення. А всякий атеїстичний світогляд це, якщо не явний, то замаскований матеріялізм: при важенні рацій він дає перевагу матеріялістичній льоґіці.

4. Ніколи ніхто того не заперечував, що релігійний світогляд — природний. Атеїсти тільки по свому коментують той факт, щоб його обезцінити; а саме: що релігійний світогляд це ніби *наївний, примітивний, ненауковий* погляд на світ.

Свій власний світогляд атеїсти завсіди називають *науковим.* У тому хіба настільки зерна правди, що атеїзм може повстати лише в „атмосфері науки"; одначе ще більша правда, що *атеїстичний світогляд це виверений, штучний, неприродний світогляд.* Така людська природа, що вона кожну (здорової душі) людину веде до віри в Бога. Теїзм це найпростіше, найповніше й наглядно льоґічне пояснення буття-життя, як це видно вже з того коротенького порівняння льоґічних основ теїзму та атеїзму, яке ми подали. Віру в Бога кожний думаючий людський ум находить на шляху свого розвитку, а може її втратити, коли відхилиться від природних детермінацій людської душі.

Теїстична віра *природна також під моральним поглядом.* Досі вона була панівна в цілій історії; народи, придержуючись її, росли і цвіли. А атеїзм *також під моральним поглядом штучний, вивернений, неприродний.* Він не відповідає дійсним потребам людської природи; найблагородніші її чинники він викривляє, душить і нищить. Отже атеїзм це не тільки викривлення розуму, але й недуга душі. Чого ж доброго можна сподіватися по психозі, яка вносить розлад до внутрішнього, а слідом за тим також і до зовнішнього людського життя?

Старинний культурний світ не знав того жахливого духового лиха, яке мучить наш світ, яке поширюється наче зараза й наче ржа зїдає здобутки новочасної культури. Не знав старинний світ *масового* атеїзму. Щоправда, інколи доводиться нам читати в новочасних авторів і чути в розмовах, наче б у Римі під час найвищого розвитку його культури інтеліґенція була загально безвірна. Та це анахронізм — проєкція духової фази наших часів на старинний світ. Ціцерон, еклєктик, що давав звідомлення римлянам з усієї грецької фільософії, про атеїстів знає сказати ось лише стільки: „чи боги існують, Протаґор каже, що він про це сумнівається; а що зовсім нема богів, це твердить Діяґор з Мельссу і Теодор з Киренаїки"[1]). Підо впливом грецької фільософії, як також жидівської та християнської віри, старинна римська інтеліґенція певно відхилялася в своїх поглядах від вульґарної політеїстичної віри, одначе до атеїзму вона певно не доходила. Вона й не мала змоги та причини масово відпадати від віри в божество, бо старинна культура була „гуманістична", а не „природничо-технічна". А саме „природничо-технічна" культура наших часів це головна причина новочас-

[1]) De natura deorum I, c. 1.

ного атеїзму. В нових часах, зачинаючи від французької революції, атеїзм став грізним *соціяльним рухом*, соціяльною проблємою.

Бувало до більшовицької революції, що модний дух часу цілком фальшиво ставився до релігії та атеїзму, наче б люди могли жити самою „наукою”, наче б релігія вже пережилася, а атеїзм (по засаді „віра це приватна справа”), мов якась сальонова кіточка, нікому нічого злого не зробить.

Та якжеж люди могли б жити самою „наукою”, коли на всякому ступні науки люди це тільки малолітні учні перед природою; а природа — не тільки та, що в світі, але й та, що в нас — завсіди для людей є „заслоненою безконечністю”! *Не „наукою”, тільки вірою люди живуть і мусять жити* (не можуть не жити).

Така вдача людської душі, що конче хочемо зрозуміти змисл цілого буття-життя. Хочемо цього не для марної цікавости, але конче *потребуємо* такого зрозуміння для практичного життя, *щоб визначити йому найвищу ціль*. Коли є Бог, душа, друге життя, то наше внутрішнє життя буде зовсім інакше виглядати, ніж якщо б ми переконалися, що нема Бога, ні душі, ні другого життя. Це *найбільші духові різниці*, які тільки можливі в людському житті. З того ясно, що *релігія — найважніша проблєма для людей*.

Відкрити змисл цілого життя-буття у формі „науки” це для людей неможлива річ. Щоб це стало можливе, „наука” мусіла б *цілком прослідити і наскрізь розкрити „заслонену безконечність” природи*. Можливе це осягнути тільки в формі віри, а не в формі евідентного знання.

5. Поширений погляд у світі, наче б віра була чимсь *ірраціональним*, наче б вона основувалася на самому чутті. Це незгідне з дійсністю. На самому чутті основується т. зв. „прочуття”, а віра не тотожна з прочуттям. *Нема віри без льоґічного субстрату*, себто розумова праця є основою для віри. Прочуття не має своїх льоґічних арґументів (хто прочуває якесь нещастя, той не знає, чому це нещастя мало б наступити). А *віра мусить мати свої льоґічні арґументи* (вірю в це тому й тому), бо інакше вона була б сліпою, нерозумною вірою, негідною людини. Отже віра творить *одну з форм розумового пізнання*.

Правдива наука повинна цілком вичерпати свою проблєму, щоб проти її розвязок вже не могли виринати ніякі сумніви. Де таке 100-процентове вирішення проблєми неможливе, там можемо осягнути льоґічну розвязку в формі здогаду, гіпотези, теорії. Проти таких розвязок зможуть виринати щораз нові сумніви.

Всякий наш осуд, коли він не наглядний, належить до сфери віри. Щоб такі осуди признавати за правду, *треба ще й згоди нашої волі та совісти* (морального голосу нашої душі). Отже *в дійсності всякий здогад, всяка опінія й теорія є вірою*.

Та звичайно здогаду не зачисляємо до віри, а то тому, що при здогаді не маємо 100-процентової певности щодо його правдивости[1]). *До віри звичайно зачисляємо тільки такі осуди, які, хоч не є для нас наглядні, вважаємо за певні на 100%*. Тут приходить до свого

---

[1]) Докладніше про те в моїй розвідці „Психольоґія віри” в „Ниві” з рр. 1926—1927.

виразу ціле наше розумне й моральне „я", і видаючи осуд, враз привязується до нього „на життя й смерть", ціле заставляється за його правдивість. З того ясно, що також *атеїзм це віра*, а не наука. Отже в дійсності бореться не наука проти віри, але *нова віра, атеїзм, проти старої теїстичної віри*[1]).

6. Доки атеїзм виступав у невеликих інтеліґентних вільнодумних кругах як фільософічна „опінія", доти він виглядав наче нешкідлива сальонова кіточка, що на свій лад уприємнює життя, а тільки „неокресаного" й необережного може задряпнути своїми скритими пазурами. Та згодом атеїзм став прибирати психіку твердої віри і став поширюватися між півінтеліґенцією та робітництвом.

Уже французька революція виявила лють та божевілля атеїзму, а російська більшовицька революція залякала ввесь світ своїм божевіллям, що має свою причину головно в атеїстичній психіці. Скільки зайвих мук і жертв пішло і далі йде на рахунок „атеїстичного суспільного порядку"! Прояви воюючого атеїзму німецьких та еспанських комуністів виявляють ту саму психіку, що й прояви російського більшовицького атеїзму. На цілому світі людство підміноване атеїзмом, що жде нагоди, щоб завести в суспільному житті свій жахливий „лад". Для тверезо думаючих людей ясно, що *будучність культурного світу найбільше загрожена атеїстичною психікою.*

Отже, проблєма атеїзму в наших часах найпекучіша і взагалі найважніша. *Які причини атеїзму? Чому він так зріс в останніх віках?* Це перше і найважніше, що треба знати, щоб могти винищувати атеїзм та охоронювати людей перед ним.

7. Духовні особи, що досі пояснювали проблєму атеїзму (дотепер переважно вони присвячували більше уваги цій проблємі), звичайно пояснювали атеїзм гріхами: грішне життя це причина втрати віри. Щоправда, щось тут є на ділі, на що з давен давна звертали увагу богослови і світські люди (навіть вільнодумці, як напр. Руссо) менш-більш ось такою максимою: Жий так, щоб для тебе Бог не став ненависним (ворогом, страшним), то ніколи не втратиш віри.

Одначе це ані не головна, ані не повна причина атеїзму. Авжеж сама воля чи саме чуття не можуть рішати про те: чи вірити в Бога, чи ні. Можуть бути випадки, де зовсім моральна людина бореться з атеїзмом і вкінці піддається йому.

Те, що атеїзм поширюється в парі з наукою та що атеїсти завсіди вяжуть його з наукою, виразно вказує на його звязок з наукою. *Новочасний атеїзм має своє справжнє джерело в новочасній науці і культурі.*

Атеїсти твердять, що атеїзм це здобуток науки, „поступ" науки чи культури. В дійсності атеїзм *це недуга, викликана токсинами науки.*

Всяке багатство має свої токсини, що, наче ржа залізо, намагаються зруйнувати його. Без різниці, чи це богатство матеріяльне чи духове. Нагромаджене багатство в народі нераз ставало траґедією для того народу, бо він ледащів (як напр. старинні римляни по

---

[1]) Докладніше про те в моїй брошурі „Релігійні фальші нових часів", Львів, 1937.

завоюванні світу, а еспанці здобувши Америку). Духове багатство, що різнить людину від нерозумних звірят, нераз доводить людей до упадку, якого звірята не знають (знищення свого здоровля розперезаним життям, самогубство).

Величина іде в парі з небезпекою траґедії! Олександер Вел., Ганнібаль, Цезар, Наполєон у свому розрості тягнули з собою також зародки своєї траґедії. Так і новочасна культура тягне з собою зародки свого упадку. Якщо світ не визволиться від звироднілої психози атеїзму, то згине, бо недуга, якщо орґанізм не позбудеться її, завсіди працює для розкладу, для смерти. Не обдурюймо себе тим, що світ ще йде вперед, хоч атеїзм так сильно розрісся. Масовий атеїзм це недавнє явище, а епоха й народи гинуть віками. Загибіль від масового атеїзму виявиться аж за яких 300—500 літ, якщо він — не дай, Боже — буде так далі рости, як досі.

С. Лишкевич

ДО ПРОБЛЄМИ „КАТОЛИЦЬКА ЛІТЕРАТУРА“

По довгім тупцюванні на яловім залізнім тоці драгоманівського анархо-лібералізму наша інтеліґентна суспільність починає врешті прозрівати й відчувати тут і там правду католицтва. Крім сірої маси різних новоспечених (для ґешефту) „неофітів” — переважно з радикальної партії — проходять у нас і справжні навернення вартісних і поважаних людей, ба навіть світил нашої верхівки, от напр. пок. д-ра Володимира Охримовича, для яких навернення було глибоким переживанням і одночасно льоґічною розвязкою розвитку їх життя. Наша інтеліґенція зачинає тут і там прозрівати й бачити, що в теперішній час залишається їй поділ тільки на два табори: на біле „так” і на червоне „ні”. А те „біле” це не капіталізм чи фашизм — як це большевики інсинуують назрівальному українському католицтву — а католицтво.

Як звичайно бувало в нашому літературному житті, так і тепер українські письменники, які захочуть проявити своє католицтво у літературі, будуть мусіти перескочити може впродовж кількох літ той ступінь розвитку, що його на Заході католицькі письменники проходили впродовж цілого століття: від письменства побудованого на поганських основах до католицької літератури.

Тимто хіба доцільно буде застановитися над тим, що воно за поняття ховається в отому терміні „католицьке письменство”, тим більше, що в нас у тій ділянці панують великі замішання й неясність, навіть у самих католиків. Причиняються спеціяльно до того також ліберально-масонізуючі критики, що дуже слабо орієнтуються у тих проблємах, мало знають про нашу католицьку літературу, а якщо і знають, то воліють її промовчувати. „Totschweigen“ — найкраща „справедливість”, яку доводиться католикам діставати від „безсторонніх критиків европейської марки”.

В нашому розгляді тієї проблєми зачнемо від ц і л і, якій служить католицька література. Під словом література (по-україн-

ськи: письменство) будемо розуміти — згідно з сьогоднішніми поглядами науки на цю справу — тільки белєтристику (= красне письменство); натомість виключаємо з наших розважань твори наукові, проповідничі й т. ін., що їх давніше причислювали до назви письменство. Сьогодні література — це лише: мистецтво слова.

Св. Тома Аквінат, основник фільософії т. зв. томізму, за ціль мистецтва вважає добро, але добро подумане як мистецьке чи технічне, а не моральне добро. Цей ґеніяльний фільософ (і святий водночас), зазначує виразно, що мистецтво не вимагає морального намагання, себто морально доброї волі. Отже головна ціль мистецтва має бути: мистецька викінченість твору. Аквінат каже: „Красним називаємо те, чого пізнавальне охоплення подобається[1]). Красне для св. Томи Аквінатського це виключно предмет пізнання чи оглядання, отже не хотіння чи змагання. Мистецтво полягає на постійному успосібленні, яке уздібнює правильно окреслювати той твір, що його мається виконати: „recta tario factibilium". Звідтіля правда, що підмет мистецтва, яке розуміємо як чесноту (постійне успосіблення), це ум[2]), а властивий його предмет це реалізація краси в мистецькій формі. Себто: сутнє завдання мистця — впливати через красу свойого твору на силу сприймання глядача й викликати в ньому задовілля[3]).

Майже всі католицькі естети Німеччини, згідно зо св. Томою Аквінатом і згідно з новішими німецькими некатолицькими фільософами (напр. Кантом) і письменниками (напр. Шіллєром і Ґете), за сутню ціль мистецтва вважають — естетичне задовілля; так учать католики: Deutinger, Stöcker, Gietmann, Küntzle, Jos. Müller, R. von Kralik та інші. Та всі ті естети в згоді з католицьким світоглядом вимагають від мистецтва (поза його естетичною ціллю), щоб воно — як усі людські прямування — в якийнебудь спосіб служило остаточному призначенню людини: прославленню Бога. Цю найвищу ціль мистецтва: прославлення Бога, не все осягається безпосередньо, нераз посередньо; отже не все через ідеї в мистецтві, а часто тільки через саме його естетичне діяння. При сприйманні мистецького твору пожадальна, як і морально діюча воля заховується пасивно. Людина є тоді в стані чистого оглядання й полученої з ним насолоди й через те підноситься понад себе саму й понад дійсність. Правдиво совершенне мистецтво показує нам божеські ідеї, що спочивають у видних речах, і то показує нам їх совершенніше, ніж це робить дійсність. Тим самим мистецтво підносить нас із буденности й так причиняється до ублагороднення життя нашої душі. Коли справжнє джерело атеїзму лежить у збуденнінні нашої душі[4]), то тим самим піднесення й одуховлення тієї душі — це наворот, піднесення до Бога. Адже остаточною основою і дійсности й можливости всякого мистецтва є Боже Знання як Перша

---

[1]) Summa Theol. Ia IIae, qu—27 art. 1 ad 3. Вид. Leon VI, 192.
[2]) De veritate, qu 3 art. 2 c.
[3]) *Ks. Dr. Kazimierz Kowalski*: Teorje o pięknie i sztuce w tomizmie i neotomizmie. Poznań, 1936, str. 24—32.
[4]) *о. Д-р Г. Костельник:* Справжнє джерело атеїзму. Львів, 1935.

Зразкова Причина всіх обмежених буттів узагалі: „Divinam scientiam esse rerum omnium exemplarem“ (св. Тома Аквінат[5]).

Правдиве мистецтво витончує також наші етичні почування. Бо мистецтво, а головно письменство, переважно зображує людське життя й получені з ним моральні боротьби. Через те розбуджується наш етичний суд над зображеними постатями й їх діяльністю. Ми вглядаємо в найінтимніше життя душі змальованих людей і вчимося їх розуміти. А що не маємо з ними ніяких реальних звязків, то залишаємося при тому обєктивними й так учимося лагідно судити людей.

Мистецтво зображує нам також красу природи нераз у таких подробицях, що їх звичайна людина ніколи й не добачила б. А що віруючий у всякій красі бачить „відблиск Бога" (splendor Dei). славу Божу, то тим самим при зміцненій у людей сприємливості тієї краси через мистецтво — підіймаємося до вищого ступня подиву діл Творця.

Вкінці мистецька насолода — це найблагородніший рід розваги. Через те мистецька насолода (вдержана, очевидно, в розумних межах) дає зміцнення наших духових сил, зміцнення так дуже потрібне до сповнювання головних цілей людського життя. Таким робом можемо окрему ціль мистецтва підпорядкувати навіть безпосередньо найвищій цілі людства.

З того всього виходить, що мистецтво вже хоч би через самі свої чисто-естетичні діяння-впливи може служити прославленню Бога. Але нема справедливої основи домагатися від кожного мистця при його праці зараз етичних чи дидактичних цілей, що виходять поза справжню естетичну ціль мистецтва. Себто: ціль всякого мистецтва, отже тим самим і його ділянки: літератури (мистецтва слова) це не конечно навчати, не конечно заохочувати, впливати на волю; навчанню й заохочуванню мають по своїй цілі служити твори науки й проповідництва, які однак не зачисляємо вже до ділянки мистецтва слова[6]).

Цих кілька пояснень — нехай і нудних — треба було, щоб розвіяти неправдиве розуміння слова „католицька література", особливо як чогось із природи речі конечно повчального чи проповідницького. Часто саме твори, перевантажені догматичними повчаннями й моральними науками, нехай і в католицькім дусі, та з естетично-непережитими вартостями, — годі зачислити до католицької літератури в правдивому значенні того слова. Вони католицькі, але не літературні. Це рід т. зв. „популярної літератури", зрештою, дуже навіть потрібної, яка проте звичайно не найде місця в історії красного письменства. Це наче якесь посереднє звено між публіцистикою, літературою й проповіддю.

Та з тих гадок також ніяк не виходить теза, наче б то література мала бути конечно вільна від етичних чи фільософічних ідей, мала бути „без світогляду". Нема людини без світогляду, нехай і найпримітивнішого. Отже і письменник-поет теж не може

---

[5]) In I Met. 1 I lect. 15, nr. 233

[6]) *Д-р Ф. Ваґнер:* Яка ціль мистецтва: етична чи естетична — „Schönere Zukunft“, 1930, nr. 38, 39.

бути без світогляду, а тим самим практично виключене, щоб до літератури, твореної письменником, не продісталися бодай уривки його світогляду. Коли поет ті уривки глибоко пережив і зумів їх по-мистецьки передати читачам, так, щоб вони їх естетично аперцепували, то етичний вплив тих мистецьких зображень зовсім не перечить цілі мистецтва, так, як не перечить чиїйсь красі її моральне добро, навпаки, тим більш її підносить.

Подібні думки висловлює також французький фільософ, неотоміст Жак Марітен (Jaques Maritain). Велике значення мистецтва — на гадку Марітена — в тому, що воно вчить людей духових радощів. У тому, що мистецтво — приспособлене до людської природи — найкраще вміє повести людину на верхи — до контемпляції правди — при допомозі дару (св. Духа) — Знання.

Отже мистця передусім зрозуміє людина, що на крилах мудрости тихим умовим зусиллям доходить до найглибших причин. А над усе зрозуміє мистця цей, що підносить свій ум до Того, який сам є нескінчена Доброта і Краса одночасно, словом, мудрий чоловік. Тож одинока мудрість зуміє знаменито згармонізувати мистецтво і второпність. А коли людина кладе свою ціль нижче Бога, тоді приходить катастрофальне в своїх наслідках розладдя між мистецтвом і второпністю[7]).

„Хто направду католик, той усе, щонебудь робить, робить по-католицьки; чи виоре борозну, чи виструже ходаки, буде „робити" в фінансах, політиці або критиці, все те буде католицьке, коли він сам католик; усе буде мати це знамя. Такий не каже собі: хочу застосуватись до законів релігії, хочу робити католицьку роботу, — так, як не каже теж: хочу віддихати. Не думаючи про те, фаталістично надає кожній речі, що вийшла з-під його рук, характер своєї природи.

„Чому марнувати час на вмовлювання в себе, що ми є тим, чим є? Якщо ми вибрали, згідно з правом людини, життя, що полягає на постійнім зусиллі ворюватися в себе, щоб могти в своїй душі зберегти якнайбільше місця для Бога, то не можливе, щоб цей духовий вплив не зазначився в усіх наших діяннях. Не заслугуємо через те ні на похвалу, ні на догану; так воно є — і кінець — пише католицький французький критик Кальве[8]).

Подібно висловлюється німецький католицький драматурґ Діценшмідт. На його думку, католицький письменник вірить у Божий провід в умі автора. Письменник-католик уміє підчинитися цьому проводові, переживає його в своїй творчості, вміє йому скоритися й чує свій обовязок супроти нього. В середньовіччі Божий провід був для письменника зовсім непроблематичною дійсністю. Творчість тих часів виростала з одноцілого католицького світогляду й тому могла свідомо обняти й замкнути в тім світогляді всі протилежності й недотягнення, що були поза ним. Характеристичний для тієї творчости факт, що Вальтер фон дер Фоґельвайде, який метав нераз гострі слова на окремі діла Папи й світських князів, створив одночасно прегарні пісні хрестоносців. Гуманізм і рефор-

---

[7]) *Ks. Dr. K. Kowalski*: Цит. кн. стор. 51—53.
[8]) *J. Calvet*: O twórczości i krytyce katolickiej. Przetł. A. Górski. Poznań, стр. 13/14.

мація зломили ту гармонійну єдність католицького світовідчування. Аж у найновіших часах удалося німецьким католикам навязати ту перервану традицію й вернутись до справді католицької творчости[9]).

„Наша діяльність у даній окремішній ділянці варт того, що варт; факт, що її виконавець католик, не пересуджує ні в чому її технічних вартощів. Коли ми неталановиті, то й наші твори неталановиті; коли не маємо таланту, а беремось до критики, то буде це неталановита католицька критика. Закидаємо їй, що вона без таланту, а не, що вона католицька"[10]).

Християнським мистецтвом Марітен називає ту справність мистецької творчости, яка є в християнській душі й розвивається під впливом Божих чеснот і Дарів св. Духа. Прекрасно те схоплює:

„Коли хочете створити християнський твір (мистецтва), будьте християнами й шукайте способу створити твір краси, що в нього перейде ваше серце; не намагайтеся „робити по-християнськи".

„Не поривайтеся на безсенсовне намагання відлучити в собі мистця від християнина. Вони творять одно, коли ви справді християни, й коли ваше мистецтво не відділене від вашої душі якоюбудь естетичною системою. Нехай тільки мистець візьметься за діло, а твір — саме тому, що мистець і християнин творять одне — буде цілий так само належати і до одного і до другого.

„Не відділюйте свойого мистецтва від віри. А залишіть різним те, що різне. Не намагайтеся силою злити те, що життя так просто єднає. Якщо б ви з естетики зробили член віри, зіпсували б свою віру. Якщо б ви робили зо свойого благочестія правило мистецької творчости або намагання повчити в доброму ближніх перемінили в правило вашого мистецтва, то попсували б тим своє мистецтво"[11]).

Душа мистця опановує вповні свій твір і кермує ним, але вона повинна опановувати й кермувати ним тільки через постійне мистецьке наставлення. Тут мистецтво не признає поділу. Воно не допускає, щоб якийнебудь чужий чинник, стаючи побіч мистецтва, додавав свій провід до його проводу при творенні артистичного твору. Коли освоїте мистецтво, то воно зробить усе, чого захочете. Та коли візьметесь до нього насильно, не зробить воно нічого доброго. Християнський твір домагається, щоб мистець був свобідний як мистець.

„Але твір не буде християнський, не буде мати в своїй красі внутрішнього відблиску ясности ласки, коли не випливає з серця пройнятого ласкою. Бо чеснота мистецтва, що сягає в серце й безпосередньо ним кермує, вимагає наладнання пожадання супроти краси твору. А коли краса твору християнська, то йде воно звідти, що пожадання мистця упорядковане супроти тієї краси і що в душі мистця Христос перебуває через любов. Якість твору є тут ви-

---

[9]) На культурні католицькі теми — „Нова Зоря", ч. 606.

[10]) *Calvet,* цит. кн. — стор. 14.

[11]) *Jaques Maritain:* Sztuka i mądrość. Przetł. z franc. K. i K. Górscy. Poznań Księg. św. Wojciecha, str. 80.

триском любови, з якої твір походить і яка ворушить чеснотою мистецтва як знаряддям. Таким чином через внутрішній підєм мистецтво стає християнським, а цього підєму доконує любов.

„Виходить із того, що твір буде християнський лише в тій мірі, в якій жива буде любов. Не манім себе: нам потрібна актуальність любови, контемпляція в любові. Християнський твір вимагає, щоб мистець як людина був святий.

„Любов має обіймати християнський твір. Тоді може вона робити, що захоче. Там, де твір не дає чисто християнського звуку — знак, що забракло чогось у чистій любові. Мистецтво вимагає багато мира, говорив Фра Анджеліко, і щоб малювати Христові речі, треба жити з Христом.

„Не кажемо, що для створення християнського твору мистець має бути святим, гідним канонізації, чи містиком, що дійшов до молитви зєднання. Кажемо, що з самого права містична контемпляція і святість у мистця це ціль, до якої змагають самі формальні вимоги християнського твору. Кажемо, що твір дійсно християнський у тій мірі, в якій (якимнебудь способом і з усякими недостачами) проходить через душу мистця еманація того життя, що родить святих і контемплятиків[12]).

Подібні гадки розвиває також польський католицький критик, І. Добрачинський. „В дискусії над католицтвом автора протиставлять собі звичайно творця і його твір. Деякий лібералізм із минулого століття каже нам стояти на становищі й уважати, що тільки й виключно самий твір може казати про поставу письменника, а його власне життя — як кожне життя мистця, повинно мати carte blanche на свойого роду „влекшену" моральність, конечну для пізнавання життя. З того самого становища оцінюють книжку як католицьку, якщо лише вона впроваджує поняття Бога, а зовсім не проймаються тим, що загальний „морал" твору може властиво перечити існування чи інґеренцію Бога. Такі міркування доводять до того, що дискутується над християнством Жіда (!), виходячи з заложення, що Жід властиво ніколи формально не вирікся віри...

„Французькі письменники католицького напрямку, але звязані такими поглядами, не вміють вийти з дилєми: образ життя чи католицька творчість. Для них католицька книжка мусить завжди мати правду неповну, нецілу, „нагнуту" до моралізаторських потреб письменника. Інші — як Марітен — проголошують гасла свободи в творенні католицтва в житті, що було б мабуть найсправедливіше, якби можна було стисло означити, що так скажу, „стан очищення" внутрішнього кожного письменника. Проте поняття католицтва в людини — на жаль — частенько буває лише формальним поняттям. Побіч стану „влекшеної" моральности існують щоправда стани менш яскраві, та все таки не менш неґативні, під час коли правдиве католицтво мусить висловлювати рішуче позитивну тенденцію.

„На мою гадку не можна трактувати осібно письменника й осібно твору. Ані католицькі тони в творі не можуть виправдати автора, що має в житті акатолицьке становище, ані навпаки, твір

[12]) *Maritain*, цит. кн., стор. 80—82, 198.

написаний автором католиком не стає ще тим самим автоматично католицьким твором. Життєва правда, мнимо суперечна зо становищем католика, є така лише тоді, коли автор хоче бачити життя без його продовження в вічності. Життєві проблєми, розглядані sub specie aeternitatis, не затрачують знамен правдивости, а сповнюють кардинальну умовину, конечну для твору, що претендує на назву католицького. Католицький твір зовсім не мусить обговорювати виключно безоглядне добро — тоді він справді входив би в колізію з життєвою правдою. Тема (католицького твору) може торкатися навіть найгірших злочинів і занепадів, аби тільки вони стояли перед обличчям відвічної справедливости. Отже тут ключ до розвязки дилєми, тут критерій, якому має підлягати твір, що претентує на назву католицького"[13]).

Себто — на гадку Добрачинського — поняття католицького письменника мусить відповідати двом основним вимогам: 1) автор мусить бути католиком, бодай окресленим неґативно (не бути некатоликом) і 2) його твір має бути католицьким твором. Зображуючи життя, католик-письменник не може забувати, що внутрішнє фізичне життя — тільки фраґмент життя духового, що зачинається аж тоді, коли перше гасне; то теж не може земних справ залишати нерозвязаними, а водночас скінченими, але повинен завжди відносити їх до минулого. Ніхто не наказує йому виходити поза рамки земного життя, зате повинен він вязати теперішність із майбутністю в конкретний і виразний спосіб[14]). Дефініція Добрачинського, хоч і спрощує високі гадки Марітена, то проте дуже практична для „домашнього вжитку" рецензентів.

Відомий німецький учений і критик Отто Форст де Батталія (de Battaglia) дефініює знов так: „Католицька література це мистецтво слова, що випливає з католицького духа і в католицькім дусі"[15]). Це, мабуть найширше, поняття католицької літератури треба б доповнити застереженням, що мистець, що здобув собі назву католицького мистця, мусить із природи речі мати в своїй творчості первні позитивні для католицтва. Не байдужі, а са́ме позитивні для католицтва. І коли в наших часах декому вистачає вже те, що саме́ зважання на католицькі моральні засади це поступ — бо серед загалу творців яскраво видно релігійний індиферентизм — то, ясна річ, навіть і такий мінімальний поступ католицтва дає нам право надати назву католицьких мистців тим, що дають хоч би найменші докази свідомої волі постояти за духом католицтва. Можна бути великим поетом, мистцем слова і одночасно малим католицьким поетом — напр. Франсуа Моріяк. Бо католицькому мистцеві до повного щастя творчости й до повних можливостей мистецької виповіді — треба тільки одного: т р е б а б у т и с в я т и м[16]). Ясна річ — це вже верхи, ідеал. Та все таки конечно треба нам про цей ідеал памятати, особливо в сучасних часах, коли до като-

---

[13]) *Jan Dobraczyński:* Bernanos powieściopisarz, Lublin, 1937, str. 7—9.

[14]) *Добрачинський,* цит. кн., стор. 9.

[15]) Udział twórczości katolickiej w dzisiejszej literaturze świata. Kraków, 1935, T. II, стр. 8.

[16]) *W. Bieńkowski:* Dramat katolickiego artysty. „Kultura", Nr. 146.

лицтва примазується багато різних „чудесно-навернених” карєристів, а то й провокаторів із більшовицького чи масонського табору[17]). Такі примазані „католики” частенько вчать других „неблудних синів” католицької правовірности, а їх твори аж їжаться від „католицьких” тез і наук. Багацько людей дається набирати на таке „начитане” католицтво слова. Отже критик повинен розрізнити фальш у творах таких примазанців. Мало бути католиком із метрики, чи начитання, чи карєри, щоб дати вже правдиво пережитий мистецький вираз католицтва. Така напр. славна німецька католицька письменниця, Енріка фон Гандель-Мацетті, поки зачне писати нову книжку, то відбуває реколєкції, сповідається й причащається[18]). Іде їй не про католицьку тенденцію твору, а про католицький змисл, розуміння життя й погляд на світ, що його дає католицьке життя з віри, а не наслідувана чи вивчена чисто розумова католицька наука віри... „Коли хто схоче чинити Його (Бога) волю, зрозуміє науку (Христа), чи вона від Бога, чи сам від себе говорю” — сказав Ісус Христос, коли „Юдеї дивувалися, кажучи: як він знає Письмо, не вчившися?” (Ів. 7, 15-17).

Свою повість „Ідоли падуть” пок. Юліян Опільський намагався написати в християнському дусі, як це мені сам заявив. А проте повість вийшла нехристіянська, бо автор її — як сам казав — „не мав змоги (? скоріш — нехотів, С. Л.) релігійно переживати”.

Проте ті розгляди не означають, що лише самі святі можуть писати католицькі твори. Ні, до написання справді католицького твору треба, щоб його автор у моменті писання мав справді католицького духа, себто, щоб його воля була піддана Божій волі. Кажучи ясніше: щоб автор був у стані Божого синівства, тобто в стані освячаючої ласки. Що більше в автора насилення тієї ласки, то ліпший він католик, то більше по-католицьки пережитий вийде його твір.

„Наші часи потребують відбудови душі й ідеалізму; сьогодні важніша, ніж колинебудь, засада: хто не збирає з Христом, той розсипає” — пише раз Гандель-Маццетті. Вона завжди жалується на те, що сьогодні дуже багатьом літератам недостає того, що повинно проймати все мистецтво як його містерія: Божої ласки. Правдиві поети-католики пишуть так, як живуть; отже коли мають писати по-католицьки, то мусять жити по-католицьки: so wie sie schreibt, so lebt sie, пише біоґраф католицької письменниці Енріки фон Гандель[19]).

У такому світлі ясно, що католицькі твори можуть дати теж і правдиві каяники. Ось напр. такий грабіжник і поет Війон (Vil-

---

[17]) Візьмім для прикладу хоч би польську католицьку публіцистику й літературу. За останніх 15 літ „католики”: Сківскі (редактор „Тенчі”), Лєхіцкі (працював м. і. для „Кат. Акції”) і Бучко Ал. показали своє правдиве обличчя: Сківскі перейшов до масонсько-жидівських ґазет, Зеґадловіч прославився порноґрафічно-комуністичними „повістями”, а Лєхіцкі й Бучко перейшли на протестантизм. Бо — мовляв — розсварилися з духовними кругами... Все таки атмосфера прочистилася по таких „католицьких” редакторах...

[18]) Enrika v. Handel-Mazzettis Persöhnlichkeit, Werk u. Bedeutung. Збірна праця Вид. P. Siebertz. Kösel-Pustel Verlag, München, 1930, стр. 46.

[19]) *Мацеті*, цит. праця, стр. 58, 56.

lon), що в хвилинах каяття написав дуже гарні й побожні вірші. Чи напр. такий поет і морфініст Франсис Томпсон (Thompson) якого твори сьогодні вважають за славу католицької анґлійської літератури. Чи навіть такий пяниця й розпусник Поль Верлєн (Verlaine), якого книжка віршів „Мудрість" („La Sagesse") написана в часі розкаяння, і досі перлина католицької французької релігійної лірики.

Збираючи досі сказане, приходжу до висновку, що рішальним моментом, чи даний твір автора-католика — католицький, є не що інше, а стан волі автора при писанні твору: коли душа автора пробуває в Божій ласці, то тим самим твір, що повстав у такому моменті, буде католицьким твором. У практиці — ясна річ — критик не повинен і не може аподиктично рішати про стан ласки в душі автора. Отже при оцінці творів католицької літератури краще буде приложити наведені вище два критерії Добрачинського. А що й вони можуть завести, то в практиці найкраще було б не говорити про католицьку літературу, а про участь католиків у літературі. Пригадаймо недавню церковну заборону називати склепи, банки і т. ін. установи „католицькими". Воно стане нам іще ясніше, коли б ми спробували точно опреділити напр., що таке „німецька література": мусимо вийти таки передовсім від того, що це література німців, дальші ж прикмети тієї літератури можна вже буде різно оспорювати.

Теоретично можна б признати, що й некатолик, коли належить до т. зв. „anima ecclesiae", теж міг би дати католицький твір. Католицький не так ідеольоґією, як скоріш пережиттям: адже anima humana naturaliter christiana est [20]).

Однак таке широке розуміння „католицької літератури", як тепер переконуюся, має хіба більш теоретичну, а ніяк практичноправдиву вартість. Свойого часу ґрупа нас молодих католиків розійшлася була на кілька літ із редактором „Поступу" о. д-ром Йосафатом Скрутнем, ЧСВВ, через те, що він не хотів друкувати перекладів різних поган, у яких творах ми добачували animam naturaliter christianam. Сьогодні мені ясно, що правда була по боці отця-редактора. А вже й тоді мій товариш купив собі твори одного теософа (поставлені на індексі книжок заборонених Церквою), бо — розумував — коли „Поступ" друкує переклади з того автора, то тим самим хіба варт мати ті твори... Так само не бачу практичних вислідів із „політики" деяких редакторів добачувати католицтво у творах деяких наших націоналістів: хоч такі рецензії випечатано вже кілька літ тому, то проте ті націоналісти якось досі не примандрували до католицького табору.

Можна б тут іще взяти під увагу критерії висліду: впливу твору на читача — чи даний твір впливає на читача в католицькім дусі, чи ні. Отже цей критерій у спрецизуванню твору як католицького — не все певний; він належить уже іншій проблємі: проблємі читача. Бо ось відомий мені факт, що повість „Нуждарі" В. Гюґо — твір на індексі й направду злий у своїм засновку: зло

[20]) Подібну засаду має католичка Шарльота Демміх (Demmig), пор. переклад її статті п. з. „Правдивий і секуляризований католицизм у французькім романі" — „Нова Зоря", чч. 758 і 766.

не в людях, а в суспільних умовинах — вплинув на одного грішника так, що він під його впливом... покаявся. І навпаки, твір теоретично в основах католицький — напр. повість Анрі Данієль-Ропса „Темна душа" — я дуже вагався б дати в руки незрілого читача. Бо в „Нуждарях" Гюґа простий читач не добачує фальшивої етичної засади, а навпаки, часто захоплюється ідеально зображеною постаттю католицького єпископа. А в „Темній душі" неутверджений читач буде шукати спорзних описів, а не відстрашального образу пекельного упадку, що його спричинив гріх гордости. Отже і між творами католицьких повістярів є такі, про яких „корисний" вплив можна б довго дискутувати. Та ці супереки не тривали б так довго, якщо б противники, замість судити ззовні, гляділи на твір уважно від сторони читачів. Є книжки нездорові для кожного віку, як є отруї для всіх культур. Лєктура молодої дівчини не може бути подібна до лєктури, на яку може собі дозволити спілий чоловік та в якій він може ще й знайти світло й покріплення... Твори Франсуа Моріяка, Анрі Бордо чи Поля Бурже можуть бути небезпечною лєктурою для ніжних і крихких душ. І навпаки, гарні оповідання доброї ґрафині де Сеґюр ніколи не будуть мати великого впливу на навернення зрілих людей. Та навіть самого св. Письма не можна, ак знаємо, читати без приготування й надуми"[21]).

І тут знову зустрічаємося з проблємами т. зв. ужитковости й „примірности" літературного твору. Я зустрічав людей — навіть у найвищих кругах католиків — які й досі не можуть вийти поза гадку, що белєтристика „має бути пожиточна і примірна". Такі люди з захопленням хвалять небилиці Франца Гофмана, які нота бене німецькі католицькі педаґоґи давно признали за шкідливі, спеціяльно для молоді. „Примірникам" подабається в Гофмана поділ характерів на чорні й білі, „примірність" акції (ніде ні згадки про гріх проти VI. заповіді) і врешті тріюмф білих характерів над чорними. Але чи твір, написаний так симпліфістично, може бути змальованням, а то навіть і підмінком („ерзацом") життя? Це так, як забріхувати дітей баєчкою про бузька, що приносить немовлят...

Критеріїв „примірного" чи там „будуючого" впливу твору на читача не треба мішати з критеріями католицьких цінношів у самому творі. Це дві різні проблєми, хоч людям нераз тяжко їх відрізнити. Ясна річ, католицький мистець, попри позитивні вартоші католицького духа в своєму творі, не може в тім творі виявити „вартостей", які в чімнебудь заперечували б того духа. Це не значить, що коли в якімсь творі нема протикатолицького духа, то тим самим він уже католицький — самий неґативний момент тут не вистачає: адже годі причислювати до католицької літератури ті напр. твори І. Франка, в яких він нічим не виявив своєї ворожости до католицтва. Але з другого боку годі викидати за межі католицької літератури твори позитивних католиків, у яких яскраво зображені упадки та гріхи, напр. деякі твори Сиґриди Ундсет чи згадуваного вище А. Данієль-Ропса, чи нашого о. Юрія Кміта. Коли автор ставиться до самого гріха з обридженням і не подає опису гріха в такий спосіб, що побуджує пристрасті, ані для заохоти, а скоріш, щоб

---

[22]) *Lissorgues:* Проблєма католицького повістяра — „Нова Зоря" ч. 850.

показати глибину упадку, то таким творам годі заперечувати назви католицьких. Інша справа, що не всі католицькі твори можна зараз дати в руки молоді; подібно, як ніхто не дав би молодим людям читати деякі частини „Морального богословія" св. Альфонса Ліґорія. (Докінч. буде).

Володимир Залозецький

ФАШИЗМ І КОРПОРАТИВНИЙ УСТРІЙ*

I. ІДЕОЛЬОҐІЧНІ ЗАЛОЖЕННЯ ТА ПОЧАТКИ ФАШИЗМУ

Дня 13. вересня 1919. р. зявляється нагло Ґабрієлє д' Анунціо з узброєними колюмнами в Фіюме і на очах французьких та англійських окупаційних військ займає „збройною рукою" місто. Може не так важне саме опановання Фіюме Д' Анунціом, його сміливість та одчайдушність — по 15 місяцях він мусів під натиском переваги уступити з міста — як дух, що очолював цей відважний чин.

Цей дух пробивається в конституції „реґенції з Карнаро", себто фіюмської округи, як її переіменував новочасний італійський кондотьєр. Була це республіка цехів і вільних професій, де привернено середньовічну засаду „чести праці", і яка складалася з 10 цехів: робітників, урядників, промисловців, управителів фабрик, артистів, учених і інших професій. Цей устрій виростав з нового духа, що в нім лучилися три засади в одно: почуття національної гідности, достоїнства праці та добровільної дисципліни. Ці нові засади, проголошені д' Анунціом в „конституції з Карнаро" мали лягти в основу перебудови цілої Італії.

Цілий похід Д' Анунція закінчився невдачею, а огірчений поет серед кпин тодішніх офіціяльних володарів демоліберальної Італії покинув Фіюме зо словами „не варто умирати за Італію".

Але це, що в поетичній візії Д' Анунція заблисло тільки на один мент в часі загального занепаду повоєнної Італії, стало незабаром дійсністю в руках інших твердих та послідовних людей. Був це в кожному разі спонтанний прояв того духа, що незабаром обхопив цілий фашистівський рух, цілу новочасну італійську революцію**).

Коли дивимось нині, з перспективи вісімнадцятьох років на перші кроки фашистівської революції, то виглядає, наче б вона почалась без довшої підготови, головно без основнішого ідейного підкладу. Правда, фашистівський рух творив свої ідейні основи в ході подій і наростання сил, емпіричним способом, спираючись на життєвий досвід, але очевидно не позбавлений він і ідеольоґічних початкових заложень.

---

*) Зміст цієї статті виголосив автор як доповідь під час тижня християнсько-суспільної освіти в циклю „Націоналізм і християнство" дня 2. III. 1939., який зорґанізувало товариство українських студентів католиків „Обнова" у Львові.

**) Про прихід фашизму до влади пор. L. Bernhard: System Mussoliniego, Poznań, 1925.

Ідеями, що безперечно сильно запліднили фашистівський рух, були ідеї французького синдикалізму, соціольоґічні ідеї італійських мислителів Віка та Вільфреда Парета, та вкінці не менш і ідеї Макіявелля.

Може найбезпосердніше вплинув на нього ідеольоґ французького синдикалізму Жорж Сорель. Творець і провідник італійського фашизму, Беніто Муссоліні, заявив, „що ані Ніцшому, ані Віллямові Джемсові (William James) не завдячує того, чим він є, а тільки Жоржеві Сорелеві". Це саме відноситься і до передніх представників фашистівського руху.

Головною ідеєю, що сильно вплинула і одуховила фашизм, була ідея прямої, безпосередньої, явної боротьби робітничої кляси, „кляси продуцентів і борців", яку Сорель уявляв собі як великий міт „ґенерального страйку", як наполєонський міт робітничого пролєтаріяту, звернений проти капіталістичного устрою і проти держави. В цій явній, чесній, безкомпромісовій боротьбі, а не в боротьбі занархізованого руїнника засобів продукції — бажав Сорель піднести пролєтаріят до вищих форм, надати йому характер лицарського змагання і піднести мораль робітника-продуцента на вищий щабель. Тому Сорель уважав, що тільки там є будуччина робітничого пролєтаріяту, де є сильно зорґанізована і могутня промислово-капіталістична верства. Цей дух імперіялізму, міт рішальної боротьби продуцентів-робітників, що мав їх заправляти і виховувати для творчої, а не деструктивної праці, апотеозування сили (la violance в славнім трактаті Сореля: „Reflexion sur la violence"). пропаґування „прямої акції", духа постійного змагання і боротьби, які він протиставив гнилим і пацифістичним демоліберальним та соціялістичним ідеалам, — мали величезний вплив не тільки на ментальність провісників фашизму, але і на саму його початкову акцію. Створення фашистівських робітничих синдикатів, боротьба з соціялістичними ідеями, а навіть такий факт, як перехід творця фашизму, Беніта Муссоліні, з соціялістичного до синдикалістичного табору і разом із тим перемога синдикалістичного руху — все це очевидно ті могутні хвилі та імпульси, які годі уявити собі без впливу ідеольоґа та творця французького синдикалізму. З того бачимо, що вплив Сореля в головній концепції сягає далеко поза початки фашистівської революції і він допоміг сформувати неодну провідну ідею, ба навіть її зреалізувати в формах фашистівської держави. Можна сказати, що ввесь антиінтелєктуалістичний, на ірраціональних моментах апотеозування сили і боротьби та прямої акції спертий міт „наполєонського епосу" робітників-продуцентів влився непереможною хвилею в духа фашистівської революції, сягаючи навіть до проявів фашистівського імперіялізму. Наче пророцтвом був висказ Сореля з 1912. р., що так схарактеризував Беніта Муссоліні: „Наш Муссоліні це не простий соціяліст, повірте мені: Ви побачите його колись, як він з мечем в руках на чолі святого батальйону буде вітав прапор Італії. Він — італієць XV. ст., він — кондотьєр". І не помилявся Сорель.

Але побіч того могутнього впливу Сореля на творців італійського фашизму є й великі різниці між Сорелевими ідеями і фашизмом. Вони зарисувалися не так може в самих початках т. зв.

чисто ірацїонально-розгонової фази італійської революції, як в фазі другій, у фазі конкретно творчого державного будівництва. Звернемо увагу тільки на найважніші моменти. В фашизмі нема всіх лібералістичних і утопійних моментів сорелівської ідеольоґії. Зникає з овиду фашистівського державного будівництва ліберальна в своїх заложеннях боротьба кляс, яка занимає ще дуже визначне місце в синдикалізмі Сореля, хоч уже й у нього прибирає вона форми боротьби, що має ушляхотнювати, а не безщадно нищити одну клясу одною, що має вирятувати загибаючу окцидентальну культуру від загрозливого для неї варварства. Далі зникає ввесь інтернаціоналізм, а фашистівські синдикати стають національними синдикатами. Щоправда, і в Сореля можна помітити відхил від марксівської тези, що, мовляв, пролетар не має батьківщини; на думку й Сореля, здоровий робітничий рух може вирости тільки на національно-державному ґрунті, але цей момент не занимає у нього такого здецидованого місця, як у фашистівськім руху. Взагалі Сорель консеквентно не продумав проблєм, у нього багато суперечностей, що затемнюють світогляд, багато недосказаного, багато утопійного і незавершена небуденна в основах, але не доведена до кінця ідеольоґічна підбудова та проєкція. А врешті основна різниця — в концепції еліти і корпоративної структури громадянства! В фашистівському руху концепція єрархії, еліти, провідної меншости та корпоративної converteреорґанізації громадянства грають першорядну ролю, в Сореля ж поняття еліти має зовсім відмінне значення, а в корпоративній системі інстинктовно відчував він середньовічну реакцію та ставився до неї ворожо. Поняття еліти у Сореля консервативніше й орґанічніше та є поняттям „соціяльного авторитету" і не спирається патетично — на силі, крові чи расі.

Як би не було — з усіма протилежностями, прикметними живим соціяльним ідеям і рухам, мусимо признати (в подрібну аналізу не будемо запускатись, бо вона для цілости образу не потрібна), що Сорель, „такий чи інакший", мав могутній вплив на фашистівську революцію, його зерно тут зійшло, показуючи, що всі прояви всесвітньої історії запліднюють творчі ідеї великих одиниць. Впливи Сореля сягають також і до російської совєтської революції та доказують, що ідей не можна патентувати, що вони можуть мати так само творчий як і деструктивний вплив. Але певне є, що вони запліднююче вплинули на фашистівську революцію: може найсильніше до того причинилися споріднення, що випливають з латинської раси обох середземноморських народів, і їх подібні темпераменти. З одного боку сильна емоціональність полудневих народів з буйною уявою і фантазією, це, що ми називаємо гарячим темпераментом, з другого боку здержливі і гальмуючі тенденції старої античної римської традиції, що перейшли в кість і кров обох народів: це ясність думки, ясність цілей, це панування раціональних, холодно умово продуманих моментів над ірраціональними вибуховими тенденціями розбурханої людської стихії*). Як Сорель жаха-

*) Нинішні контроверзи між обома середземноморськими народами пояснює видатний італійський історик Ґуільєльмо Ферреро тим, що фашизм відійшов від старих традицій колишньої культурної спільноти. Можна б до цього

ється наслідків революційно-екстатичного якобінізму та радикалізму, як Сорель вимагає від робітничої еліти дисципліни і бачить реалізацію того ідеалу в промисловім столітті, що найліпше дисциплінує людину, так і його духовий ученик, що в своїх імперіяльних задумах викликує духа античного Риму, кидає в очі юрбі розбурханих революціонерів: „нагальність, так, нагальність, але реалізуюча (violenza realizzatrice), себто нагальність з конкретними ясними цілями". І в іншім місці — цілком якби з творця італійського фашизму говорив дух Сореля: „La revolutione deve avere sopratutto un metodo". Революція повинна мати передовсім методу. Всюди і при кожній нагоді виступає він проти імпровізованої революції, бо не дозволене „з насильства робити собі спорт, мусить воно відповідати потребі хвилі".

З тієї гармонії між емоціяльним хвилюванням і почуттям реалізму та міри, які диктує розум, гармонії так дуже прикметної романським народам, що виросли на античній традиції, зрозумілою стає духова спорідненість між творцем французького синдикалізму і провідниками фашистівської революції.

Свідомо чи несвідомо впливали на фашистівський дух також ідеї великих італійських мислителів, як Джіямбатіста Віка та соціольоґічні твори Вільфреда Парета. Погляди Віка на ритмічний приплив і відплив творчих сил в історії, його теорія катастроф, що тоді навіщають людство, коли заникають всі творчі і етичні сили та коли людство мусить знову завертати до первісного, суворого, аскетичного, самозапертого життя, його „ritornar al principio", поворот до первісного, причинились так само до ґенези фашизму, як ґеніяльна теза Вільфреда Парета про вічний круговорот еліт, в якім одні провідні верстви гинуть, щоб зробити місце другим, так що історія людства це наче велике кладовище еліт.

Що ідеї Макіявелля, особливо доктрина про ціль і засоби, мали вплив на творця фашизму, про це свідчить його повний захвату „Preludio al Principe", в якім Муссоліні захвалює гострий песимізм Макіявелля щодо людської природи та твердить, що наука Макіявелля нині актуальніша, ніж перед 400 роками.

Це і була ця духова атмосфера і це підсоння, що з нього зродилися перші фашистівські орґанізації, які почав в березні 1919. р. ґрупувати довкола себе тодішній редактор „Popolo d' Italia", Беніто Муссоліні, в центрі італійської промисловости і робітничого руху — Медіоляні. Але крім тієї духової атмосфери треба взяти під увагу тодішню внутрішню і зовнішню ситуацію, в якій опинилася Італія по світовій війні. Перемога західніх демократій відсунула Італію від реальних здобутків тієї перемоги — версальський договір поминув Італію. Обіцяне територіяльне поширення Італії над адрійським узбережжям та кольоніяльна експанзія в східніх частинах середземного моря залишились тільки обіцянками, якими колись перетягнули антантські держави Італію на свій бік, але тепер,

---

додати, що ті контроверзи випливають з глибоких змін, які зайшли в фашизмі в його останній розвоєвій фазі (поглиблення революції), і що чисто політичні різниці не покриваються все з культурними.

вигравши війну, не думали їх вповні дотримати*). Свідомість, що Італію кінець-кінців вивели в поле, дарма, що вона дуже багато жертвувала, величезне задовження, спричинене війною, розпряжність, загальна деморалізація, якась психічна депресія, цілковитий занепад авторитету демоліберального уряду і його непопулярність, дорожня і безробіття, спричинене частинною демобілізацією военного промислу — все це причинилося до того, що Італія опинилася перед матеріяльною та моральною руїною, перед маревом цілковитого хаосу й анархії. Серед тієї депресії, дефетизму, розчарування, матеріяльного та морального занепаду поширюється популярне гасло італійського публіциста Умберта Анджелі: „Guerra vinta, pace perduta“: Війна виграна, мир програний.

Радикальні настрої виходили головно з кругів здемобілізованих фронтових вояків, що, вернувшись з фронту, не могли знайти зайнять та прожитку і ставали незвичайно пригожим ґрунтом для всіляких погромницьких аґітацій. Скоро вибухають страйки, що обхоплюють цілу північну, промислову Італію, головно Піємонт та Льомбардію; на розпряжність вказує факт, що в страйках беруть участь навіть державні урядники і службовики. Ці радикальні настрої, ясна річ, використовує комуністична пропаґанда, що допровадила до грізного стану в 1920. р., коли то робітники обсадили фабрики в Турині та Медіоляні. Тодішній італійський уряд був супроти тієї радикалізації настроїв і щораз то більшої загрози комуністичної революції цілком безрадний... Італія стояла над берегом безодні, або тяжкого внутрішнього перевороту.

Серед тієї загальної метушні виступають вперше перші фашистівські орґанізації, а властиво перші фашистівські боївки (fascio del combattimento), що їх зорґанізував Муссоліні 23. березня 1919. р. Без якоїсь глибшої і означеної ідеї, оживлені одиноко гаслом синдикалістичної робітничої революції і „прямою акцією”, виступають вони проти червоного терору, проти занимання і нищення фабрик робітниками, проти червоних трибуналів, що судили підприємців в імя світової революції, і проти тих всіх актів терору, що намагалися опанувати цілий край.

Треба признати, що Муссоліні вибрав найдогіднішиӥ психольоґічний момент. Він не вдарив на радикалістичний рух відразу, а терпеливо чекав відповідної хвилі, приготовляючи акцію на велику скалю. Тут показується не тільки його орґанізаційний хист та знання революційних метод великих соціяльних рухів школи Жоржа Сореля, але і пляновість акції та методичність в її реалізації.

І важне, що акція Муссолінія була наставлена на дві головні цілі: перемогти радикалістичні течії і одночасно здобути повну державну владу. Тут його методи були подвійні. Одна метода — спокійно проникати до державних функцій, т. зв. „sostitutione“ Фашисти повільно діставались до державних урядів, від найнижчих до найвищих, в центрі і в провінції. Там, де годі було заступити урядовця фашистом, Муссоліні завів систему „duplicati“, тобто попри дер-

---

*) Однак не треба забувати, що Італія в початках світової війни договір з центральними державами зломила і перейшла на бік антанти.

жавний орґан засновувано такий же сам орґан фашистівський. Ця незвичайно вміло проведена система, можна сказати, була рішальна в пізнішій фазі революції: давно перед захопленням державної влади фашисти пронизали собою цілий урядничий апарат, так що він в даний момент впав в руки фашизму як спілий овоч. Ця метода повільного і систематичного проникання мало має спільного з методами революційними і вказує, що фашизм уже в самих початках користувався — попри засоби революційно-деструктивні і засобами державно-творчими та конструктивними. Тут уже не вистачав сам „міт пролетарської великої розправи з буржуазним порядком”, що його пропаґував Жорж Сорель, залишаючи наслідки і конкретні завдання тієї боротьби в якійсь утопічній, недосказаній неясності. Фашистівські цілі були ясні і конкретні: боротьба і опанування існуючого державного апарату. Але попри це ішла боротьба в духу „action directe“. Фашистівські боївки (squadri d' azione) поставили себе поза всяке право і відповідали на червоний терор своїм терором. Від 1920—1922. р. вся історія фашизму — у тих актах терору, веденого твердою рукою, але все — методично. Таким способом наприклад усунено погляд про незнищиму потугу ґенерального страйку. Муссоліні, виправдуючись перед закидами, заявляв: „існує насилля, що є моральне, і насилля, що є неморальне і глупе. Не можна з насилля робити собі спорту, мусить воно відповідати потребі хвилі”; а далі: „супроти насильств в Росії, де між 1919—1920. р.р. засуджено на смерть два мільйони людей, а другі два мільйони вкинено до тюрем, наші акти насильства це дитинні забавки: „un giuco di fauciulli“. Наводжу ці місця не тому, щоб виправдувати насильство, а тому, щоб вірно зобразити тодішній стан.

Однак мусимо признати, що та двоторовість метод боротьби за владу, в якій з одного боку проявлялися творчі та конструктивні, з другого — чисто революційні та деструктивні сили — довела фашизм до перемоги, а не тільки до збільшення хаосу й анархії, тому, що тоді творчо-конструктивні сили були сильніші від революційних.

Послідовно будував Муссоліні свою орґанізацію на засадах сліпого послуху, дисципліни та єрархії, окремі відділи, що спочатку мали характер розпорошених банд, вязав у військові формації, опановував майстерно залізниці, уформив штаб собі відданих старшин і так основно приготований рушив у 1922. р. на Рим. 28. жовтня знесено в Римі оповіщений стан облоги, бо ситуація була без виходу. Король закликав Муссолінія, щоб перебрав владу.

Так закінчився перший етап фашистівської революції. Італія опинилася під фашистівським володінням.

II. ПЕРЕБУДОВА ДЕРЖАВИ Й УСТРОЮ

По маршеві на Рим Італія опинилася в руках фашистівського руху, але з того самого факту вона ще не перемінилась у фашистівську державу. Аж тепер починається найважніша фаза фашистівської революції: починається перебудова і переміна державного устрою Італії, фаза, що вже триває повних 16 років і досі ще не завершена. Ця фаза перебудови державного устрою і зміни демолі-

берального ладу на фашистівсько-корпоративний безперечно найсутніша для зрозуміння фашистівської революції. В першій фазі всі енерґії революції були звернені на те, щоб здобути і захопити владу, в другій — всі сили наставлені на перебудову устрою, себто на творчі проблєми державного будівництва. Аж тут фашизм мав здати свій великий історичний іспит, тут треба було розвинути всі творчі потуги, щоб глибоко й основно закріпити всі здобутки попередньої фази.

Пригляньмося ближче цій незвичайно важній, другій, творчо-устроєвій фазі. Впадає відразу одна загальна риса в око, що провідники фашизму не приступають скоро і непередумано до якихось радикальних змін, а навпаки, зміни відбуваються дуже поволі, дуже продумано і мають навіть характер довгих дослідів та експериментів. Фашистівський законодавець працює так, що докіль якась нова устроєва форма не виправдує себе в житті, він її не уважає за дефінітивну й оминає всяке загальне доктринерство (може за далеко посувається в тім напрямі) — і ступає шляхом життєвого емпіризму. Маємо на це кілька живих прикладів.

Коли Муссоліні перейняв владу і став на чолі нового кабінету, то не знищив з місця старих парляментарних форм давньої конституційної монархії, а обняв владу так, як це зробила б нова опозиційна партія в Англії. Не був це переворот, а наче правне перебрання влади. Парлямент не розвязано, а навпаки, парлямент наче передав партії зовсім леґально загальне право голосування. Щоправда, Муссоліні заявив, що він міг з парляменту зробити набивак для своїх вояків, але не хотів того зробити — і замість розігнати парлямент провів нове виборче право в 1923. р., що забезпечило його партії більшість в парляменті, так званою системою умовної більшости (партія, що має 25% важно відданих голосів, дістає 2/3 мандатів). В тій реформі — а не цілковитім знищенні — італійського парляментаризму проявляється політичний реалізм та почуття міри провідника фашизму. Не без слушности він твердив, що „досконалі форми правління можливі тільки в книжках фільософів (очевидно, з того не виходить, що не маємо їх читати!) і було б великим нещастям для Греції, якщо б там застосовано в дійсності Плятонову державну теорію. Не можна хвалити або ганити державних форм і уважати їх за вічні улаштовання, але треба їх вибрати відповідно до духового (умового) чи економічного моменту положення кожного народу".

Також помірковано та емпірично розвязує фашизм — від етапу до етапу — одне з основних устроєвих завдань — корпоративний державно-суспільний устрій.

Головні ідейні напрямні корпоративного устрою зясовані в карті праці (Carta del Lavoro), що має подібне значення для фашизму, як „деклярація прав людини і громадянина" мала колись для французької революції. Її затверджено по довгих дискусіях в 1927. р.

Карта праці передає найважніші засади — містить, так сказати б, ідеольоґію фашизму і деякі практичні норми, що з тієї ідеольоґічної деклярації випливають і для нас мають менше значення.

Але її властива вага не у безпосереднім законодавстві, а в напрямних для законодавства — отже в засадничих питаннях.

Із засадничих питань карта праці нормує загальний характер фашистівської держави 1. в сфері політичній, 2. в сфері економічній і 3. в сфері відношення праці до одиниці, корпорацій (синдикатів) та держави.

Основна засада фашистівського державного устрою міститься в першій точці карти праці і звучить: „Італійський народ це орґанізм, що має цілі і способи діяння вищі, ніж одиниці, або звязки, які на нього складаються. Є він єдністю духовою, політичною і економічною, що здійснюється цілковито в державі". Ця декларація засади політичної фашистівської держави має величезне значення тому, що на ній спирається, з нею стоїть і з нею падає ціла ідеольоґічна концепція фашистівської держави від самих її початків аж по нинішній день. Як з тієї декларації бачимо, є це поняття інтеґральної та тотальної держави, проведеної з залізною консеквенцією в усіх дальших постулятах карти праці і в цілім фашистівськім законодавстві та очевидно в цілім італійськім публичнім життю. Побудована та засада не на гармонії та рівновазі між одиницею, звязками одиниць, громадянством (нацією) та державою, а на перевазі держави, себто, на думку фашизму, вищої катеґорії над одиницею, звязками одиниць та громадянством. Без сумніву, ця перевага держави над громадянством це рішуче пірвання з дотеперішніми засадами демократично-ліберального типу держави, в якім громадянство мало перевагу над державою і в своїх наслідках при-Сильною реакцією на той стан цілковитої атрофії сильної влади в демоліберальних державах являється фашизм, що не тільки зберігає авторитет сильної влади, але і їй всі інші функції громадянського життя беззастережно підпорядковує.

Той сам антиліберальний принцип бачимо в інших засадничих справах карти праці, а саме в справах економічних і нового розуміння праці. Праця умова і фізична — говорить 2. точка карти — це громадянський обовязок і підпадає опіці держави, а далі, що „залишається цілковиту свободу найрізнороднішим професійним звязкам, орґанізаціям, але тільки синдикат правильно залеґалізований і підданий контролі держави має право репрезентувати ґрупу працедавців або робітників". Тими ляпідарними засадами карта зазначує трудовий характер фашистівського устрою. Праця це не право одиниці, як в демоліберальній системі, праця це морально-етичний обовязок кожного громадянина. А кожна зорґанізована праця в ґрупах із спільними інтересами продуцентів не є вільна, а підпадає контролі держави.

А далі, одна з найважніших трудових засад, що при збірних умовах праці протилежні інтереси працедавців і робітників намагається карта солідарно підпорядкувати вищим інтересам продукції. Це одна з найважніших засад карти, що вдаряє в ліберальне, соціялістичне та марксівське гасло непримирної боротьби кляс і підюджування одних кляс проти одних, головно кляси робітничої проти кляси працедавців-підприємців. Тут „карта праці" видвигає нове гасло солідарности продуцентів, цебто працедавців та робіт-

ників, щоб піднести рівень національної продукції. На місце непримирної боротьби кляс стає нова засада солідарности в імя спільних вищих інтересів продукції.

А вкінці ще одна важна засада, що інтервенція держави в області продукції може наступити тільки тоді, коли заведе або устане підприємчивість одиниці, або коли входять в гру політичні інтереси держави. Інтервенція може наступити в формі надзору, допомоги або безпосереднього заряду. Ця остання засада охороняє приватну ініціятиву в сфері продукції і наче заперечує тоталістичній тезі, що цілу ініціятиву передає в руки держави. З другого боку відчиняє наростіж двері державному інтервенціонізмові головно тоді, коли на думку законодавця входять в гру політичні інтереси держави. Зрештою, до того питання вернемось, обговорюючи систему корпорацій.

Карта праці з одного боку підкреслює інтеґральний характер держави, з другого — дає загальні напрямні в сфері продуктивного економічного життя. Ці напрямні протиставляться найрішучіше ліберальним засадам продукції: вільній конкуренції, свободі праці та продукції, безконтрольності економічного життя та нічим необмеженій боротьбі кляс, заступаючи їх економічною солідарністю та засадою соціяльної справедливости (giustizia sociale). Залишають натомість ініціятиву продукції і підприємчивість — одиниці, але одночасно дають широке місце для державного інтервенціонізму, вкінці підкреслюють трудовий принцип, видвигаючи основно значення продуктивних верств громадянства. Таким чином в „карті" зарисовуються ясно ідеольоґічні напрямні фашистівського устрою, що лягли в основу нового державного будівництва фашистівської Італії.

Уже в засадничих питаннях видвигає „карта праці" т. зв. синдикати та корпорації. Якраз тепер черга на них.

Корпоративний устрій увів у життя закон з 5. лютня 1934. р. Яке значення має він, вказує вислів провідника фашизму, що фашистівська держава є або корпоративна, або не є фашистівська. В чому ж цей корпоративний устрій? — У корпораціях. Але тому, що корпорація — новіша форма устрою, а перед нею існували синдикати, мусимо висвітлити ролю синдикатів та корпорацій і їх відношення до себе. Синдикати це окремі орґанізації робітників і підприємців, цебто до них окремо входять робітники, окремо підприємці. В корпораціях натомість є разом робітники і підприємці. В одних лучать членів спільні інтереси праці і продукції, отже окремо працедавців і окремо робітників — в других лучать різні інтереси працедавців та робітників. Був момент, де розбудова корпорацій загрожувала синдикатам, і були голоси, щоб знести синдикати, а на їх місце зорґанізувати за німецьким взором „фронт праці". Але кінець-кінців синдикати залишили побіч корпорацій і вони, хоч обмежені корпораціями, існують далі. Це концесія інтеґральної та тотальної засади в бік деякої автономности професійних орґанізацій, хоч досить обмеженої. Виходить це із такої оборони синдикатів: „Якщо б навіть розвязання синдикатів давало одиниці теж добру охорону її слушних інтересів, то не відповідало б це політичним цілям, а передовсім фактові, що одиниця це не атом, згу-

блений у незрізничкованій масі, де стоїть супроти держави, щоправда могутньої і справедливої, але далекої" (Augusto Venturi: Lavoro Fascista).

А тепер пригляньмося корпоративній структурі італійської держави. Вона щоправда ще не завершена, але вся розвоєва тенденція фашистівського устрою прямує консеквентно до тієї мети.

Корпорації це орґанізації, де є робітники і працедавці. Вони попри синдикати — наче основні клітини фашистівського устрою. Але корпорації, що містять в собі головні галузи продукції, це не вільні та автономні тіла. Корпораційний закон з 1934. р. означує їх характер: корпорації це орґани державні. Чому вони державні орґани? Фашистівське законодавство арґументує це так: „Так звана автономічність продукційних катеґорій годиться знаменито з інтервенцією держави. Інтерес індивідуальний продуцентів це не ціль сама в собі, але засіб уживаний державою, щоб реалізувати інтерес цілого народнього колєктиву. Ось причина, чому корпорації повинні остатись державними орґанами. Це не значить, наче б держава брала на себе продукцію, що її, зрештою, не беруть на себе і корпорації. Продукція за вийнятком випадків специяльної політичної ваги, — про що вже говорить карта праці, не належить державі, а приватним одиницям. Одиноко дисципліна, узгіднення, удосконалення продукції належить корпораціям, орґанові державному, але водночас автономічному"*).

Виглядало б, що корпорації це наче синтеза автономічних і державних тіл. Практика життєва — як зараз побачимо, трохи відмінна.

При поділі на корпорації рішили врешті решт по довгих дискусіях не окремі продукційні бранжі, а великі продукційні галузи та продукційні циклі, цебто повязання найбільш до себе зближених галузей продукції. З первісних 44 корпорацій остались в той спосіб тільки 22.

Отже за великими галузями продукції і продукційного циклю діляться корпорації на три великі ґрупи:

А. Корпорації продукційного рільничо-промислово-торговельного циклю.

Б. Корпорації продукційного промислово - торговельного циклю.

В. Корпорації для продуктивної діяльности господарських послуг.

До перших двох ґруп належить по вісім корпорацій, до останньої тільки шість. Рішальним моментом в такім поділі на корпорації було получення найбільш до себе зближених продукцій. І так для прикладу наведемо найважнішу ґрупу А, де рішають хліборобські продукти, а з ними продукційним циклем найбільш споріднені галузи продукції**):

1) збіжжя,

2) городництво, садівництво, яринництво,

---

*) Пор. T. Chromecki: Autorytatywne państwo korporacyjne Mussoliniego, 1938, стр. 138—139.

**) Пор. вище наведені зіставлення: T. Chromecki, цит. праця.

3) управа винограду, вино,
4) олій,
5) бураки і цукор,
6) годівля худоби і риби,
7) дерево,
8) волоконні продукти.

Отже рішають великі галузи продукції відповідно до тієї ролі, яку вони грають в економічному житті Італії. Щоправда, цей поділ ще не дефінітивний і є ще різні люки, які фашистівське законодавство залишило на те, щоб їх вміру потреб на основі життєвого досвіду доповнити. Такий сам поділ рішав також у другій та третій ґрупі.

А тепер сама внутрішня структура керівних орґанів корпорації, т. зв. Рад корпорацій. Голови корпорацій іменує шеф уряду. Містоголови це члени фашистівської партії і на них тяжать всі обовязки. Далі маємо відповідне до ваги і значення даної корпорації число працедавців і робітників, але число парітетне, цебто рівну кількість працедавців і робітників, — на це останнє фашистівський уряд кладе особливу вагу. Голова корпорації покликує крім цього до складу корпорації кількох фахівців. Також в кожній корпорації є по три представники фашистівської партії. Для прикладу наведемо кілька важніших корпорацій:

Збіжжя має 13 працедавців, 13 робітників, трьох фахівців, трьох представників фашистівської партії, разом 32 члени.

Металюрґія і механіка має 28 працедавців, 28 робітників, 4 фахівці, 3 представники партії, разом 63 члени.

Вибори до Рад корпорацій очевидно не мають нічого спільного з демократичними виборами. Вибори відбуваються внутрі т. зв. народніх федерацій, цебто в великих синдикатах даної продукційної галузі. Про вибір кандидатів не рішає виборча аґітація, або якісь демаґоґічні гасла, а рішає якість, знання фаху і галузі продукції. Це вибори приготовлені з гори професійними, державними і партійними чинниками, так, що до Ради дістаються тільки ті, що тішаться повним довірям рішальних чинників.

Головне завдання корпорацій — узгіднювати найспірніші питання збірних умов праці. *Вирішну ролю в корпораціях має всюди держава і партія. Без тих двох чинників функціонування корпорацій годі подумати. Вони — орґани державні.*

Що корпорації найтісніше звязані партією та державою, про це свідчить такий висказ Муссолінія: „Щоб корпоративізм був повний, комплєтний, цілковитий, революційний, на те треба трьох умовин: монопартії, що лучить всіх спільною вірою і дає політичну дисципліну, держави тотальної, що все поглитує, перемінює, змінює цілу енерґію, всі інтереси, цілу надію народу. Третя умовина — це високий ідеалізм, що існує завдяки фашизмові в Італії".

Тим висказом Муссоліні недвозначно опреділив корпоративізм як інтеґральний та тотальний, залежний від партії і держави, згідно зо своєю провідною максимою: нічого проти держави, але і нічого поза нею.

А тепер на кінець ще кілька слів про саму державну структуру.

Ясна річ, що глибокі структурні зміни в італійськім громадянстві відбилися і в устроєвій ділянці.

Спочатку обмежено значення парляментарно партійного устрою так, що кандидатів до палати послів пропонували орґанізації синдикалістичні, назначувала Велика Фашистівська Рада, а виборці сповняли тільки чисто формальний акт потвердження. В 1936. р. Муссоліні виступає з проєктом переміни Корпораційної Народньої Ради в корпораційний парлямент, що буде мати назву: палата фашистівських союзів та корпорацій (Camera delle Fasci e delle Corporationi). Це остаточне завершення фашистівської конституції має наступити в 1939/1940. році. Тим мають осягнути ідеал фашистівської держави, цебто державу як корпорацію корпорацій. З партійно-ліберального перемінився італійський парлямент в чисто корпоративний.

В правній сфері ця реформа поширює державний інтервенціонізм на ділянку законодатних тіл. Еґзекутивна влада має тепер перевагу над владою законодатною. Є вона, як твердить творець того корпоративізму: всеприсутня і активна в житті народу, є це влада, що щохвилі находиться перед питаннями, які має вирішувати. Розпоряджає вона всіма збройними силами держави і вправляє в рух скомплікoвану машину державної адміністрації. Тому не може вона бути зредукована до другорядної ролі, до ґрупи манекінів, що танцюють так, як цього хоче химерність законодатних зборів".

Тому в палаті фашистівських союзів та корпорацій нічого не буде можна видвигнути на порядок дня без згоди шефа уряду. Отже це цілковита перевага виконної влади чи волі в ній шефа уряду, в нинішній ситуації творця фашизму, що сам заявив, що влада мусить спочивати в руках обмеженої кількости людей, які творять ідеальну єдність на це, щоб вповні реалізувати свою волю. Влада законодатна та судейська повинні тільки удосконалювати та зміцнювати в деякім змислі владу виконну. Отже все піддане державі, що перемінюється в тотальний та інтеґральний чинник.

III. ІДЕОЛЬОҐІЧНО-ДУХОВИЙ ЗМІСТ ФАШИЗМУ І ЙОГО ПЕРСПЕКТИВИ

Досі ми старалися по змозі *обєктивно* зясувати ґенезу та саму структуру фашистівського руху і його державного устрою. Щоб щось насвітлювати, треба передовсім знати його фактичний стан.

А тепер на закінчення кілька слів про відношення фашистівського руху до переломової духової кризи нашої доби. Адже без сумніву — і тут ми вже зуміли перебороти погляди позитивізму — фашизм це також явище відповідних ідейних змагань. І власне це духове обличчя фашизму для нас може і найцікавіше, бо воно дає змогу зорієнтуватись, яке місце займає він серед інших духових явищ нашої доби.

Ясна річ, мусимо піднестись тут трохи вище та здобутись на трохи ширше історично фільософічне та соціольоґічне опреділення фашизму як духового феномену. Затяжне змагання двох від себе відмінних духових типів, двох світоглядів, двох духових орієнтацій виринає щораз різкіше з хаотичної темряви повоєнних часів: зма-

гання індивідуалізму та універсалізму. Між тими обома світоглядними орієнтаціями хитається ввесь час розгарячкований живчик нашої доби, окрилює ціле наше духове життя. Перехід від одного світосприймання до другого так сильно потрясає основами всього духового життя та відбувається серед таких драстичних реакцій, що нераз важко зорієнтуватись, що в тому шуканні за новими шляхами окцидентального людства творче, сильне, здорове і має перед собою будуччину, а що деструктивне, що є їльки відрухом та механічною реакцією на органічне зло...

З одного боку наче кінчається індивідуалістична доба, цебто кінчається екстремістичний індивідуалізм, який за мірило всіх вартостей від ренесансової доби уважає індивід-людину з її, ніякою етикою та релігією необмеженою, матеріяльною та духовою експанзією. Кінчаються зроджені індивідуалістичними століттями форми ліберально-демократичного устрою, кінчаються форми капіталістичної господарки і визиску продуктивних сил, кінчається „боротьба кляс" і нічим необмежена конкуренція, кінчається в духовій сфері всепанівний матеріялізм, з його діялектичними формами механічних еволюцій до поступу і якогось матеріяльного земного просперітету, що відкинув всілякі онтольоґічно-метафізичні основи людського буття... А з другого боку наче народжується зарання нового світогляду, *універсалістичного.* Не нічим необмежений індивід — а щось універсальне, що еґоїстичні змагання цього індивіда обмежує, стає загально громадянським чинником. В імя цього загального чинника обмежується занадто буйну експансію капіталістичного ладу, боротьбу кляс, вільну конкуренцію, в сфері політичній нічим необмежену свободу, вкінці в сфері духовій необмеженому та виключному пануванню розуму і волі протиставиться щось ірраціональне, надраціональне та надрядне...

А тепер запит, чи фашистівський світогляд це світопогляд, що дійсно визволився з індивідуалістичного XIX. в. і творить заранне універсалізму?

Немає сумніву, що в фашизмі є багато моментів, які вказують на нові універсалістичні течії, як напр. усунення клясової боротьби, заміна парляментарно - партійного устрою корпоративним, обмеження вільної конкуренції, піднесення соціяльної ролі праці, але з другого боку спостерігаємо тенденції, що видвигають на місце нічим необмеженого *максималістичного індивідуалізму XIX. в. — максималістичні універсалістичні тенденції.* Ці максималістичні універсалістичні тенденції проявляються головно в омніпотенції держави, в диктаторській системі, в монопартійності та в етатизуванні всього громадянського життя. Реакція проти необмеженого індивідуалізму була така сильна, що перейшла в другу екстрему. І так, як колись індивідуалізм загрожував всім надрядним загальним починам колективного життя, так тепер крайній універсалізм нищить індивідуальний чинник тим, що нівелює індивідуальну свободу одиниці аж до її цілковитого здеґрадування та пониження. В той спосіб нарушено рівновагу громадянського життя не менш, ніж у індивідуалістичній добі, бо кожне здорове громадянське життя складається з обох чинників, цебто індивідуального і універсального, які тільки аж спільно це життя реґулюють.

Італійський фашизм це революційне ферментування, в якім, як у всіх революційних рухах, змагаються з собою найяскравіші екстреми. Нові ідеї навіть у змаганні зо старими за сильно з ними ще звязані, щоб могли від них зовсім усамостійнитись, а передовсім в кожній революції догниває, як слушно зауважує Бердяєв, старий лад. І так видається, що італійський фашизм, дарма, що він переломовий, не є ще заранням нової грядучої доби — може він на терені Італії тільки що приготовлює ґрунт під її прихід...

*

Дозволимо собі на кінці протиставити тій картині подібний, але відмінний громадянський рух, що проявився в портуґальськім корпоративізмі. На наш погляд, портуґальський державний устрій — твір великого державного мужа Олівейри Салязара — більш зближений до універсального світогляду, ніж італійський фашизм. І портуґальський устрій має в собі щось з диктатури — перехід від індивідуалістично-ліберальних форм до корпоративних без диктатури, видно, неможливий — але „диктатура" Олівейри Салязара це ніяка самоціль, а тільки тимчасовий засіб, щось в роді malum necessarium.

Для Салязара політика — тільки засіб для морального перевиховання громадянства, для його етичного та морального піднесення і удосконалення. Він послуговується, як це відмічує в своїй прегарній книжці про Портуґалію Ґонзаґ де Рейнольд, диктатурою як одиноким засобом, щоб державу увільнити власне від етатизму і спрямувати її на шлях властивих завдань. Портуґальський корпоративізм, навпаки, як італійський, не є державним, а звязковим, як слушно відмічує теоретик портуґальського корпоративізму Теотоніо Перейра. „Ніхто з нас — твердить Салязар — не відважився б проклямувати всесилу держави супроти маси людей, що мали б в такому випадку бути тільки матеріялом для великих політичних здійснень. Ніхто з нас не поважився б покористуватись насильством супроти матері всіх прав, нехтувати сумлінням окремих людей або усувати оправдані громадянські „свободи". Тому портуґальський устрій побудований на родині, громаді, самоуправних тілах, професіях та корпораціях, а держава не має всього виконувати, всіх функцій брати на себе, а тільки всім... кермувати.

І Салязар провів глибокі реформи в державнім та громадянськім житті Портуґалії. Усунув партійно-ліберальний устрій і замінив його корпоративним, основно оздоровив фінанси, припинив шкідливі впливи інтернаціонального капіталу, поправив соціяльні відносини, повернув Портуґалії давно затрачений авторитет, ураґулював вітальне для існування Портуґалії кольоніяльне питання, привернув почуття самосвідомости — але водночас оминув найбільшу небезпеку сучасности, а саме приголомшення і умертвлення всього життя скрайним державним тоталізмом, етатизмом та насильним механізмом.

Між слабою і сильною державою, між пониженою і обожаною державою стоїть портуґальська держава — каже влучно той сам Ґ. де Рейнольд — як держава сильна, але її сила обмежена етичними законами, з міжнароднім правом та ґарантією свобід кожної оди-

ниці, які спираються на високих вимогах соціяльної відповідальности загалу.

Глибокою поміркованістю відзначається також його відношення до національної проблєми. Салязар — прихильник поміркованого націоналізму, цебто він збуджує з одного боку почуття самосвідомости у портуґальців і свідомість їх історичної величі та традиції, але з другого боку цей націоналізм — тільки частина дороги, а не властива ціль, бо нація крім національних має і універсальні цілі, цебто мусить зайняти місце серед інших народів, і не повинна від них штучно в собі замикатись. „І хоча ми любимо свій край — твердить в одній промові Салязар — то ми не признаємось до аґресивного, виключного та ненависного націоналізму, навпаки, коли ми з любовю відносимося до поняття Батьківщини, то тому, що серце нам каже і розум нам диктує, що національна площа — найліпша для життя і інтересів людства. В тих висказах пробивається універсально-християнське розуміння служби нації, служби через націю для людства.

Таке саме поміркування пробивається в економічних питаннях. Салязар виступає за поміркованою автаркічною, а не за абсолютною господарською ізоляцією.

А тепер запитаємо, звідки взялась ця *поміркованість* при всій рішучості в задержуванні головних ідейних принципів у творця новочасної Портуґалії? Ця поміркованість, велика рівновага духа, та глибока дозрілість поглядів, що характеризує також дуже спорідненого з ним українського державного мужа і мислителя Вячеслава Липинського, має своє коріння в ідеях християнського поміркованого, а не екстремістичного універсалізму. Від нього віє духом таких ідеольоґів з „Action Francaise". як Шарля Морра, Le Play, Tour di Pin, або енциклік Льва XIII. та Пія XI. Його корпоративізм стоїть, подібно як і клясократична ідея Липинського, під сильним впливом поміркованого універсалізму християнських мислителів та соціольоґів, що і по нинішній день спираються на безсмертних творах середньовічної християнської думки, головно ж Томи з Аквіну.

Цей поміркований універсалізм, що перед ним, на наш погляд, відкривається велика будуччина, творить могутню синтезу між признанням індивідуальної, але обмеженої свободи одиниці, і між універсальними вимогами. Він не нищить одні підстави суспільного життя другими, тільки будує свої форми життя на рівновазі обох чинників. Цю рівновагу нарушив як індивідуалізм XIX. в., так і радикальна реакція в нинішніх часах.

Здається нам, що від привернення тієї захитаної рівноваги, що затратилася в хаосі революційних змагань нашої доби, залежить вихід з духової безнадійности нашої доби, але може аж прийдешніх поколінь.

З усіх нових спроб відродити старий корпоративний лад одинока Поруґалія зуміла надати йому характер справді християнської держави, щодо суті і змісту, бо вдалось їй усунути всі болячки ліберального партійництва з його матеріялістичним еґоїзмом індивідуалістичних інтересів з одного боку, а з другого — не попала в другу екстрему універсалістичного етатизму, який еґоїзм і без-

прикладну матеріялістичну експанзію одиниці заступив такою ж самою еґоїстично-матеріялістичною експанзією держави, як напр. бачимо це на різних колєктивістично-тоталістичних експериментах.

Тому портуґальський корпоративізм повинен присвічувати для кожного, хто в часах занепаду всіх моральних та етичних основ окцидентального людства вірить, що можливий є поворот дійсно християнських форм громадянського і державного життя. Тут ми повинні всі без вийнятку, що віримо в відродження правдивого християнського духа, contra spem sperare.

Львів, 2. III. 1939.

Література, що з неї користав автор статті: *Mussolini B.*: La miora politice dell' Italia (Discorsi e dichiarazioni dal 16 nor. all' 11 dic. 1924), Milano 1928; Discorsi del 1926, 1927, 1928. — *Rocco A.*: La transformatione dello Stato, Roma 1927.— *Bottai:* La Carta del Lavoro, Roma 1938. — *Bottai:* Esperienza, corporativa, Roma 1938. — *Turati D.:* Le origini e lo sviluppo del Fascismo, Roma, 1928. — *Antonio Menotti Corvi*: Ustrój faszystowski w Italji, Warszawa, 1930. — *D-r Tadeusz Chromecki*: Autorytatywne państwo korporacyjne Mussoliniego, Warszawa, 1938. — *L Bernharel*: System Mussolini, Berlin, 1922. — *Gonzague de Reynold*: Portugal, Paris, 1936; Salzburg-Leipzig, 1938. — *Président Salazar:* Comment on relève un Etat, Paris. — *O. Salazar:* La révolution dans la paix, Paris. — *Michael Freund:* Georg Sorel: Der revolutionaere Konservatismus, Frankfurt, 1932.

А. Животко

МОВНА БОРОТЬБА В ПРЕСІ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

(Продовження).

Не меншу увагу звертали на себе т. зв. „листи до редакцій", писані нібито такими колєктивами, як батьки, „обивателі" чи громадяни того чи іншого села і под. Як зразок може служити один з тих листів, що його опубліковано в ч. 5. за 1935. р. в тім же часописі — „Наш Путь" — з безіменним підписом, просто: „родители из Королева". Ішло про народні пісні, що їх співали діти-школярі з Королевої н/Т., а передавало радіо. Давши відповідну цілому тонові часопису оцінку цього виступу, лист кінчається такими рядками: ...„чувствуеш себя если не на ненькѣ Украинѣ, то во всяком случае неловко". Характерний вислів російського інтеліґента десь із середньої Росії і вже в жадному разі не місцевого.

А що автори подібних листів чи заміток не були місцеві, можна бачити хоч би із свідчення такого часопису, як „Земледѣльска Политика". Підкресливши в одному із своїх чисел за 1937. рік, що „справедливість вимагає признати, що П. Русь перед 17 роками не мала своєї рускої інтелігенції", вказує цей часопис, як співробітники орґанів так званого руского напряму не знають рускої (російської, великоруської) мови і стверджує, що до їх редакцій засіли російські еміґранти, „котрі пишуть... таким тоном, як би П. Русь була царською Росією".

Не цуралися подібних способів поборювати українську мову й культуру і інші орґани так зв. руского напряму, як „Свободное

Слово", „Новое Время", що виходило латинкою, бродіївський „Рускій Вѣстник", „Русская Земля", „Карпаторусское Слово" та інші. Не вагалися вони викривлювати саме національне імя народу на „Вікраїна", „вікраїнський", ба навіть доходили в своїй люті до таких заголовків статтей, як „Украинская сволоч", що їх вживало „Свободное Слово". Не ліпших епітетів супроти української мови та народу вживало і „Карпаторусское Слово", яке напр. в числі 3. за 1935. рік констатувало, що „ЧСР в Подк. Руси воспитывает гадину на собственном тѣлѣ". Там же той орґан вимагав, щоб в „інтересѣ государства немедленно была ликвидырована школьная политика на Подк. Руси" — тобто, як каже автор (М. Василенко), политика „украинизма".

До метод поборювання української мови і культури зрештою треба віднести також виразний нахил преси т. зв. руского напряму до інформацій політичних часописів щодо „компрометуючих" на її погляд писань в справі української мови, при чому не бракує тут власної творчости й фантазій. Досить на цьому місці згадати хоч би ті виступи проти „Просвіти" та її культурно-просвітньої праці на сторінках „Русского Вѣстника", за які засудили були А. Бродія 15. IX. 1936. р. на 8 днів вязниці та на грошову кару 500 кч.

Всі протиукраїнські виступи т. зв. руского напряму на сторінках своєї преси, виступи, що переважно вязалися з поборюванням української мови як основи культурного розвитку карпатсько-української людности, ставили такі твердження:

1. Українського народу нема. Існує український рух як продукт української політичної партії.

2. Підклад українського руху — несловянський і хоче розбити словянську єдність. Твердження, що його особливо підкреслювали „Русскій Вѣстник" А. Бродія, „Карпаторус. Голос", а потім — „Наш Путь" С. Фенціка, „Карпаторусское Слово" та ін.

3. Українська ідея це витвір німецького походження і її підтримують німці. У цьому твердженні спеціялізувалися головно „Русская Земля" та „Русский Народный Голос", а за ними і згадані часописи Фенціка і Бродія. Так напр. в звязку з відозвою про видавання щоденника українською мовою „Рус. Нар. Газета", Жидовського, а за нею „Рус. Народний Голос" писали:

„По нашему мненію возваніе к жертвователям простой гумбут для простачков. Фактически деньги уже имѣются, как имѣется и идеология, которую тот дневник будет пропагандировать"... і далі твердили, що та ідеольоґія — польсько-німецька!

4. Характер українського руху і його преси — комуністичний та совітофільський. Так напр. самий український правопис окремі часописи кваліфікували як правопис совітський.

„К стати — пише напр. 30. липня 1938. р. „Руский Народный Голос" — недавно мы послали в „Нову Свободу" опроверженіе, которіе в газетѣ появилось не на нашем традиціонном правописаніи, но в передѣлкѣ на совѣтскую транскрипцію. Мы по этому поводу подали дѣло в суд".

5. Фінансову допомогу українському рухові, мовляв, давало жідівство.

6. Українська мова, це засіб до політичної іреденти супроти Чехословаччини. Речниками цього твердження була вся преса т. зв. русского напряму (як і вся російська преса закордоном). А серед неї чи не найвиразніші — „Наш Путь” Ст. Фенціка та „Руский Вѣстник” А. Бродія. Не менш виразним представником того твердження був також згадуваний вже М. Василенко в „Карпаторусскому Слові”.

Годі детальніше спинятися на тих твердженнях. У них кожній культурній людині знайомий той демаґоґічно-безоглядний, цинічний аґітаційний спосіб, яким свого часу користувалися московські чинники і на українських землях під Росією. Констатуємо тільки, що його занесли і на карпатські землі.

Які ж фактично наслідки приносив такий спосіб для його авторів, чи дійсно осягав мету серед широких мас населення Карпатської України. Відповідь находимо на сторінках тієї ж преси т. зв. руского напряму. Переконуючись в безсилості всіх згаданих способів поборювання українського культурного руху та української мови супроти пробудження національної свідомости, дехто з представників тієї преси починав думати над зміною тактики. Найхарактеристичніший в тому напрямі був виступ п. І. Жидовського в „Русскім Народнім Голосі”. Поставивши питання: „Что важнѣе — рускій духом или языком?” — І. Жидовський дає першенство першому та радить змінити мовну тактику, саме заступити руску (російську) літературну мову народніми говорами, і то в їх чистій формі. Тим, на думку автора, пощастить вибити зброю з рук українців і зробити нешкідливим український рух для руских духом. Зворушлива згода у методах національної політики із старшим братом — совєтською Московщиною.

Думку цю підтримав д-р Баран в журналі „Бразда”, де доходить він до висновку, що руска (російська) граматика, якщо б була приспособлена до „місцевого діялєкту”, могла б прислужитися „уникненню шкідливих мовних суперечок”.

Свій погляд почав І. Жидовський переводити в життя і на сторінках свого часопису вряди-годи вставляв до російських речень деякі українські слова, або кінцівки. Але цього було замало. Незабаром по шкільному плєбісциті розпочав він дивовижну аґітацію, щоб учителі вчили дітей читати російські книги за місцевою вимовою. Звідсіль походить оте „провокативное произношение”, що його він добачив у випадках, коли учителі шкіл в селах, що під час плебісциту висловилися за навчанням рускою (російською) мовою, почали сумлінно виконувати наказ і вчили дітей літературною російською мовою. Проти такого „провокативного произношения” виступив — „Руский Народный Голос” в статті п. заг. „До колѣ еще?..”. Там автор накидається на українських учителів, що учать дітей по-русски (російськи) там, де заявились за граматикою Сабова-Григориїва, отже за граматикою русскої (російської) мови. В статті дослівно читаємо:

„Тоже злоупотребляют украинскіе учителя и произношеніем русских слов по какому то перекрученому диалекту, увѣряя дѣтей, что „господин” читается как „ґаспадин”, „вода”, как „вада”, „лѣс” как „лєс” і пр.” Автор домагається дисциплінарки й інших найради-

кальніших засобів проти таких, як автор кваліфікує, „украинских гайдамаков". (Р. Нар. Голос", 23. І. 1938).

Прочитавши ті рядки, знову питаєш, що це? — незнання російської (русской) мови, цілковита недостача орієнтації, безграмотність, чи свідома неправда, свідоме введення в блуд народу для політичної мети? Тяжко припустити перше, тому лишається друге — політична гра на мовнім ґрунті. А коли так, то в чиїх інтересах і за чиїм наказом?

Ці ж питання, і зокрема останнє, стають перед читачем преси, що виступила з теорією самостійної карпаторуской мови. Її представником став часопис „Недѣля", який почав виходити в Ужгороді за підпорою єпископа Стойки.

Загальне становище того часопису до української мови й культури на загал можна схарактеризувати стародавньою вимогою, що про неї читаємо у Св. Письмі: „Розпни, розпни його!".

У національно-культурній площині визначив себе цей часопис твердженням, що „Історія загнала русинов до такого культурного волненія, еволюційна сила котрого, витворила из сего народа особисту индивидуалиту, содержаючу в собѣ всѣ потребности исторично-правних и культурних условій, даючих право дефиновати, что являєся національною одиницею".

Створивши теорію про окремішність „карпаторуського" народу як самостійної нації — „національної одиниці", зачала „Недѣля", пропаґувати самостійність, окремішність карпатської культури й мови.

Це своє становище виводить „Недѣля" від волі і почуття, рішуче відкидаючи ролю розуму і його продукту — науки, і заявляючи: „Лишаймо ми всю балачку про академії наук, про фільольоґію і про інші хитрості...".

Відірваний від народнього життя, байдужий і, відкинувши науку, позбавлений змоги пізнати свій народ за поміччю наукових студій, став цей часопис нічим іншим, як сліпим знаряддям в руках тих, для кого хаос в культурному житті народу потрібний в суто політичних, чужонаціональних, ба навіть чужодержавних інтересах. Метода divide et impera (діли і володій) має якнайліпше тут застосовання і займає на сторінках часопису своє почесне місце.

Звідсіль плекання на тих же сторінках, неприхильности до розвитку національної культури, ізоляція від неї свого народу, безоглядне, неперебірчиве в засобах поборювання всього українського за виробленим і вказаним кимсь шабльоном.

Розгорнемо ці сторінки. Хаос в мові і поняттях. Суперечність, відсутність льоґічного думання, повна дезорієнтація в розумінні того чи іншого суспільного явища, мовна анархія і безграмотність — все це те, що приносить читачеві кожне число цього часопису. Мовний хаос і анархія. Це те, що свого часу так влучно схопив сатиричний журнал „Сова" (1932) в одному з підписів до своїх образків, що так звучав: „Нашу редакційну матерію додаваюці политики", що мало б означати: — „політики, що постачають нашій редакції матеріял". Минуло з того часу 15 рр.*). Перед нами часопис

*) Ця стаття писана ще 1938. р.

„Недѣля". Відсутність будь-якої школи. Збір різноманітних, суперечних і абсурдних тверджень та понять. Плутанина і нерозуміння термінів („рефлектувати" замість „реаґувати", „моч" замість ,міць", на одній і тій же сторінці: „живот", „жизнь", „життя" і безліч подібного). Зрештою все це підбите мадярською складнею і чисто мадярським духом подивугідного мовного витвору; зразком того можуть бути хоч би такі китиці:

„Найлѣпше болыть, что ми видаєме газету", або — „Сколько раз была обвиньована и катол. церков в ретроградствѣ, вэадничествѣ, в спиненю поступа людства", або ще — „...что бы не дай Боже члени неиспорчилися християнським духом"... і т. ін.

Перечитуючи все це разом із безоглядними виступами часопису проти українського культурного руху, проти української літературної мови, з пропаґандою ізоляції народу від українського культурного життя, мимохіть насувається болюче питання: кому все це потрібне і нащо? Певне, що комусь це було потрібне, тільки не місцевому народові, не українському люду Карпатщини.

Становище чеської преси в мовній політиці у Карпатській Україні впродовж вісімнадцятьох років найліпше можна було бачити на сторінках часописів трьох політичних течій.

За першу з них можна вважати соціял-демократичну з її офіційним органом в чеській мові п. н. „Hlas Vychodu" в Ужгороді. Своє становище цей орґан ґрунтував на „фактичному стані і науковій теорії, що словянський народ Підкарпатської Руси це частина малоруського племени. Такий погляд зазначив згаданий часопис в 1932. р. як підставу свого попереднього твердження (ч. 20. та 43. з 1931. р.), а саме, що „про великоруський культурний напрям на Підкарпатській Русі сьогодні зайве говорити".

Вказуючи на напрямок, що намагався витворити спеціяльну місцеву мову (його представником була „Недѣля"), часопис той зазначував: „...витворення нового народу в Европі, що налічує пів мільйона бідного гірського населення, українців своїм походженням, було б само собою денаціоналізацією". Висновок: на Закарпатті, в її національно-культурному житті і розвитку має право єдино мова народу, отже мова українська.

Проти цього виразного і ясного погляду стояв не менш виразний і не менш ясний протилежний погляд, а за його речників можна вважати „Karpatsku Rus" (перед тим „Užhorodské Noviny"), орґан чеських народніх-демократів (Крамарржж) та „Podkarpatské Hlasy", що на своїх сторінках відбивали думку чеських аґрарників (республікансько-земледільська партія).

Так наприклад „Карпатська Русь" вже в 1921. р. зазначила своє становище, сформулувавши його такими словами: „Нема українського народу й української мови".

В другому місці цей орґан, рецензуючи книжку Коржинського про український рух, спинившись на українській мові, додає: „Йде тут про насильство над народом і злочин перед історією... галицький діялєкт, штучно попсутий, назвали українською мовою...".

Виразніше формулували своє покликання „Подкарпатські Гляси". Не визнаючи т. зв. руского напряму і його прав існувати у Карпатській Україні, орґан той ствержував, що руска (російська)

мова, яку пропаґує той напрям, місцевому люду незрозуміла — „ruština". — пише — в ч. 31. за 1926. р. — якої тут ніхто не розуміє". Одночасно розглядає, як нібито сторонній, немов би занесений у Підкарпатську Україну чинник і мову українську. „Аж до минулого року" — пише в ч. 101. за той же рік — „ми на Підкарп. Русі жадних тубільних українців не мали".

На місцеве населення задивляється він як на масу, що найбільш надається до асиміляції. Не минаючи „демократичних" засад, формулує своє становище такими словами: „Зробім відважно ефемерній баньці української культури на Підкарпатській Русі кінець, а побачимо, що Підкарпатська Русь прихилиться до чеської культури".

Цікаве становище займав третій напрям чеської преси зо своїм колись поширеним у Карпатській Україні органом „A — Z".

Суперечності, мінливість і несталість погляду, тверджень, що інколи доходили до гумористичних курйозних фактів, з яких треба було б щиро посміятись, якщо б не було так сумно і соромно — це прикмети того напряму.

Як і попередній часопис („Подкарп. Гляси"), „А—Зет" покликувався в першу чергу на демократичні засади, заявляючи, що саме на них будує свій погляд на мовне питання Карпатської України. Не вагався покликуватись на авторитет Т. Ґ. Масарика, а його погляд передає такими словами: „При культурно-освітній праці треба виходити, як від підстави, від мови простолюддя".

Кого розумів Масарик під тим народом та про яку мову він говорив, видно з його слів, що їх знаходимо на сторінках його праці „Світова революція".

„Щодо мови, — пише він — то я похваляв введення малоросійської мови до шкіл та урядів... З педаґоґічних мотивів уживання тієї говірки уважаю за відповідніше".

Рахуючись з існуванням в частині інтеліґенції Карпатської України так зв. руского напряму, Т. Ґ. Масарик признавав йому право вживати руської (великоруської, російської) літературної мови але не інакше, як в порядку з меншинного права, нарівні з іншими меншинами, замешкалими у Карпатській Україні.

„Щодо русофільського напрямку, — пише він у згаданій праці — що признається до великоросійщини, то я не бачив причин, щоб йому, як меншості, подібно, як і іншим меншостям, перешкоджати культурно розвиватися".

Що за основну масу населення Карпатської України Т. Ґ. Масарик вважав населення українське зо всіма його правами, вказує факт, що українське населення у Словаччині він, в тій же самій праці, кваліфікує вже як меншість з відповідними меншинними правами. У випадках, коли він говорить про український (малоруський) народ Карпат. України, цього нема.

Спираючись на авторитет Т. Масарика, цитуючи і покликуючись на його думки, „А — З" не помічав виразної розбіжности між його і своїм становищем, що утотожнювало меншинні права з правами корінного краєвого населення. Звідсіль орієнтація цього часопису на мовні напрями замісць орієнтації на мову самого автохтонного населення Карпатської України. Орієнтація, що прова-

дила до свідомого дроблення єдиного народу з погляду національно-культурного.

По т. зв. рускім напрямі (великорущині, напрямі російської мови) зявився другий мовний напрям, що був під протекторатом єп. Стойки. І „А—З" признавав яс ність та со лід ність його арґументації, ба навіть р а ц і ю. Можна було сподіватися, що „А—З" у своїй непослідовності признає рації за третім, а далі за четвертим і т. д. напрямками, якщо такі зявлятимуться і висувати стануть так само свої права. А що поява таких напрямів не була виключена, можна було бачити не тільки із сторінок деяких часописів, подібних „Русскому Нар. Голосу", але й у факті народження деяких орґанів за проводом політичних астрольоґів, подібних В. Данишеку, з виразною метою, що проявилась на сторінках його „Русина".

Розбіжність і суперечність „А—З" між словом і його ділом виявлялася і в постійному підкреслюванні своєї льояльности та обєктивности щодо мови у Карпатській Україні. Покликується він в таких випадках на те, що, мовляв, „вирішення палких мовних спорів на Підкарпатській Русі забезпечене майбутньому краєвому автономному соймові", а тому „підкреслюємо — пише він в другому місці — що не маємо наміру ніяким способом брати участи в боротьбі, і не хочемо теж сприяти жадній партії. Тримаємося погляду, що та боротьба — чисто внутрішня справа русинів, що наш обовязок — задержати повну невтральність" (1937, ч. 149).

Коли ж і звертав на своїх сторінках увагу на справу мови, то, мовляв, тільки з лояльного журналістичного обовязку.

Як виглядала ця льояльність, невтральність та обєктивність інформацій з журналістичного обовязку, можуть свідчити хоч би такі рядки його тверджень: „Одначе підкарпатсько-руське громадянство довгі літа було під надто однобічним впливом української (малоруської) орієнтації, а міністерство освіти послідовно затверджувало для Підкарп. Руси тільки українські підручники"...

Зрозуміла стає після цього радість того часопису, коли він з полегшою пише, що зрештою „Минула вже доба національного гнету. В цих днях настала нова епоха розвитку підкарпатських русинів. Міністерство освіти дозволило вживати теж руских (російських) підручників..., над Підкарпатською Руссю засяло ясне сонце свободи".

А тим часом виринає питання, наскільки „А—З" розумів мови, про які брався з усім авторитетом писати та інформувати своїх читачів і чи орієнтувався взагалі в справі мови у Карпатській Україні. Відповідь знаходимо на його ж сторінках в інформаціях, що їх „з журналістичного обовязку" подавав він своїм читачам. Найяскавіша з них була може стаття про підручник „Жива мова" (ч. 31. за 1937. р.).

„Жива мова" це підручник, що його склав фаховий учитель Ф. Агій в українській мові і фонетичним правописом. Чистота української мови, почуття любови до неї і гордости з неї як рідної мови — так можна було б окреслити головну ознаку цієї книжки, не кажучи вже про її педаґоґічні цінноці.

Інформуючи своїх читачів про цю саме книжку, „А—З" з усім своїм авторитетом пише: „Підручник написаний великоруським правописом і термінольоґією".

Чи треба говорити про дійсну вартість подібних інформацій, про їх поважність, а тим самим і про позагу самого часопису? Факт промовляє сам за себе. Особливо ж, коли до нього додати ще питомий цьому орґанові спосіб підбору тих інформацій де, як правило, дійсність приневолена уступати перед різного роду фантазіями.

Мабуть рідко коли можна зустріти таку зворушливу єдність у здійснюванні „журналістичного обовязку" в щойно підкреслений нами спосіб, як це було між згаданим часописом і мадярською пресою. Особливо, коли йшло про мову населення Карпатщини.

Маємо на увазі мадярську пресу місцеву, як також Словаччини та Праги, що давала на своїх сторінках мовній справі не останнє місце.

З преси, що виходила у Карпатській Україні, заслугують на увагу в першій черзі „Uj Közlöny" в Ужгороді, „Karpati Mag. Hirlap" та „Keleti Ujsag".

Перший з них займав становище безоглядного пропаґатора і захисника т. зв. руского напрямку, гостро виступав і поборював всякий прояв українського культурного життя та намагався робити фільолоґічні екскурси в мовних питаннях.

Провідник, ідеольоґ і редактор того органу — Гандельсман, що для своєї акції змінив імя на Гаваш і під ним виступав. Свою акцію Гандельсман вважав за почесну місію і велику заслугу, як це він підкреслив з нагоди ювілею свого орґану.

Чи треба говорити про способи, про методи цього орґану? Вони докладно опрацьовані за вказівками заінтересованих чинників, які культурний розвиток українського люду Карпатщини вважали за ворожий для їх політичних плянів. Були це способи, що нічого спільного не можуть мати з „журналістичною етикою", а інколи і просто з людською гідностю.

Побіч з цим часописом, поширеним головно серед жидів та русинів з напрямку „Недѣлі", гостро вороже виступав проти українського національно-культурного відродження другий часопис — „Карпаті Маґ. Гірляп". Це гідний спадкоємець колишнього „Гатаршилі Уйсаґ", який по перевороті отверто заявив, що його кола і надалі будуть поборювати „прилучення Підкарпатської Руси — до руської »г у н і«".

Не менш природним ворогом української мови й культури був тижневик „Келєті Уйсаґ", за редакцією Балінка, що його влучно характеризувала чеська „Нова Свобода" такими словами: „Остоя державнотворчої мадярської політики".

Пропаґуючи російську культуру і мову на Карпатщині, ці орґани, що в них працювала ціла армія жидів-журналістів, вважали себе за покликаних і за авторитетних розвязувати т. зв. „мовний вузол".

Таке становище займали й інші мадярські орґани, що виходили поза Карпат. Україною. Маємо на увазі в першу чергу щоденник „Маґ. Уйсаґ", що виразно орієнтувався на підтримку т. зв.

руского напряму. Трохи йнакше задивлявся щоденник „Кассай Уйсаґ" у Кошицях, який нібито хотів бути невтральним, поміщуючи мовні статті як із руским напрямом, так і статті, що боронили українську мову й культуру.

Врешті офіціоз мадярських партій у Празі „Праґай Маґ. Гірляп". В мовних справах часопис цей відзивався щоправда не так часто, але з виглядом наукового підходу. Одначе цей науковий підхід, як звичайно, протиставився природним українським національно-культурним прямуванням місцевого народу і йшов в злагоді з подібними підходами інших мадярських орґанів, що за всяку ціну ті прямування поборювали. (Докінчення буде).

ХРОНІКА

Дзвони 1939 (5-6)

ВИСТАВА ВОЛОДИМИРА ЛАСОВСЬКОГО

Вистава обіймає праці від 1933—1939. р., отже за шість років. В інтродукції катальоґу названа вона ретроспективною. Але шість років творчости на ретроспекцію таки трохи за мало, коли зважимо, що великі малярі, як напр. Ляйбль, працювали над однією невеликою картиною „Селянки в церкві" три повні роки по кілька годин денно.

Вистава складається з більшої кількости портретів, краєвидів та з кількох рисунків-ескізів. Пригляньмося хронольоґічному розвоєві праць, бо в нім найдемо найскорше критерії оцінки.

Гуцулки та монастирецький пейзаж — перші мотивом, другий сочистістю кольориту вказують на далекий відгук школи Новаківського. Але нитки, що вяжуть Ласовського з великою спадщиною його вчителя, дуже а дуже тоненькі.

Від гуцуликів та монастирецького краєвиду до рисунків 5—8, які занотовані як праці з кляси Ф. Лєже, є великий скок. Як в першім, так і в другім випадку звязь зо школою дуже слабенька. Якраз ті рисунки (сохавані соромливо в другій кімнаті) це найслабше з цілої виставки. В рисунках немає того суверенного панування над обєктами та майже механічної прецизности, якою визначається школа Лєже зо своїм „élément mecanique", цебто з антиіндивідуалістичним технічним колєктивізмом.

Дальший скок це портрети та краєвиди з 1935—1939. р. З абстракцій та конструктивізму входимо знову в інший світ. В жіночих портретах помітні тут і там впливи французького імпресіонізму та неоімпресіонізму (портрет П. С. Л., Ч. 27, портрет Пані в боа, Ч. 38, портрет П. Л. К., Ч. 18, та пані в фотелю, Ч. 14). В краєвидах частинно кубістичних виринають тут і там відгуки сюрреалістів як Кандінського, Влямінка, Дельоная.

Остання фаза (1938—1939) знову зміняється. Особливо помітні ці зміни на портретах о. К. (Ч. 23) та на портреті Б. І. Антонича. Краски приглушені (брунатнаві), форми ціпкіші. Між тим є і портрети реалістичні, як цей о. К. (Ч. 12) з 1936 р.

З цього бачимо, як мало одноцільна „ретроспекція” праць п. Ласовського за час шістьох років. Стиль міняється чи не що року. Це все робить враження шукання та намацування шляхів. Але й шукання нових шляхів само по собі може свідчити про індивідуальність мистця під умовиною, що воно випливає з нутра, з орґанічного росту. В працях Ласовського це шукання має здебільша характер імпульсів іззовні і тому немає в ньому тієї одноцілости, якою відзначається скристалізована індивідуальність, що росте з глибоко засвоєних основ якоїсь означеної школи і орґанічного довкілля. Еґзотичні квітки тим різняться від врослих в землю краєвих ростин, що, перенесені з тепличної атмосфери, дуже скоро нидіють. Дуже подібне до тих еґзотичних квітів — інтернаціональне мистецтво, перещеплене на наш ґрунт, де через зовсім відмінні умовини воно, без глибокої реасиміляції, під подихом власної традиції, таки не може вкорінитись. А еклектизм ніяк не може бути мірилом дійсно орґанічного розвою мистецтва даного народу.

Вертаємось іще до портретів. Разить стереотипність портретованих облич. Повторюється в них та сама цинічна усмішка, у жінок грубі, змислові, але безвиразні уста. Портрети великого формату відзначаються якимсь претенсіональним гордим патосом, який напр. дуже не до „лиця” портретованій духовій особі о. К. Безвиразність та відсутність внутрішнього одуховлення пробивається також в портреті Б. І. Антонича. Замашисті поли плаща і космічний краєвид ніяк не заступають недостачі одуховленого внутрішнього життя. Бо поза і патос це зовнішні акциденси — а периферично душевних проблєм ніяк не можна розвинути в малярстві. Студії над старими клясиками малярства, як напр. Рембрандом, могли б дати матеріял для пізнання глибини проблєм, розвязуваних не з периферії, а з нутра, з безодні проявів людської душі...

Найліпші є прості безпретенсіональні портрети в роді малого портрету о. К. (Ч. 12) та портрет дівчини в каптурі. Тут маляр не переступає границь своїх можливостей, тут є „собою”.

Один з критиків (Діло з дня 25. травня 1939.) зробив п. Ласовському кривду, бо заявив, що маляр, „щоб рятувати свою індивідуальність від заглади, мусів остаточно „зрадити” свого учителя О. Новаківського”. Чи через „зраду” своїх учителів рятується свою мистецьку індивідуальність від заглади, це очевидно велике питання, питання, яке має свою мистецьку, ну і — свою етичну сторінку.

Зрештою, стара добра пословиця каже: l'art ne s'improvise pas.

Львів, 25. травня 1939. р.

В. Залозецький.

РЕЦЕНЗІЇ

Юрій Липа: ВІРУЮ, вибрані вірші. Львів 1938. Стор. 68, 8⁰. Вид. Бібліотека „Дзвонів' ч. 20.

У всіх своїх творах, в історіософічних, в літературософічних, в оповіданнях, Юрій Липа передовсім мислитель — мислитель талановитий, буйний, повний життя, конструктивний, чуткий на вищі морально-релігійні, життєві вартості, український патріот, славословець української нації. Такий самий Юрій Липа і в своїх віршах. Він менше зважає на декораційний бік поезії, бо любується в динаміці думок. Тому деякі його вірші ви-

ходять як сухі моралізаторські повчення; інші як віршоване фільософування; інші як ідеольоґічна пропаґанда; інші як молитовні оди; але є й вірші з поетичною плястикою та метричною елеґанцією. Під чисто поетичним поглядом збірка віршів Ю. Липи складається з дуже нерівнорядних позицій. Але з кожного вірша промолвяє до нас **потужна й промінна душа, з великим горизонтом і з великою ґамою почувань.** Саме тому ту збірку віршів Ю. Липи нагородило літературне жюрі Католицького Союзу за 1938 р.

Зразок моралізаторського вірша:

Просто дивитись важко усьому, що — довкола,
Все, що є рідне, то — рідне; вороже — ворожим зостане,
Йди без ваґань і без схибу, і вдар там, де треба,
А ще частіш — пожалій, відвернись і не думай,
Часто людина змаліє і варта поправи,
Шкода на неї часу, ти будь тим, чим належить.
То найважніше: **ти будь і дивись простовіч.**

Протилежність до таких „віршів“ творять легкі, ґраціозмі, короткі вірші під збірним наголовком **„Світлість“** (числом 23).

Зразок:

Гляну рано нині:
Наші гори сині
Поскидали киптарі,
І шумить гора горі:
Свято в полонині!
І т. д.

Але Юрій Липа вміє вбрати в елеґантний вірш і найглибші думки.

Зразок:

В покорі просять покоління:
— Зійди до нас і освіти,
Як зрозуміть Твої веління,
Як покоряти їм світи?
І т. д.

З віршів до Бога найсильніший той, що зачинається:

Пребудь в мені! Все ближче ночі тінь
І тьма — густіша. Боже, в далечінь
Відходять блага й сили помічні —
Безпомічному поможи мені!

Як у своїх оповіданнях, так і в віршах автор уміє незвичайно сильно виражати людські характери. Під тим поглядом визначається вірш „Селяни“, що зачинається:

Село, село... З піснею і прокльонами
І тяжкоплинним ревом волів;
Ніякими законами, ніякими леґіонами
Ще ніхто села не подолів.
Вони вірять твердо, як погани,
У Владу, що є престол і слава,
Лють пожеж, напади татарів,
Справедливість, що карає кріваво,
І тяжкі градові хмари.

Кінець того вірша:

Коли ж надійде день Страшного Суду,
І велику огняну стіну утворять херувими,
І архангели, трублячи в труби,
Встануть селяни, як тучі, і заповнять рівнини,
І промовлять кожен із дивним спокоєм:
— Господи, був я і злодієм, і героєм,
Я ж бо ріжним голосом внемлю,
Але дав Ти мені, Боже, землю,

То ж не пустив я нікого,
І не віддав нікому
Аж до блиску і грому
Страшного Суду Твойого!

„Вірую“ Юрія Липи робить на мене враження гірського краю з урвищами, камінними скалами, з поломаним камінням, що денеде по чудернацьки уложене, з могутніми самітними ялицями, з корчиками барвистих квітів, — але повітря, повітря тут чудове! **о. Г. Костельник.**

Евген Маланюк: ПЕРСТЕНЬ ПОЛІКРАТА. 1939. Українська Книгоспілка, стор. 100.

Євген Маланюк має вже своє місце в сучасній українській літературі. Місце, з якого не потрапила б його зрушити навіть збірка найслабших віршів. І тому також не має для нього значення факт, що вірші останньої його збірки „Перстень Полікрата“ здебільша не дорівнюють давнішим маланюківським шедеврам. Зовнішня тематика цієї книжечки віршів, замкнених у чотирьох циклях — це море, еміґрація й чужина (з уміло вплетеними українськими історичними або сучасними мотивами), Карпати (такі характеристичні для поетів-наддніпрянців, що мали нагоду бути в Галичині: ось хоч би Коцюбинський, або Левіцька), терпкий патріотизм і змислова любов. Усе це оформлене по майстерному в „маланюківських“ строфах, але, як звичайно, здебільша не пронизане гарячим почуванням, яке влило б у кожний вірш останню краплину того еліксіру, що робить із звуків, слів і образів — поезію. Мало є в збірці таких правдивим почуванням надиханих віршів, як „Липень“; не дивниця: цей же вірш описує смерть матері поета. Мало є й таких у своїй простоті глибоко поетичних і без бомбасту патріотичних віршиків, як оцей з „Балтійської суіти“:

Естокади, підойми і — раптом
Синьожовтий прапор спалахнув!
І думки мої збилися з такту,
І безкрай чорноморський війнув.
Підпливли. Мов варязькая старість,
Був се шведський щогловець міцний.
А імя золоте — Stella maris —
Задзвеніло, як здійснені сни.

Мало навіть такою інтенсивністю відчуття продуховленої поезії, як невдало озаголовлений цикль „Вічне“, або вірш „Прага“, або третя частина „Провесни“. Зате є чимало холодної фразеольоґії, надуманих конструкцій — або віршів мало помітних. На жаль, не бракує теж прославлювання „солодкого зла“ (9) в жилах та „стогону пристрасти на ложі насолоди“ (20), не бракує й деяких легких, але тим власне небезпечних акцентів чогось нехристіянського.

Отже, на загал, крім кількох направду чудових віршів — решта в збірці помітна головно тільки своєю літературною рутиною, майстерністю. Але, на жаль, навіть з тією майстерністю щось воно не зовсім в порядку, бо ці вірші Маланюка особливо густо прикрашені мовними й ритмічними промахами, які направду не лицюють поетові з виробленим іменем. Зацитую лише дещо зкраю: якось воно недобре вживати сучасному українському поетові таких слів, як рок (5), тук (17), скудний (23), дубльве (27), пломінь (28 і послідовно), подоріж (33), вижлоби (35), перетнула (36), нурт (37), юга (46), мандрований (46), морці (50), канати (50), шереги (51), підрізає (52), вись (58), вирок (59), маяк (61), рупор (62), пломінний (62), дзиґари (69), порок (77), крочити (80), солдат (80), зардіти (96), і ін. Також не зовсім по „майстерному“ виглядають різні незручні вислови, а то й звороти, як напр.: костомара (5), ллялась кров, мов брага (28), все топтала й змітала на пустку, на Ґобі (35; ця Ґобі — тут хіба лише для риму), а сестрі сутеніла остання тямка (36), поглядають з Bäckerei-ів (54), Франція, мов кратер (63), усміх charmeur-а (75; хіба також тільки для риму, і то при вимові французького слова на московський лад, бо charmeura-

римується з покора), перекотиполем стає середовище сил (91), розчинитись єством в сім сенсі (74) і ін. Окрема річ — це промахи в ділянці наголосу: Пантеле́ймон (11), зна́ки (11), на захо́ді (31), під маятни́ком дзи́ґарів (69), летаргі́я (97), верховина́ (40) і інш. Все це мабуть ради ритму, але в тому й біда, що і в ритмічному огляді ця книжка має дуже слабі місця; окремі рядки часто виломлюються зо схеми ритму, і то таким способом, що інколи таки годі тут думати про свідомий аритмічний „ефект".

Та все таки — Євген Маланюк — великий поет, коли потрапить написати напр. такі рядки, повні якогось невимовного чару:

Досі сниться метелиця маю,
Завірюха херсонських вишень.
Золоті її очі впивають
Степовий необмежений день,
Що зростає у небо, у вічність...
Плине вітер крізь села, сади,
Золоті її очі й ритмічні
Сині хвилі річної води.
— — — — — — — — —
В прибережне нагріте каміння
Бється з плюскотом зимна вода,
Незабутньо-співуча і синя,
Несмертельна й повік молода.
І на тлі її — тіло дівоче,
Заціловане сонцем... Верни!
Поверни золоті її очі,
Сині хвилі і вітер весни.

При всій небезпечній відважності поетичного образу — збережена все таки свіжа чистота. Змисли продестильовані леготом поезії. А це хіба один із найчарівніших осягів поетичного слова.

Ось такі перлини п о е з і ї, порозкидані серед маси в і р ш і в, і є причиною, що Маланюка не потрапила б уже й найгірша збірка зрушити з українського Парнасу. **М. Гнатишак.**

О. Лятуринська: ГУСЛА. Поезії. Вид. „Дністрові Пороги". Прага, 1939, 16⁰, 56.

Своєрідна поезія. Не руху, не звукового потоку, що відразу захоплює, вбивається в память і приймається. Відразу вчарує цілість. Не знати ще, в чім властиво краса; але вона манить вертатись, вдивлятись, вдумуватись. Тоді вияснюється — манить передовсім рисунок, фрески української стихії. Рисунок твердий і продуманий. Уваги не розпорошують деталі. Кожен образ виходить з перспективи української давнини, перетворюється в образ сучасности і проходить у майбутнє. Бо має в собі елементи довговічного національного духа.

Лятуринська не деталізує. Находить відразу сутнє, таємний зміст, ідею. Отже виконує завдання мистця — виявити, розкрити ту суть. Ніякої розпливчатости в кваліфікації речей чи явищ, немає нагромадження описів, її образи говорять самі за себе.

Ось муж-воїн:

Вдаряє в грудях мідь о мідь,
перетинаються ножі
— — — — — — — —
На кремінь-оливо руки.
На лезо-ока гострота.
Пруги чола, як знак різкі.
На попіл спалені уста.

Воїн під стягом, з мечем Архангела Михайла, під опікою національного патрона борців святого Юрія. З постатей твердих і сірих складається рать, щоб йти до бою „за землю Руськую, за рани Ігореві". А над тією

раттю „...хилить свій хитон Пречиста“. Коротка молитва борців: „Молимось просимо: поможи на ворога, Мати Божа, Мати Руського краю“. Воїн йде з незломним вирішенням загинути або перемогти. Нести свій стяг високо вимагає честь воїна, бо з нього спитає святий Юрій: — „Що мав ти над життя дорожче? Що на землі досяг?“ Треба так жити, щоб можна було відповісти: — „Я воїн був Побідоносче, доніс свій золот-стяг“.

Постать української матері, віками приреченої жертвувати найдорожчим. Їх не вдержати — синів. Мати це знає і покірна своїй долі: „Я вигладжу турбот сліди, ідуть друзі — ти іди“. Клясичний образ матері, що хилиться в ночі над сином — „і не надивиться, либонь, на вроду сина парубочу, і не натішиться до схочу“. А вранці — „не соколи вилітали, по соколячі ячали — виїзджали юнаки, натягали луки“. Матері лишається „...припасти до стремен з словами ніжними, як лен“. Стояти при битому шляху і дивитись у слід. „Шлях закурений хрестила, відірвать очей не сила від сліду копит дзвінких“... Прийдуть довгі безсонні ночі вщерть налиті тугою чекання:

Давно затерся слід копит.
Давно вже коні продудніли.
А далечей очам не спить,
не дохилити сліз дозрілих.

Осталося одно тільки останнє несміливе жадання „Як би хоч здалеку узріть! Як би прийшла щаслива мить... Пішли, пішли і... не вернули“. Матері лишається молитись і кожній жінці за синів, братів, наречених.

...схилились сестри і вдовиці
і матері і нареченні
і капав віск із восковиці
за тих, що впали безіменні.

Молитись за всіх. Та й молитва не все дає втіху, не все можна молитись. Доля українського народу така безмежно страдницька. Не раз молитва завмирає на вустах від мислі про незмірність горя, про безліч жертв. „І мариться мов сліз криниця, мов Божі муки й Божа кров“.

І скільки б їх не було тих жертв, все підуть нові, бо мета така висока, що для неї

І батько відречеться сина,
І брат піде на брата.
О, люблена! О ти, Єдина,
В багряно-княжих шатах!
  Душі свята гординь Гордине.
  Ти понад дім і матір.
  Тобі офіри голубині
  Творити і вклякати.

Україна являється у двох образах. Один грізний — Діва з мечем, що прагне крівавих жертв. Другий — казкова царівна.

Знаю казку, казку дивну
Про далекую царівну,
Що сумує ніч і день.

Марне вяне царівна в полоні. Жде, не діждеться визволення. Тужно злітає з її вуст — „Та ж коли?“ Тихо кругом.

Спить сторожа безтурботна,
білять наймички полотна.
Чи страшний Семиголов,
чи схолола в жилах кров,
чи на меч забракло криці,
чи помер у світі лицар?

Обидві ці постаті запалюють юнацьке серце.

Ще цикль поезій, з якого дивиться сумірний образ української дівчини. Серце дівоче, що його провесну затьмарила тінь лютих, крівавих часів боротьби. Серце облишене в полоні самоти. Чудові, тихі настрої че-

кання, сподівань, відчувань ніжних, як квіти. Ось образ дівчини, що жде милого, прибирає свою хатину.

Встелю килимом ослін.
Відібється відо стін
Зелень, жовть і червінь,
ніби весен первінь.

Готує що найкращого частувати дорогого гостя „...мед липневий злотих пчіл, грона винограду заповідних садів“. Вийде назустріч свому щастю — „як поїде милий, квіт розкину білий. Якщо ні, то зочу хоч його слідочок“.

Від символіки деталів віє українським духом, як і всюди в поезіях Лятуринської. Тільки українська дівчина може бути такою і ніяка інша. Ось сорочку милому готує:

Леном синьо в полі цвіла,
Сонцем полотніла.
Полоскала бистра річка
корункові грона
весело вплела волічка
синя і червона.

У дівочому саду розцвіла троянда „...а кому? — сказать боюсь, щоби зле хтось на зарік“... Сумна доля дівоча. Ждати, виглядатти. „Серце дівчини засмучене. Доля з щастям не заручені“. „Щастя згублені ключі“ і не скаже лукава доля, де шукати їх —

Посміхнеться оком доля;
довгі, довгі луки, поля
і темніше ночі гай,
Як згубила то й шукай!

Та не найти, бо „Десь весни літо. В мене осінь“. Хтось бродить попід вікнами і в шелесті осіннього листя чути сумний шепіт: „Дивися, як зівяв твій квіт!“ Життя підносить келих повний гіркоти —

Випю до краплини,
похилюсь по вітру.
Сліз гірких повинних
рукавом не витру.

Такі образи і настрої в поезіях Лятуринської. Три розділи збірки, три основні ґрупи згаданих образів — воїн, мати, дівчина обєднані українською ідеєю. З тієї ідеї вони зроджуються і виростають до величних розмірів, а тому носять виключні риси української історичної традиції. Можуть належати тільки українському народові, як своїм духовим змістом, так і інтерпретацією ознак зовнішнього характеру. Позбавлені зайвих цятокприкрас, встають вони в усій красі простоти, сили і правдивости. Кожному українському серцю мусить бути дорога ця книжечка, бо в ній все таке наше, рідне, бо в ній кожний з нас і всі ми разом.

Олександра Чернова.

Від Редакції. До цієї цікавої рецензії докинемо одну маленьку увагу. Подекуди зустрічаємо в поезіях Лятуринської кілька акцесоріїв сучасного націоналістичного божка, незгідних з католицькими засадами. Ось напр. (стор. 6) захоплення ненавистю, то знов бажання пімсти (стор. 39) і под. Ми розуміємо — особливо в сучасному моменті — почування українки, що їх вислід — оті вислови. Та проте не кожне зроджене почування заслугує на розповсюднення й похвалу. Але кілька тих малих моральних недотягнень в поезіях Лятуринської не такої ваги і кількости (два-три моменти), щоб „Гуслам“ робити більші закиди. Це — скоріш дань добі, що „хижа й люта — мов вовчиця“.

Антін Чекмановський: ВІКИ ПЛИВУТЬ НАД КИЄВОМ. В-во „Батьківщина“, Львів, 1938, 16°, 206 стор.

Ориґінально подумана цілість: окремі епізоди з нашої бувальщини, від нападу татар аж до сьогоднішніх часів, автор звязав, наче золотою

ниткою, містичним первнем: сльозою-перлою св. Софії, символом Божої опіки над українською землею. Кожне з восьми оповідань — це зовсім самостійна, окрема цілість, а проте читач, що читає книжку від початку, ввесь час стежить за розвитком спільної для всіх оповідань фабули — за історією чарівної перлини.

Сльоза-перлина — насамперед в руках Івана Халамидника, що при її допомозі розбиває він татарське військо, — потім зрадою здобуває її татарський Лицар Червоний. Із скарбниці Кублаї-Хана вивозить її Марко Польо, а згодом вона — в руках Дмитра Байди-Вишневецького, в намисті Раїни Могилянки, а врешті в персні Івана Ґонти, в якого грабує її (рубає пальця разом із перснем) московський старшина Колоґрівов. Він — прадід славної української патріотки Єлисавети Милорадовички, що стає свідомою спадкоємицею клейноду. Новий оборот колеса історії й перла опинюється спершу в руках героя крутянського бою, опісля в чекіста, далі в українських повстанців... Історія перли-сльози св. Софії (до речі: св. Софія виступає тут, мабуть помилково, через непорозуміння, замість Матері Божої) — не скінчена, як не скінчена й історія України. Віки пливуть над Києвом... „Прийде той час, коли перла вернеться до того храму... А буде це тоді, коли Їздець Червоний, що знову чарами опанує, втратить свої чари. Він промчить конем по зруйнованій країні. Промчить і зникне. На широких ланах, залитих огнем і кровю, встане Невідомий Велетень, що закриє собою пів світу“.

До кращих частин книжки треба зачислити оповідання „Бревіяр отця Яна“, „Крути“ й „Колхоз імени Леніна“, хоча в цьому останньому вражають деякі епізоди, зображені з надто грубим, а зайвим реалізмом. Цікавий також — ориґінальний і християнський підхід автора до такої трудної проблєми в нашій історії, як гайдамаччина.

Автор не встерігся, на жаль, „ложки дьогтю в бочці меду“: „Віра для батьківщини, а не батьківщина для віри!“ Це „модерне“ гасло, вложене в уста Ґонти, не тільки вражає як історичний анахронізм (XVIII. ст.!), але й псує гармонійну духову структуру твору як цілости.

Юар.

Ілько Борщак: ВОЙНАРОВСЬКИЙ, сестрінок гетьмана Мазепи, друг Аврори Кеніґсмарк і сибірський вязень. Львів, 1939. Видавнича кооператива „Хортиця“, 8⁰, стор. 160.

12. жовтня 1716 р. московський аґент в Гамбурзі зорґанізував з наказу Петра І. напад на Андрія Войнаровського. Схопивши, перевезли його до Москви, піддали допитові й тортурам, опісля заслали в Сибір, де він помер в Якутську на засланні. Такий — телеґрафічним стилем переповіджений — зміст книжки, інтересної, як взагалі все, що виходить з-під пера Борщака. Історія Мазепиного сестрінка змальована на широкім тлі українських і европейських відносин того часу. Борщак вміє писати, тому, як кожну іншу, так і цю книжку Борщака читається немов історичний роман.

Гамбурґ в часі північної війни був головним невтральним містом в Европі, тому там зосереджувались всі нитки міжнародньої політики. Кожна нація держала тут своїх представників, які мали за завдання орієнтувати свої уряди в біжучих справах. Крім того старі традиції вільного міста робили з Гамбурґа щось в роді передвоєнної Женеви — Гамбурґ став азилем для політичної еміґрації.

Отже не диво, що тодішня українська еліта, яка по полтавській кампанії виеміґрувала, вважала за потрібне мати в Гамбурзі свого чоловіка. Влітку 1716. р. зявився там Войнаровський, найвидатніша індивідуальність — поруч Орлика — серед тієї еліти. Талановитий, високоосвічений, лицарський, ще з часів своїх студій обзнайомлений докладно з відносинами на Заході, був Мазепин сестрінок правдивим „вельтманом“ в найкращім значенні того слова. А тому, що мав добрі звязки за кордоном, надавався найкраще на те, щоб бути речником української справи на терені европейської дипльоматії.

Посягання Петра I. по панування над Балтійським морем насторожило англійців та чимало їх непокоїло, коли він осадовився над Балтиком. В англійській Палаті Громад тоді живо дебатували на цю тему, а англійський уряд видав у тій справі навіть окрему публікацію. Англійська дипльоматія навязувала звязки з українцями, посол в Штокгольмі, льорд Картерст був в найтіснішім контакті з гетьманом Орликом, а в Гамбурзі заприязнився з Войнаровським Матесон, що щиро захопився особистим чаром індивідуальности лицарського українця. Войнаровський добре дбав про діло і використовував пригожі обставини. „Вчора, писав Матесон реляцію до свого уряду, я довго розмовляв з Войнаровським, Мазепиним сестрінком. Він змалював мені ситуацію в північній Европі та вказав на загрозу інтересів Його Величности від царя. Господар Лівонії — цар зможе незабаром контролювати цілу північну Европу, де рівновага назавжди захитається. Один із засобів ослабити царську могутність — це, на думку Войнаровського, підтримувати козацьку націю, нині знищену в своїх правах і вольностях. Англія, казав мені пан Войнаровський, знає, яке це страждання для цілої нації бути в неволі, тим більше, що козацька нація — нація вольнолюбна.

Войнаровський розвів широку дипльоматичну акцію. При цьому дуже йому помогло відновлене знайомство з його давньою приятелькою з дрезденських часів, европейською красавицею того часу, Авророю Кеніґсмарк. А відомо, яку ролю грали жінки в політиці в добі рококо. В сальоні Аврори, що замешкала тоді в Гамбурзі, збігались нитки цілої европейської політики. Ясно, що заходи Войнаровського тривожили Петра I. Тому цар рішив схопити його й наказав зреалізувати це своєму аґентові в Гамбурзі. Схоплення Войнаровського відбилося незвичайно живим відгомоном в прилюдній опінії тодішньої Европи. Воно дало привід до цілого ряду дипльоматичних демаршів, але, на жаль, брутальність і перфідність жорстокого деспота перемогла всі труднощі і Войнаровського перевезли до Петрограду на тортури. Автор дає живу картину тієї історії і відкриває, дослідивши закордонні архіви, рубок таємниці, що досі сповивала цю траґічну подію; показує, якими несамовитими сітями інтриґ і провокацій обмотав цар Петро цього шляхотного мужа, щоб знищити його благородні задуми звільнити батьківщину.

Книжку про Войнаровського повинен прочитати кожний українець не тільки, щоб пізнати мало знану досі картину рідної минувшини, але теж на те, щоб пізнати духа Москви. Москва Сталіна малощо відмінна від Москви Петра I. і Москви Івана Ґрозного, бо всі вони виростають з одного духа. Хто думав би, що схоплювати своїх противників це спеціяльність тільки Петра і Сталіна, то помилявся б. Це давня метода Москви. Войнаровський, княжна Тараканова, плян схоплення Герцена, Бакуніна й інших противників царату в XIX. в — це давно випробована зброя Москви. ГПУ в випадках Кутєпова і Міллєра тільки змодернізувало ті методи. Пізнавати духа Москви та методи її діяння це одно з найважніших завдань української духової еліти. Кожна книжка, що помагає відкрити правдиве обличчя Москви, заслугує на якнайширше поширення.

Поема Кіндрата Рилєєва про Войнаровського, москвина, що своє захоплення свободою і свободолюбною Україною переплатив смертю на шибениці, в новім гарнім перекладі Святослава Гординського, доповнює дуже гарну працю Борщака.

М. Д. Д.

В. Мартинець: ЖИДІВСЬКА ПРОБЛЄМА В УКРАЇНІ. Стор. 24, вел. 8⁰, Льондон, 1938 р.

Жидівське питання належить до найпекучіших проблєм сучасности. Воно актуальне також і серед українців. Доказ цього — невелика розміром, але повна змісту брошура В. Мартинця, що побіч інтересного заголовку має також неменш цікаве місце появи: Льондон! Досі столиця Англії, подібно як і сама Велика Британія, була і ще й тепер є чимось

в роді захисту для жидівства, переслідуваного в різних краях европейського суходолу. Тому якось дивно, що брошура українського націоналістичного публіциста, звернена проти жидів на землях, заселених українцями, появилася саме у столиці різних британських льордів жидівського роду...

Появу тієї брошури спричинила свідомість, що з огляду на велику кількість жидівського населення на землях, заселених українцями, жидівське питання прийняло тут зовсім інший характер, як у кожнім іншім краї світу. Згідно зо статистичними даними за 1931. р. число жидів серед українського населення доходило тоді до 3 мільйонів і 226.000. Такого великого відсотку жидів не має — на думку автора — ніякий інший народ. Коли ж до цього ще додати, що — як це доказує автор — жиди репрезентують на наших землях елемент політично нам ворожий, соціяльно й економічно паразитний, культурно денаціоналізаторський, морально та ідеольоґічно антидержавницький, інтернаціональний, то цілком зрозуміло, що автор цієї брошури проймається великою, може навіть, як на сьогоднішні часи, за великою журбою за дальший розвиток жидівської проблєми у нас. Розвязку цього питання бачить В. Мартинець в повній ізоляції жидів від українців під гаслом: **Хай жиди живуть для себе і тільки для себе!** У такій — на думку автора, одинокій — розвязці жидівської проблєми на наших землях міститься також і справа зукраїнщення наших міст, створення власного середнього стану, промислу і торговлі та передовсім української інтеліґентської верстви як провідної для народу. Особливо багато місця присвятив автор питанню асиміляції жидівства, щоб доказати, що така розвязка проблєми не можлива і що вона шкідлива для українців, бо замість зліквідувати жидів ожидовила б і розложила б нас впливами жидівського духа. Побіч багатьох різних інших причин автор виступає дуже гостро проти асиміляції жидів головно тому, що жиди не мають ніякого державницького змислу, і тому своїми неґативними інтернаціональними нахилами ослабили б національні і політичні прямування українців.

Дуже багато уваги присвятив автор жидівському питанню на Наддніпрянщині, де на 253.000 студентів вищих шкіл є 189.000 або 78 процент жидів. З цього приводу В. Мартинець наче бє на тривогу і висловлює здогади, що одним з головних завдань на тамошніх землях було б забезпечити український народ перед всебічною перевагою жидів. Також дуже широко обговорив автор питання аґраризації жидів взагалі, а в Україні зокрема.

Після цього всього можна сказати, що брошура В. Мартинця дуже цікава і навіть актуальна. Але при всій актуальності жидівського питання не вільно нам тепер — особливо на захід від Збруча — забувати, що тут перед нами стоять куди більші і важчі завдання, як боротьба з місцевим жидівством, що хоч офіційно і гуртово не виступає з симпатіями до нас, то проте в не одному ділить з нами спільну долю. Крім цього треба ствердити також і те, що галицькі жиди всупереч до наддніпрянських жидів цілком інакше відносилися і відносяться до наших національно-політичних прямувань. В кожному разі не слід їх таврувати як наших рішучих ворогів. Тому не вільно нам іти на ніякі забаганки антисемітизму, хоч би як дуже собі цього бажали варшавські „Проблєми“, що у своєму 2. ч. за ц. р. помістили таку палку статтю про ворожість жидів до справи української державности... Здається нам також, що одне з головних підстав цього нашого миру з жидами це відмежування від впливів жидівського духа і середовища, бо — як вчить життя — пожежі антисемітизму вибухають не там, де жиди живуть осторонь від автохтонів, але навпаки, там, де жиди найбільше духово і кровно злилися з туземцями. Українсько-жидівські відносини під Польщею повинні стояти під гаслом: Мирно, але окремо!

М. К.

„Де срібнолентий Сян пливе“! Пропамятна Книга Ювилею 50-ліття української державної ґімназії в Перемишлі, 1888—1938. Накладом Ювілейного Комітету, Перемишль 1938, стор. 236, 8⁰.

Як учень перемиської ґімназії з приємністю беру в руки ювілейний альманах інституції, що в ній у більшості моеї ґімназійної науки доводилося мені зазнати радощів життя й набрати книжкових мудрощів. Ще й тим мила мені і дорога ця книга, що належить вона до наших кращих ювілейних пропамятних книг. Сама ж вартість книги у тому, що зібрано в ній багато цінного матеріялу до історії не тільки перемиської ґімназії, але й перемиської землі та зовсім заслужено визначено цій ґімназії почесне місце серед двигунів української культури й освіти. Добре сталося, що редакційний комітет складено із людей з-поза теперішнього вчительського збору, щоб не вязати щирих, теплих спогадів з минулого, звязків минулого з сьогочасними рамами вчительской формалістики.

Книга ділиться на три частині. Перша — містить історію перемиської ґімназії від її заснований до нинішнього дня і крім вступних статтей та привітальної „Елєгії“ Карманського є тут статті д-ра Костя Левицького про важкі обставини, спричинювані чужими елементами, що серед них творилася ґімназія, спогади-хроніки двох директорів ґімназії, Андрія Алиськевича за рр. 1910—1918 і Романа Гамчикевича за рр. 1919—1924. та теперішнього професора ґімназії Івана Заяця. Всі ці спомини ділові, деякі навіть здержливі, натомість стаття Р. Гамчикевича навіяна теплом віри у майбутнє. Дальші статті тієї частини подають вичерпні вістки про культурну працю та вплив професорів і учнів на розвиток національної свідомости Надсянщини (д-ра І. Околота), фреквенцію учнів ґімназії, що з них за 50 літ існування здало матуру 2599 (того ж автора), про участь учнів перемиської ґімназії в визвольних змаганнях (д-ра Івана Карпинця) та вкінці про розвиток Пласту і його вплив на кристалізування характерів молоді тієї ґімназії (Л. З. Беча). Всі ці статті дають плястичну картину розвитку і значення перемиської ґімназії для історії української культури.

Друга частина присвячена світлій памяті директора ґімназії Григорія Цеглинського, одного з найкращих директорів не тільки перемиської, але й усіх українських ґімназій (пера д-ра Волод. Загайкевича), епітафій — Гр. Цеглинському — вірш П. Карманського, і тепла згадка про померших учнів ґімназії Романа Сембратовича й д-ра Володимира Гуркевича, живих учнів — світоча науки, професора краківського університету Івана Зілинського та поета Петра Карманського. Статті про обох заслужених громадян обєктивні, стисло наукові. Стаття директора перемиської ґімназії С. Шаха про І. Зілинського тим цінніша, що подає бібліоґрафію друкованих праць нашого вченого.

В третій частині є ціла низка статтей-спогадів бувших учнів і вчителів ґімназії. Тут знаходимо сердечні, погідні, подекуди веселі згадки колишніх учнів про їхні перші враження в перемиській ґімназії, веселі, а то й гумористичні картини зо шкільного життя, чи то в часі лєкцій, чи на перерві, або на станції, розривкове, музичне, спортове та научне життя ґімназійної молоді, про прогульку ґімназійної молоді на Наддніпрянщину. З них бє буйне, здорове життя, молодечі пориви, що оформлювали палкі душі, сталили характери. Є між цими погідними статтями і згадка про терціяна Волгу та перші поетичні спроби давніх учнів ґімназії. — Ця частина кінчається інформативною статтею про підготову ювілею.

Між рядками статтей усіх трьох частин знаходимо згадки про заслужених професорів ґімназії, як Ів. Прийму, О. Авдиковича, І. Прислопського, О. Целевича, І. Єлюка, Крушельницького, о. О. Кормоша, О. Ярему та чільних учнів, як д-ра І. Брика, Ф. Черника, Р. Купчинського, О. Крука, О. Г. Ґоцького, С. Негребецького, К. Черевка і багато інших.

Слід зазначити, що багато статтей-споминів не ввійшло в альманах з технічних причин, а деякі з них використали автори друкованих спогадів. Вартість книжки підносить велике число світлин професорів, учнів та картин із шкільного життя, а серед них є навіть рисунки карикатур про-

фесорів, виконані ем. суддею Павлом Яремою. Тут видко документарне значення світлин у школі.

На закінчення слід згадати про дбайливе дібрання паперу і друку, та, на жаль, не зовсім добру коректу і неодностайність мови друкованих статтей. Редакція повинна була про це подбати, як також і про естетичне брошурування книжки. Обгортка й фотомонтаж арт.-маляра Мирона Левицького поправні.

А назагал дістало українське громадянство дбайливо списану частину історії українського шкільництва й розвитку духової культури українського народу, а бувший учень перемиської ґімназії — живі спогади та спонуку й собі докинути друковане слово до цих спогадів.

В. М. Л.

НОВІ КНИЖКИ

ПОЕЗІЇ

Е. Маланюк: **Перстень Полікрата,** ліроепіка. Вид. Укр. Книгоспілки. Л. 16⁰, 102.

Н. У. Ріпецький: **Тривога.** III. кн. лірики. Станисл. 1939, 16⁰, 40.

I. Franco: **Moses.** Poem. Translated from the Ukrainian by W. Semenyna. (Переклад „Мойсея" І. Франка англійсь. мовою, враз з портретом І. Франка різьби Архипенка. Передмову і біоґрафію Франка написав Ст. Шумейко). Ню-Йорк, 1938, 16⁰, 93.

БЕЛЄТРИСТИКА

Ш. Бронте: **Ідеалістка,** т. І. З англ. перекл. О. Сліпа. З передмовою М. Рудницького. Бібл. Діла Л. 1939, 8⁰, 180.

Т. Микитин: **Нові люди.** Пов. Укр. Бібл. Л. 1939, 16⁰, 128.

Б. Коваль: **Жорстоке щастя.** Опов. Укр. Бібл., Л. 1939, 16⁰, 128.

М. Погідний: **Оповідання з народного життя.** Станисл., 1939. Бібл. „Скали". (Ці оповід. нагороджені на літературнім конкурсі Голов. Виділу „Скали").

Р. Антонович: **Як говорив Бескид** (повість). Додатки: Т. Перейма: Лемківська пісня; В. Ярославич: Християнство на Лемківщині. Бібл. Лемківщини, ч. 16, Вид. Наш Лемко, Л. 1939, 16⁰, 82.

ДРАМА

Л. Українка: **Твори,** т. V. Драм. поеми (Boяриня, У пущі, Адв. Мартіян).

В. Бобятинський: **Син уходника.** Драма в 5 д. за повістю А. Чайковського. Сокаль 1939, 8⁰, 32.

ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА

Ф. Гай-Гаєвський: **Чарівна сопілка.** Бібл. „Нашого Приятеля". Л. 1939, 16⁰, 62.

А. Медвед: **Словінські леґенди.** Переповів А. Лотоцький. Образки А. Кожелія. Вид. „Світ Дитини". Л. 1939, 16⁰, 68.

Ю. Шкрумеляк: **Чародійник кінь.** Казка. Вид. „Світ Дитини". Л. 1939, 16⁰, 40.

РЕЛІҐІЯ, ТЕОЛЬОҐІЯ

Єп. Григорій Лакота: **Три Синоди перемиські й єпархіяльні постанови Валявські в 17—19 ст.** Накл. Тва Єпарх. Поміч. Перемишль, 1939, вел. 8⁰, 176.

о. Т. Лежогубський: **Проповіди й промови.** Посмертне видання. Т. II. Вип. II. Вид. ЧСВВ. в Жовкві. 1939, 8⁰, 230—360.

о. І. Назарко: **Святий політик.** Накл. Нової Зорі. Л. 1939, 16⁰, 32.

Літурґія Св. Василія Великого (Переклад). Праці Укр. Наук. Інст. Варшава, 1939. Вел. 8⁰, 50.

Літурґія раніш освячених Дарів св. Григорія Двоєслова. (Переклад). Праці Укр. Наук. Інст. Варшава, 1939. Вел. 8⁰, 30.

Бог і Батьківщина. **Католицькі читання.** Вид. ЧСВВ у Жовкві. 1939, 16⁰, 23.

Сім терпінь Божої Матері. Зладив о. М. Дороцький. З обр. (Розважання, пісні і молитви). Вид. „Криниця". Перемишль, 1939, 16⁰, 32.

П. Олійник: **Сектанство.** Бібл. Укр. Катол. Союзу. Накл. „Мети". Л. 1938, 16⁰, 33.

М-р О. Б.: **Татарські люди.** Християнська книжка. Вид. „Мета“. Л. 1939, 16⁰, 32.

ПУБЛІЦИСТИКА, ОПИСИ

Д-р П. Мінко: **Персоналізм та корпоративізм.** Накл. Ґенер. Інст. Катол. Акції. Л. 1939, 8⁰, 23.

М. Іванейко: **Провід і представництво.** Етюди до соціольоґії і психольоґії галицького „понадпартійного“ демолібералізму. Суспільно-політична бібліотека „Перемоги“, вип. 7. Л. 1939, 8⁰, 80.

М. Іванейко: **Ундизм — УНДО й ФНЄ.** Бібл. „Перемоги“. Л. 1938, 8⁰, 48.

М. Гудима: **Неминуча війна в Европі й упадок Червоної Москви.** Пйотркуф. „Тризуб“. 1939, 8⁰, 48.

О. Назарук: **Враження з Волині.** З приводу зїзду ВУО. Накл. Укр. Катол. Орґ. Л. 1938, 16⁰, 116.

Ю. Тарнович: **За срібнолентим Сяном.** Мандруймо в лемківські гори. Бібл. Лемківщини. Л. 1938. Накл. І. Тиктора. 16⁰, 32.

І. Боберський: **Українське Сокільство 1894—1939.** Сок. Бібл. Л. 1939. 16⁰, 16.

І. Боберський: **Поміченпя про анґлійський Пласт.** Вид. Сокіл Батько. Л. 1939, 16⁰, 18.

Г. Цбінден: **Мандрівка по гуцульських горах.** Вид. Наша Батьківщина. Л. 1939, 8⁰, 40.

Б. Галайчук: **Боротьба сьогочасних Греків за волю.** В додатку: В. В.: Визвольна грецька боротьба у всесвітній поезії. — Я. Окунський: Теперішня Греція. — Накл. „Просвіта“. Л. 1939, 8⁰, 64.

НАУКА

Т. Шевченко: **Твори,** т. XVI. Бібліоґрафічний покажчик видань Шевченкових творів. Зложив та впорядкував В. Дорошенко. Вид. Укр. Наук. Інст. Варшава. Л. 1939, 16⁰, 360.

Т. Пачовський: **Шевченко в присвячених йому віршах.** Бібл. „Дзвонів“, ч. 32. Л. 1939, 8⁰, 11.

Мазепа. Збірник. Т. II. Праці Укр. Наук. Інст. Варшава. 1939, вел. 8⁰, 120.

Д-р М. Стахів: **На переломі.** Зміна на Наддніпрянщині в 1860-70 рр. Зворот у Гал. Заслуга Драгоманова. Коротка історія українського політ. руху. III. ч. „Самоосвіта“, 1938, 16⁰, 48.

М. Залізняк: **Нариси з загальної історії людської культури.** І. Раковський: Про віри в різних народів. М. Залізняк: Як повстало людське письмо. Бібл. „Учітеся, брати мої“. Вид. „Просвіти“ 1939, 8⁰, 288.

В. Ярославич: **Найдавніша доба в історії Лемківщини.** Бібл. Лемківщини. Вид. „Наш Лемко“. Л. 1938, 16⁰, 32.

Проф. Б. Іваницький: **Ліси й лісове господарство на Україні.** Т. І. Праці Укр. Наук. Інст. Варшава, 1939. Вел. 8⁰, 180.

Сільсько - господарська Енциклопедія, зш. 1. (від А до гасла „Біольоґічно-динам. господарка“) Вид. Укр. Вид. Інст. Львів, 1939, 8⁰, 160 колюмн. Редаґує д-р Є. Храпливий. Мистецька обгортка М. Бутовича.

О. Луцький: **Сільсько-господарський кредит.** Бібл. РСУК, Л. 1939, 16⁰, 48. x

К. Малицька: **В єдності сила.** Читанка для молоді. Накладом РСУК. Л. 1939, 8⁰, 82.

РІЗНЕ

М. Величковська: **140 різних страв і вжитків з картопель.** Л. 1939. Мала 8⁰, 56.

І. Школьний: **До Карпат.** на міш. хор до слів І. Колоса. Музична Накл. „Торбан“. Л. 1939.

НОВІ ЖУРНАЛИ

Божі сліди. Двомісячник присвячений стиґматизації. Ч. 3. Л. 1939, 8⁰, стр. 81—120. Видавець і редактор Г. Костельник. Зміст: Евстахія Бохняк рятує горіючу церкву. Чудесне відновлення хрестів на церквах і костелах у Львові. Апорти Насті Волошин. З поля боротьби (це відповідь о. д-рові В. Голинському). Чайковичі (продовження). Всі статті написав о. д-р Г. Костельник. Ціна 50 ґр.

Ми, літ.-наук. двомісячник 1 (8), січень-лютий і кн. 2 (9) березень-квітень 1939. Вид. „Варяг“ у Варшаві. 16⁰, по 100 стор.

Ватра, журнал українського Пласту на чужині. Рік І. Париж, березень-квітень 1939. Ч. 2. Формат 25x18.5 цм. Стор. 16.

БІБЛІОТЕКА ДЗВОНІВ

Досі появилися оці книжки:

ч. 1. *В. Миропільський:* ҐАБОР КОСТЕЛЬНИК 1932, 8⁰, 16 ст. (Вичерпане).
ч. 2. і 14. *Улас Самчук:* ВОЛИНЬ І. Роман-хроніка. 1. і 2-ге вид. 1934 і 1936, 8⁰, 216 ст. — Ціна нового видання 4.30 зл.
ч. 3. *О. Лодж:* ЗВЯЗОК МІЖ ЖИТТЯМ І МАТЕРІЄЮ. З англійського переклав др. В. Левицький. 1932, 8⁰, 16 ст. Ціна 40 сот.
ч. 4. *Мр. Є. Ю. Пеленський:* Бібліоґрафія української бібліоґрафії. 1932, 8⁰, 198 колюмн. Видано спільно з Богословським Науковим Товариством.
ч. 5. *О. Мицюк:* ТАДЕЙ РИЛЬСЬКИЙ ЯК ХЛОПОМАН І ЕКОНОМІСТ. 1933,
ч. 6. *С. Смаль-Стоцький:* УКРАЇНСЬКА МОВА, її початки, розвиток та характеристичні її прикмети. 1933, 8⁰, 16 ст. Ціна 40 сот.
ч. 7. *П. Йордан:* КВАНТОВА МЕХАНІКА ТА ОСНОВНІ ПРОБЛЄМИ БІОЛЬОҐІЇ І ПСИХОЛЬОҐІЇ. З німецького переклав др. В. Левицький.
ч. 8. *Др. М. Гнатишак:* НОВА УКРАЇНСЬКА ЛІРИКА В ГАЛИЧИНІ. 1934,
ч. 9. *Наталена Королева:* „1313”. Повість із середньовіччя. 1935, 8⁰, 116 ст. Ціна 2.30 зол.
ч. 10. *Улас Самчук:* ВІЙНА І РЕВОЛЮЦІЯ (Волинь II). Роман-хроніка. 1935, 8⁰, 271 ст. Ціна 4.50 зол.
ч. 11. *Наталена Королева:* ВО ДНИ ОНИ. Нариси. 1935, 8⁰, 40 ст. Ціна 1.20 зол.
ч. 12. *о. др. Йосиф Сліпий:* ВІРА І НАУКА. 1935, 8⁰, 24 ст. Ціна 70 сот.
ч. 13. ПІСНЯ НАД ПІСНЯМИ. Переклав із грецької мови *о. М. Кравчук*, 1936, 16⁰, 40 ст. Ціна 80 сот.
ч. 15. *о. др. Йосиф Сліпий:* ПОДОРОЖ ДО АНГЛІЇ. Вид. Кооп. „Мета”. 1936,
ч. 16. *Наталена Королева:* ІНАКШИЙ СВІТ. Екзотичні оповідання. 1936, м. 8⁰, 184 ст. Ціна 3.80 зл.
ч. 17. *Наталена Королева:* БЕЗ КОРІННЯ. Життєпис сучасниці. 1936, 8⁰, 120 ст.
ч. 18. *Богдан Ігор Антонич:* КНИГА ЛЕВА. Поезії. 1936, 8⁰, 64 ст. Ціна 2 зл.
ч. 19. *Д-р Ярослав Гординський:* ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ В ПОВІСТІ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ. 1937, 8⁰, 44 ст.
ч. 20. *Д-р Володимир Залозецький:* ХРИСТІЯНСЬКА РЕЛІҐІЯ І КОНСЕРВАТИВНА ІДЕЯ. 1937, 8⁰, 16 ст.
ч. 21. *Джемс Джінс:* СУЧАСНІ ПРОБЛЄМИ АСТРОНОМІЇ. Перекл. *Д-р Володимир Левицький.* 1937, 8⁰, 12 ст.
ч. 22. *Юрій Косач:* ЧАРІВНА УКРАЇНА. Історичні оповідання. 1937, м. 8⁰, 142 ст. Ціна 3 зл.
ч. 23. (Помилково на кн. подано 22). *Наталена Королева:* ПРЕДОК. (З анналів і леґенд). Повість. 1937, 8⁰, 144 ст. Ціна 3 зл.
ч. 24. *М. Гнатишак:* ЛІТЕРАТУРА І СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ. 1938, 8⁰, 16 ст.
ч. 25. *Д-р Володимир Залозецький:* УКРАЇНСЬКА НАУКА ПЕРЕД НОВИМИ ЗАВДАННЯМИ. 1938, 8⁰, 12 ст.
ч. 26. *М-р Петро Ісаїв:* НА ПЕРЕКРОЮ ДВОХ ЕПОХ. Найновіші світоглядові напрямки. 1938, 8⁰, 44 ст. Ціна 70 сот.
ч. 27. *Проф. М. Чубатий:* 950 ЛІТ ХРИСТІЯНСТВА В УКРАЇНІ. 1938, 16⁰, 12. Ціна 40 сот.
ч. 28. *Проф. М. Грушевський:* УКРАЇНСЬКА ШЛЯХТА В ГАЛИЧИНІ НА ПЕРЕЛОМІ XVI. і XVII. В. 1938, 8⁰, 14. 70 сот.
ч. 29. *Ю. Липа:* ВІРУЮ. Вибрані вірші. 1938, 8⁰, 64. Ціна 3 зл.